

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR
TEOLOGICE DIN
PATRIARHIA ROMÂNĂ

EDITURA INSTITUTULUI
BIBLIC ȘI DE MISIUNE
ORTODOXĂ

C U P R I N S U L

„STUDII TEOLOGICE“: În slujba culturii creștine ortodoxe — Oma- giu Prea Fericitului Părinte Pa- triarh Justinian	3
Pr. prof. I. RĂMUREANU : Lupta ortodoxiei contra arianismului .	13
Pr. prof. GRIGORIE MARCU : În- tîlnirea de la Cana Galileei . .	32
Diac. prof. O. BUCEVSCHI : „Fiii lui Dumnezeu“	41
Diac. prof. E. VASILESCU : Sfinții Trei Ierarhi și cultura vremii lor	55
Magistrand IOAN V. COVERCĂ : Judecata bisericească în epoca veche	66
Pr. D. FECIORU : Catalogul manu- scriselor românești din Biblioteca Patriarhiei Romîne (IX)	86
NOTE BIBLIOGRAFICE, de : Pr. At. Negoită, A. Sacerdoțeanu, Gh. Alexe, Const. Bărbulescu	110

SERIA II, ANUL XIII
Nr. 1-2 IAN. - FEBR. 1961

S T U D I I T E O L O G I C E

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE UNIVERSITARE
DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ
STRADA ANTIM Nr. 29 BUCUREȘTI (RAION N. BĂLCESCU)

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

P. F. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

MEMBRI :

P. C. Pr. IOAN GH. COMAN, Rectorul Institutului Teologic
de grad Universitar din București.

P. C. Pr. SOFRON VLAD, Rectorul Institutului Teologic
de grad Universitar din Sibiu.

P. C. Diac. N. I. NICOLAESCU, Profesor la Institutul Teo-
logic de grad Universitar din București.

P. C. Pr. GRIGORIE T. MARCU, Profesor la Institutul Teo-
logic de grad Universitar din Sibiu.

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. IOAN GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale.

COLABORATORI

Înalt Prea Sfinții Mitropoliți și Prea Sfinții Episcopi ; Prea
Cucericii Preoți Profesori de la Institutele Teologice Universitare,
candidații la titlul de magistru și doctor în teologie, studenții Institu-
telor Teologice și Prea Cucericii Preoți.

ÎN SLUJBA CULTURII CREȘTINE ORTODOXE

OMAGIU PREA FERICITULUI PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian împlinește vîrsta de 60 de ani. Vîrstă frumoasă de maturitate și înțelepciune, împodobită cu atîtea realizări, de la înălțimea cărora poate privi cu binecuvîntată bucurie cei aproape 13 ani de patriarhat.

Profesorii celor două Institute Teologice de la București și Sibiu țin să exprime pe această cale întregul lor omagiu de recunoștință Întîistătorului Bisericii Ortodoxe Romîne pentru tot ceea ce Prea Fericitul Sa a realizat și realizează în domeniul culturii duhovnicești a Bisericii noastre. Rîndurile de față nu exprimă decît în parte aprecierea și dragostea pe care Teologia ortodoxă romînească actuală le poartă Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

Ctitor al noului învățămînt bisericesc

Se știe că factorul determinant al lucrării Bisericii în lume este învățarea cuvîntului lui Dumnezeu, care de la Sfinții Apostoli și pînă astăzi se dă ca hrană sufletelor credincioase prin predică, prin cateheză, prin școli mai mult sau mai puțin sistematic organizate, prin cărți și și alte publicații. Școlile creștine — de la cele din Alexandria și Antiohia în secolul II și pînă la Institutele, Academile și Facultățile de Teologie din zilele noastre — au îmbrăcat forme variate, au executat programe analitice diferite, au avut raporturi deosebite cu Biserica și cu Statul.

Situația cea mai firească a învățămîntului teologic de toate gradele este ca el să fie organizat și îndrumat de Biserică. Școlile teologice predau învățătura Bisericii și e absurd ca această învățătură să pornească de altundeva decît de la Biserică. Magisteriul Bisericii răsare din Biserică și trebuie controlat de Biserică.

Se știe că în țara noastră, abia în anii puterii populare s-a putut realiza vechea năzuință a Bisericii Ortodoxe Romîne, de a-și organiza ea singură școlile de pregătire a slujitorilor sfintelor sale altare. Datorită acestei largi înțelegeri din partea autorității de stat, Sfințul nostru Sinod, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, a organizat învățămîntul Bisericii încă din 1948, adică din primul an de patriarhat al Prea Fericitului Sale, în sensul tradițiilor ortodoxe: învățămîntul religios e dat de Biserică și e pus în funcțiune de organele Bisericii.

Acest învățămînt are trei profiluri: 1. Școli de cîntăreți bisericești; 2. Seminarii teologice, și 3. Institute Teologice de grad universitar. Școlile de cîntăreți bisericești, cu o durată de doi ani, în care se intră numai pe baza celor două cicluri ale învățămîntului elementar, sînt indispensabile pentru învățămîntul seminarial cu o durată de trei ani, iar acesta este indispensabil pentru învățămîntul din Institutele Teologice cu o durată de patru ani. Această condiționare a celor trei grade de învățămînt

COMITETUL DE REDACȚIE

Președinte: *P. F. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.*

Membri: *P. C. Pr. IOAN GH. COMAN, rectorul Institutului Teologic de grad universitar din București; P. C. Pr. SOFRON VLAD, rectorul Institutului Teologic de grad universitar din Sibiu; P. C. Diac. N. I. NICOLAESCU, profesor la Institutul Teologic de grad universitar din București; P. C. Pr. GRIGORIE T. MARCU, profesor la Institutul Teologic de grad universitar din Sibiu.*

Redactor responsabil: *P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale.*

și ale vieții Bisericii. Prea Fericitul Patriarh Justinian a spus-o și o spune repetat că Biserica are nevoie de preoți adevărați, nu de oameni de căpătuială; iar preoții adevărați sînt cei ce gîndesc și fac totul sub puterea chemării lui Dumnezeu. Nu se poate spune, e drept, că toți studenții Institutelor noastre au o chemare pentru preoție identificată prin semne vizibile încă din anii universitari. Unii au o vocație lentă, alții una incertă, alții nici una. Uneori criza virstei prin care trec chiar în anii studiilor adîmbrește licările vocației, care se fac vizibile mai tîrziu. Descoperirea sau identificarea vocației e o problemă capitală și complexă a Bisericii, care se impune a fi rezolvată în perioada seminarială a tinerilor, în sensul că eparhiile să nu trimită la Institute decît pe cei verificați și recomandați de consiliile profesionale și educative ale Seminarilor și după ce înșiși ierarhii i-au supus unui examen sever și special de vocație, după cum cere expres Sfîntul Apostol Pavel în Scrisoarea I-a către Timotei: «Nu pune prea degrabă mîinile peste nimeni, nici nu te face părtaș la păcate străine. Păstrează-te curat!» (I Timotei IV, 22), și Sfîntul Ioan Gură de Aur, în tratatul său Despre preoție.

2. *Învățămînt bazat pe izvoare originale*: Teologia circulă azi de la confesiune la confesiune, de la religie la religie. Ea e cu atît mai interesantă, cu cît se adapă mai din plin la izvoarele sale cristaline, originale. Teologia ortodoxă romînească se bucură de această situație binecuvîntată: ea nu lucrează, în general, decît pe izvoarele originale scrise în limbile: ebraică, greacă, latină și paleoslavă, și folosindu-se, pe deasupra, de un număr mare de limbi moderne și discipline profane conexe cu materiile teologice. Prea Fericitul Patriarh Justinian a cerut și cere stăruitor studii pe textele originale la toate cele trei nivele de învățămînt ale Institutelor: licență, magisteriu și îndrumări misionare. Limbile sacre neotestamentare și patristice: ebraica, greaca și latina se predau la cursurile de la licență și magisteriu, iar la admiterea la cursurile de la licență — cu excepția ebraice — și la admiterea la cursurile de la magisteriu ele fac parte din materiile de examen. Dintre limbile moderne, Institutele au în programă analitică limbile: rusă și franceză. Studenții, în special candidații la titlul de magistru, sînt ținuți să-și facă lucrările de seminar pe textele originale ale materialului respectiv.

Teologia fiind o știință bisericească complexă, nu poate fi pătrunsă de oameni cu pregătire unilaterală, ci de oameni înzestrați cu cultură generală. Izvoarele generale au nevoie — pentru a fi înțelese — de o seamă de științe profane, cu ajutorul cărora sau în legătură cu care au fost adesea formulate adevărurile de credință. Lucrul a fost constatat de Sfînții Părinți, care recomandă prin pana lui Clement Alexandrinul, Origen, Sfîntul Vasile cel Mare, Sfîntul Grigorie de Nazianz, Fericitul Ieronim, Fericitul Augustin etc., folosirea științelor și a filozofiei de către cugetarea teologică. Reorganizarea învățămîntului seminarial sub conducerea Bisericii a făcut loc, progresiv, în programa analitică, disciplinelor umaniste, fapt care asigură pregătirea necesară înțelegerii subtililor probleme teologice în învățămîntul bisericesc de grad universitar.

arată strinsa lor legătură și unitatea lor perfectă. Absolvenții Seminarilor — șase la număr și care corespund școlilor medii ale statului, — pot fi hirotoniți pentru parohii de categoria a doua și a treia. Institutele Teologice au cursuri de licență cu o durată de patru ani — în urma cărora, inclusiv o lucrare de minimum 80 de pagini dactilografiate, conferă titlul de licențiat în Teologie; cursuri de magisteriu cu o durată de trei ani, pe baza cărora și a unei teze originale tipărite, de minimum 150 de pagini, conferă titlul de magistru în Teologie, apoi posibilitatea conferirii titlului de doctor în Teologie, după alți trei ani de lucru pe lângă un profesor de specialitate și pe temeiul unei teze cu contribuții absolut originale; în fine, cursuri de îndrumare misionară și socială cu preoții, cursuri care conferă dreptul, cu prilejul diferitelor mișcări de personal, la anumite promovări și avansări. Relevăm sarcinile majore care revin Institutelor Teologice: acestea fac cursuri, seminarii și lucrări la trei nivele: licență, magisteriu și îndrumări misionare, la care se adaugă colaborarea la revistele Sfintei Patriarhii, cu studii de specialitate, precum și referatele cerute de Sfântul Sinod etc.

Prea Fericitul Patriarh Justinian nu s-a mulțumit numai să organizeze învățământul bisericesc, prevăzând toate posibilitățile lui, ci a purces îndată la controlul pe teren și la îndrumarea lui, luând parte la cursuri și examene personal, sau prin delegați — membri ai Sfântului Sinod —, și corectînd ori adăugînd de fiecare dată ce era trebuitor. Prezența Prea Fericirii Sale în mijlocul studenților, într-o sală de curs, în aula Institutului, la Paraclis ori în altă parte, constituie pentru ei un stimulent la învățătură, și creează acea caldă atmosferă de dragoste părintească, atît de necesară pentru promovarea vocației și evlaviei preoțești. Sfântul Ioan Gură de Aur ne spune repetat că el n-ar fi ajuns să iubească și să iubească preoția, așa cum a făcut, dacă n-ar fi crescut și nu s-ar fi dezvoltat în jurul merituosilor episcopi ai Antiohiei, Meletie și Flavian. De asemenea, nu trebuie uitat că Sfântul Grigorie Taumaturgul își datorește preoția și arhieria învățăturii și evlaviei preotului profesor Origen, Sfântul Atanasie le datorește pe ale sale Sfântului Alexandru, patriarhul Alexandriei, Sfântul Grigorie Teologul și Sfântul Grigorie de Nisa le datoresc pe ale lor Sfântului Vasile cel Mare, mitropolitul Cezareei Capadociei, Fericitul Augustin le datorește pe ale sale Sfântului Ambrozio — episcop de Mediolan, și lui Valeriu, episcop de Hiporegio.

Condițiile materiale ale învățământului sînt asigurate prin plata de către stat a salariilor corpului didactic, a celui administrativ și de serviciu și prin achitarea de către eparhii a burselor și semiburselor studenților, precum și a dotațiilor permanente de întreținere și a dotațiilor speciale pentru Institute, toate concepute și rinduite prin înțelepciunea Prea Fericitului Patriarh Justinian.

I. Organizarea actuală a Institutelor Teologice și roadele lor de pînă acum lasă să se întrevadă următoarele principii generale pe care se bazează învățământul nostru bisericesc și pe care Prea Fericitul Patriarh Justinian se silește să le promoveze continuu:

1. Vocația preoțească e una din pirghiile principale ale învățământului

5. Învățămînt care iubeste omul. Rareori s-a insistat atît asupra omului cu toate coordonatele sale religioase și sociale, ca în Teologia ortodoxă românească de sub patriarhatul Fericitului Patriarh Justinian. Cursuri ținute la catedră și studii publicate se ocupă intens cu toate sensurile, aspectele, implicațiile ideii de om. S-a acordat atenție deosebită formulei biblice: omul a fost făcut după chipul lui Dumnezeu, formulă pe care marii Părinți ai Bisericii au comentat-o cu atîta amplitudine. Era firesc ca o teologie orientată spre viață să fie orientată în primul rînd spre om, spre omul întreg; atît suflet cit și trup. Preoția și arhieria hrisostomică ale Prea Fericitului Patriarh Justinian au imprimat adînc teologiei noastre o direcție religios-umanistă, în care predomină eticul și socialul și în care se reflectă, în sens bisericesc, și preocupările umanismului zilelor noastre. Înainte de a fi obiectul mîntuirii, omul e obiectul pregătirii în vederea acestei mîntuirii, adică obiectul desăvîrșirii morale și sociale. Dacă pentru Sfîntul Vasile cel Mare omul e «o plantă cerească», pentru Sfîntul Ioan Gură de Aur lumea întreagă nu valorează cit un om. Prețuirea aceasta implică o grijă excepțională pentru creșterea și formarea omului, grijă care se reflectă și în măsurile Prea Fericitului Patriarh Justinian de pregătire a slujitorilor sîntelor altare și de orientare a credincioșilor.

6. Învățămînt îndreptat spre actualitate. Teologia trebuie să țină seama de viața contemporană în mijlocul căreia își desfășoară activitatea, zice Prea Fericitul Patriarh Justinian. Se cuvine ca ea să se ridice la nivelul acestei vieți, s-o cunoască și să se inspire din ea pentru a ajuta la realizarea năzuințelor înalte ale credincioșilor. Cursurile Institutelor noastre ating, sau chiar tratează uneori în chip special, multe din problemele vieții contemporane, în primul rînd ale vieții contemporane a patriei, sau fac actualizări religioase, culturale și sociale. Programul analitic al cursurilor de îndrumare a clerului Bisericii noastre pe perioada 1949-1960 arată numărul mare de probleme actuale tratate la aceste cursuri. Probleme ca: înțelegerea între oameni, pacea, coexistența pașnică, patriotismul, viața de obște în general, proprietatea, drepturile omului sub diferite regimuri, progresul etc. au fost studiate și prezentate, de pe poziția Bisericii, în prelegeri, articole, recenzii etc. Studenții Institutelor Teologice sînt țiinuți la curent, în ședințe speciale, cu tot ce se petrece pe întreaga planetă, sub toate raporturile. Spiritul universalist creat de cuceririle științifice și tehnice excepționale ale ultimului deceniu e înregistrat și prelucrat și de învățămîntul teologic cu deosebită satisfacție. Acest spirit se întîlnește în bună măsură cu spiritul ecumenismului ortodox.

II. Institutele Teologice beneficiază de un bogat și complex program de educație, datorit Sfîntului Sinod în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian. E un program necunoscut fostelor Facultăți de Teologie, care se preocupau aproape exclusiv de latura teoretică a învățămîntului. Prea Fericitul Patriarh Justinian dorește studenți, licențiați, magistri și doctori în Teologie pătrunși adînc de duhul creștin și cu o viață mergînd pe calea îmbunătățirii continue. Institutele Teologice se străduiesc să realizeze un chip de preot care să se apropie de «chipul lui Dum-

3. Impletirea teologiei cu evlavia e una din recomandările cele mai stăruitoare ale Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru procesul de învățămînt. Un învățămînt teologic indiferent sau refractar evlaviei, este o negație a teologiei. În această privință, s-a corectat mult situația în Institutelor noastre față de studiul pur scolastic din fostele Facultăți de Teologie. Felul de a rosti o prelegere, perfect pregătită, concluziile ei practice pentru edificarea sufletească, ținuta profesorului în sala de cursuri și în afara acesteia, contribuie considerabil la promovarea evlaviei studenților. Tot așa contribuie și slujirea de către echipe de profesori — pe rînd — a Sfintei Liturghii, duminica, în paraclisul studenților, convorbirile și conferințele duhovnicești, precum și spovedania și împărtășania. Lecturile alese, cu osebire din marii învățați creștini, vizitarea de biserici și monumente religioase vestite, studierea aprofundată a marilor personalități religioase sporesc evlavia studenților noștri. Această evlavie se verifică și crește de asemenea prin contactul cu preoți aleși și cu credincioșii la ocazii festive deosebite. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian ține la o evlavie caldă, dar neostentativă, și pe această cale este îndrumată activitatea Institutelor Teologice de grad universitar.

4. Învățămînt orientat spre viață. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a militat și militează pentru un învățămînt teologic cu roade practice pozitive, folositoare credincioșilor. Teologia e o știință teoretică a credinței, evident, care operează cu adevărurile descoperite de Dumnezeu, cu adevăruri raționale, istorice, morale etc.; dar toată lucrarea ei e menită să arate, întii viitorilor preoți și apoi credincioșilor, calea mîntuirii, care începe încă din lumea aceasta prin fapta bună și prin viața frumoasă duhovnicească. Au fost profesori de Teologie și studenți în Teologie, care-și inchipuiau că posedă superlativul științei lor și tratau disprețuitor orice aspect practic al învățăturii lor. Acest orgoliu e cu totul străin spiritului creștin autentic. Știința abstractă, oricît de înaltă și frumoasă în sine, nu e cu adevărat utilă și prețuită decît după roadele pe care le dă în urma aplicării ei practice, sau după orizontul pe care-l deschide științelor aplicate. Pe de altă parte, știința desprinsă de viață se autoglorifică. Sfîntul Apostol Pavel spune Corintenilor: «Știința îngîmfă, iar iubirea zidește» (I Corinteni VIII, 1). Comentînd vecinătatea pomului cunoștinței și a pomului vieții în rai, autorul Scrisorii către Diognet observă că Dumnezeu a pus cunoștința și viața alături, ca omul să știe că acestea sînt solidare, că prin cuvîntul «cunoștință», Dumnezeu a desemnat viața, iar prin viață, cunoștința: «Nici viața (nu e posibilă) fără cunoștință, nici cunoștința nu e sigură fără viața adevărată; de aceea amîndouă au fost plantate aproape una de alta. Apostolul văzînd această putere, critică cunoștința care se practică în viață fără adevărul poruncii, zicînd: «Cunoștința umflă, dar iubirea zidește. Cine socotește că știe ceva fără cunoaștere adevărată, cea atestată de viață, nu știe (nimic), e înșelat de șarpe, pentru că nu iubește viața. Dar cel care cunoaște cu teamă și caută viața, acela sădește cu nădejde, așteptînd roada» (XII, 4-16, ediția Funk, I, p. 412). Teologia trebuie să slujească vieții, vieții curate, roditoare de bine și adevăr, după porunca lui Dumnezeu.

În fruntea cărților de doctrină și anume de doctrină de orientare socială, stau cele 6 volume ale Apostolatului Social, ieșite de sub pana însăși a Prea Fericitului Patriarh Justinian. Al 7-lea volum stă să apară. Elementele cuprinse în aceste volume sînt elaborate în diferite împrejurări și alcătuiesc cel mai bogat buchet de principii, perspective și recomandări arhipăstorești pe care le-a dat vreodată un Întîistător al vreunei Biserici Ortodoxe. Cititorul găsește în paginile dense, vii și sugestive ale Apostolatului Social un înalt orizont al concepției creștine despre viață, o deosebită putere de sesizare a realităților, o rară pătrundere și promptitudine în propunerea soluțiilor, o mare forță duhovnicească în care se resorb toate problemele. Același spirit practic, realist și clarvăzător din celelalte sectoare de activitate ale Prea Fericitului Patriarh Justinian circulă și în paginile operei sale scrise. Această operă e cel mai splendid monument pe care un ierarh ortodox l-a înălțat vreodată concepției Bisericii creștine despre problemele sociale în vremurile moderne. Ideile care predomină opera sînt: înfrățirea oamenilor, cooperarea în slujba binelui obștesc și mai ales pacea. Puțini oameni ai Bisericii au vorbit în zilele noastre atît de mult și de frumos despre pace, ca autorul acestei opere.

Legiurile Bisericii Ortodoxe Romîne, operă aparținînd în cea mai mare parte Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, pun într-o puternică lumină calitățile de organizator ale Întîistătorului Bisericii noastre. Ele sînt expresia afecțiunii sale față de Biserică și față de Patrie, cum o arată în Predoslovie volumului: «Am înmănușiat în culegerea de față toate orînduirile care au odrăslit în aria vremii de acum, din dragostea adevărată față de Biserică și de Patrie și din dorința de a le sluji după cuviință pe amîndouă, cu devotamentul neștrămutat al părinților noștri». Niciodată Biserica noastră n-a avut legi mai clare, mai adecvate și cu aplicație mai rodnică în toate sectoarele ei de lucru. Una din caracteristicile fundamentale ale operei juridice a Întîistătorului Bisericii noastre este scoaterea la suprafață a valorii și spiritului canonic al vieții ortodoxe romînești impletit cu realitățile actuale. Prezența duhului biblic și canonic era precară în legiurile noastre bisericești precedente. Canonicitatea dă actualelor legiuri bisericești o mai mare priză și eficacitate asupra diferitelor resorturi ale desfășurării activității Bisericii.

Indreptarea sau diortosirea de cărți de cult este una din grijile și ocupațiile de predilecție ale Prea Fericitului Patriarh Justinian. Dintre cărțile diortosite pînă acum sau în curs de diortosire, remarcăm: Liturghierul, indreptat cu colaborarea Părintelui prof. P. Vintilescu, Cazania și Evanghelia pentru uzul sfințelor slujbe. Tilcuirea Evangheliilor și caziunile duminicilor de peste an, alcătuite de Prea Fericitul Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne, după Kiriakodromionul lui Nichifor Teotoke, arhiepiscopul Astrahanului, sînt o prea frumoasă carte, din care credincioșii vor sorbi cu nesăț învățătura credinței, așa cum au făcut-o și în trecut. Prea Fericitul alcătuitor, sensibil la graiul dulce și la folosul învățăturii din Cazania, zice în «Cuvînt înainte»: «De-a lungul veacurilor, citirea Cazaniilor a picurat în sufletele evlavioșilor noștri străbuni

nezeu», avînd ca model firea omenească a Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Educația dată de Institute se împletește cu învățămîntul și-l încunună. Prea Fericitul Patriarh Justinian apreciază învățămîntul teologic după duhul bisericesc al studenților și absolvenților noștri.

Educația bisericească trebuie să asigure o formație preoțească atît în sens practic cît și în sens spiritual. Se știe că o formație preoțească practică se obține relativ mai ușor decît o formație preoțească în sensul spiritual și plin al cuvîntului. Preoția este o problemă exclusiv sufletească, care implică prezența și exercitarea unor excepționale puteri duhovnicești încununate de dragoste și de disciplină interioară. Dragostea îl face pe preot; dragostea de Dumnezeu și dragostea de oameni. Aceasta e învățătura Bisericii începînd de la Mîntuitorul Iisus Hristos, de la Sfinții Apostoli și de la Sfinții Părinți pînă în zilele noastre și pînă la sfîrșitul lumii, și această învățătură o cere realizată în tinerii noștri studenți Prea Fericitul Patriarh Justinian. Un teolog și un preot care să ardă ca o nestînsă torță a dragostei în fața oamenilor și în inimile lor. O educație care să aibă un asemenea rezultat implică un lung și greu proces de muncă. Elanul și generozitatea tinereții studenților noștri sînt adesea frîmate de prejudecăți, egoisme, înclinații etc., care nu lasă să înflorească în inimile lor totdeauna această dumnezeiască floare a vieții creștine. Ca putere de origine dumnezeiască, dragostea adevărată și curată nu se poate zămislî în inimi dacă nu se întîlnește acolo cu vocația de sus. Prea Fericitul Patriarh Justinian cere ca această întîlnire între educație și vocație să fie cît mai pozitivă și mai deplină pentru a da roadele așteptate de Biserică. Noi avem satisfacția că un număr destul de mare dintre studenții noștri, în care arde dumnezeiasca dragoste a lui Hristos, răspund cu vrednicie așteptărilor Prea Fericitului Patriarh Justinian, care vrea o preoție nouă, cu adevărat hristică și apostolică.

Prin rînduiala și dispozițiile Prea Fericitului Patriarh Justinian, Institutele Teologice fac studenților și o largă educație cetățenească în spiritul lealității și dragostei față de patrie. Prin conferințe speciale, ținute în școală, prin actualizări la cursuri și seminarii, prin publicațiile periodice, prin convorbiri particulare sau în grup, studenții sînt ținuți la curent cu toate marile realizări ale poporului nostru și cu toate victoriile, ceea ce contribuie la formarea unei serioase educații cetățenești și patriotice a viitorilor slujitori ai altarelor Bisericii Ortodoxe Romîne.

Autor și oblăduitor de cultură bisericească

Prea Fericitul Patriarh Justinian creează, promovează și ocrotește o frumoasă cultură bisericească prin Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă. E o cultură sever planificată și menită să răspundă necesităților sufletești reale ale credincioșilor Bisericii noastre. În cei aproape 13 ani de patriarhat, Prea Fericea Sa a inițiat tipărirea în domeniul doctrinei ortodoxe sau creștine în general, în domeniul cărților de cult, în acela al manualelor și în acela al literaturii mai generale.

gia (1956), Istoria Bisericii Române (2 vol., 1957-1958), Teologia dogmatică și simbolică (2 vol., 1958); la acestea se adaugă Dogmatica pentru uzul Seminarilor (1958). Aceste manuale alcătuiesc temeiul pe care se formează, doctrinar, noii slujitori ai Bisericii.

Tipăriturile cultice sînt cele mai bogate. Incepînd cu Psaltirea (1948) și terminînd cu Evanghelia diortosită de curînd de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă a dat la lumină, reeditînd, îndreptînd sau întocmînd numeroase cărți de ritual, dintre care menționăm: Molitfelnicul (1950), Aghiazmatarul (1950), Octoihul (1952), Penticostarul (1953), Triodul, Mineele pe Ianuarie (1954), Februarie (1957), și Decembrie (1957), Apostolul, Catavasierul, Vecernierul (1953), Utrenierul (1954), Liturgia Psaltică (1957), Carte de rugăciuni (1951), Cîntările Sfintei Liturghii, Cîntări la Cateheze, Gramatica muzicii (1951), Indrumător pastoral (2 vol., 1951), Prohodul, Calendarul pe fiecare an. Condițiile tehnice în care apar aceste tipărituri impun prin eleganța lor sobră.

În afară de reportaje speciale ale vizitelor făcute la diferite Biserici Ortodoxe surori de delegații ale Bisericii noastre în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, publicate la vreme în revista «Biserica Ortodoxă Romînă», Editura Institutului Biblic a dat la lumină volumele Treizeci de zile în U.R.S.S. și Însemnări din Bulgaria, în care sînt consemnate detaliat vizitele frățești făcute de Întîistătătorul Bisericii noastre, Bisericii Ortodoxe surori din cele două țări vecine.

Se cuvine să relevăm aici binecuvîntata măsură a Prea Fericitului Patriarh Justinian de a fi grupat și retipărit, unele articole de o rară frumusețe spirituală ale Părintelui Gala Galaction, sub titlul: Ziua Domnului. E un omagiu meritat adus acestei «muze a casei noastre» care a fost literatul, profesorul, preotul și academicianul Grigore Pișculescu.

În interesul și pentru elevarea învățămîntului teologic de toate gradele s-au tipărit Manualele de limba latină pentru clasele a III-a (1956), și a IV-a (1956), precum și o Gramatică a limbii latine (1957), de asemenea Manuale de limba latină pentru clasele a III-a și a IV-a (1956); la acestea se adaugă o Antologie a scriitorilor bisericești latini și una a Scriitorilor bisericești greci, lucrate cu îndemîinare și simț pentru texte și probleme.

Războiul pentru apărarea Patriei (1949) e o lucrare de mare importanță pentru educația patriotică, Viața Sfîntului Calinic (1957) și Viața Sfîntilor ardeleni reprezintă contribuții reale pentru educația religioasă a credincioșilor.

Numărul și varietatea tipăriturilor de sub patriarhatul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian vădesc un progres remarcabil al culturii ortodoxe a Bisericii noastre în comparație cu ceea ce se făcea altădată în acest domeniu.

Schimbările de profesori, studenți și publicații între școlile teologice de grad universitar ale Bisericii noastre cu diferitele Biserici Ortodoxe alcătuiesc încă una din frumoasele inițiative ale Prea Fericitului Patriarh Justinian pentru întărirea relațiilor interortodoxe prin contacte periodice,

dulceața limbii vorbite de popor și frumusețea cuvintului lui Dumnezeu pe înțelesul tuturor» (p. 4).

Tipăriturile apărute sub patriarhatul și cu binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte Justinian pot fi împărțite în 4 categorii: doctrină, cult, literatură de călătorii și diverse.

Doctrina e reprezentată întâi prin Noul Testament (1951), apoi prin cele trei reviste care apar regulat de 12 ani: Biserica Ortodoxă Română, Ortodoxia și Studii Teologice, prima ca organ oficial al Sfintului Sinod, a doua ca organ al Patriarhiei Române, și a treia ca organ al Institutelor Teologice. Aceste reviste tratează, la nivel înalt, majoritatea problemelor de teologie ortodoxă contemporană și interconfesională, pun și rezolvă chestiuni proprii Bisericilor Ortodoxe, discută publicații teologice sau de cultură generală apărute în țară și în străinătate, subliniază aniversări deosebite. Ele țin pasul vremii înregistrînd și comentînd, de pe poziția Bisericii, marile evenimente și prefațeri ale lumii contemporane. Ele militează pentru înțelegere, dragoste și pace între toți oamenii, pentru coexistența pașnică și pentru o viață de obște necesară apropierii și fericirii oamenilor. Menite pentru preoți și studenți, ele își îndeplinesc cu cinste rolul lor de întregitoare ale cunoștințelor căpătate în fostele Facultăți ori în actualele Institute, și de călăuze sigure în spiritualitatea ortodoxă de astăzi. Ele sînt apreciate elogios de preoți și de conducătorii Bisericilor Ortodoxe surori. Ținuta acestor reviste a stimulat redresarea și reînnoirea în frumoase forme a celorlalte reviste mitropolitane: a Ungrovlahiei, a Moldovei și Sucevei, a Ardealului, a Olteniei și a Banatului.

Lucrarea: Învățătura de credință ortodoxă sau, prescurtat, Cartea de Învățătură, apărută în 1952 și retipărită după aceea, exprimă nivelul cel mai ridicat la care a tipărit vreodată Biserica noastră un catehism. Elaborată după modelul «Mărturisirii Ortodoxe» a lui Petru Movilă, și păstrînd și mai departe împărțirea materiei după această operă, Cartea de Învățătură, apărută cu binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian dezvoltă mai pe larg temele tratate pe care le sprijină și pe bogate temeuri patristice. Limba cărții e accesibilă majorității credincioșilor de astăzi. Lucrarea marchează unul din meritele excepționale ale patriarhatului Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian nu numai prin faptul că a pus la îndemîna credincioșilor Bisericii noastre un «dreptar de credință», gen literar bisericesc aproape pe cale de dispariție, ci și prin faptul că acest «dreptar de credință» e prezentat la înălțimea teologiei contemporane.

În categoria operelor de doctrină intră și cele trei volume de Cuvîntări bisericești ale I.P.S. Mitropolit Nicolae de Krutița și Kolomna, traduse plăcut de Părintele profesor Nicolae Popescu, și care fac să se reverse din învățătura creștină neasemuite culori, miresme și mîngîieri duhovnicești.

Dense lucrări de doctrină constituie manualele pentru Institutelor Teologice și pentru Seminarii, elaborate de colective de profesori. Au apărut pînă acum Studiul Noului Testament (1954), Studiul Vechiului Testament (1955), Istoria bisericească universală (2 vol., 1956), Patrolo-

Pr. prof. I. Rămureanu

LUPTA ORTODOXIEI CONTRA ARIANISMULUI DE LA SINODUL I ECUMENIC PÎNĂ LA MOARTEA LUI ARIE

Sfinții Părinți întruniți la Sinodul I de la Niceea în anul 325 au condamnat erezia lui Arie, dar aceasta nu se stinse, ci de acum înainte începură marile certuri teologice și tulburări provocate în sinul Bisericii de arieni, care au durat mai bine de o jumătate de secol.

Ortodocșii au păstrat cu tărie formula de credință propusă de Părinții ortodocși în frunte cu episcopii Alexandru al Alexandriei, Osiu al Cordobei și diaconul Atanasie, — de la 8 iunie 328 episcop al Alexandriei († 373) —, aprobată de Sinodul I Ecumenic, care hotărâ: *Fiul este Dumnezeu adevărat, născut din veci din ființa Tatălui* — ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, *nu făcut sau creat, și deci de o ființă cu Tatăl* — ὁμοούσιος τῷ πατρί, *de o putere și mărire cu Tatăl*.

Contra termenului ὁμοούσιος τῷ πατρί arienii obiectară că nu e înțeles în Sf. Scriptură, și se siliră prin toate mijloacele să-l înlăture.

Pentru a intra în grațiile împăratului Constantin cel Mare (305-337), care ținea să se respecte hotărârile dogmatice ale Sinodului I de la Niceea și a-și da aparența de ortodocși, arienii schimbară întrucâtva învățătura lor de pînă acum. De unde mai înainte ei susțineau că Fiul nu seamănă de loc cu Tatăl, e ἀνόμοιος fapt pentru care arienii intransigenți se numiră și «*anomei*», după condamnarea de la Sinodul de la Niceea, ei puseră în circulație un termen prin care au putut amăgi pe mulți. Ei afirmău acum că *Fiul e asemănător în substanță cu Tatăl* — ὁμοιούσιος τῷ πατρί, formulă amăgitoare sub care se ascundea erezia ariană, deoarece se putea ca o ființă să fie asemănătoare cu alta, fără să fie totuși deoființă cu ea. Cu această formulă echivocă, arienii reușiră să atragă mulți episcopi și clerici de partea lor și izbutiră totodată să facă pe împăratul Constantin să creadă că numai intransigența doctrinară a ortodocșilor împiedică liniștirea spiritelor în imperiu.

I. DISPUTELE DINTRE ARIENI ȘI ORTODOCȘI DUPĂ SINODUL I DE LA NICEEA

Arie ereziarhul și-a apărut cu încăpăținare învățătura sa în tot timpul ședințelor Sinodului I Ecumenic. Intrucit n-a voit să semneze hotărârile Sinodului I Ecumenic și nici Simbolul niceean, bătîndu-și joc de

la nivel academic. Același scop urmăresc referatele pentru diferitele Conșfătuiri panortodoxe, sau comunicări trimise la diferite congrese internaționale teologice, cînd se produc invitații pentru asemenea congrese.

*

Rindurile care preced nu epuizează actele de cultură ale Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian în Biserica Ortodoxă de astăzi și în relațiile acesteia cu celelalte Biserici Ortodoxe. Cultura bisericească nu e numai teologică, nu constă numai în tipărituri, ci și în numeroase alte capitole ca: ridicări și restaurări de biserici și monumente bisericești, ateliere de obiecte și artă bisericească, școli de pictură bisericească și altele.

Cu prilejul împlinirii a 60 de ani de viață și aproape 13 ani de patriarhat, se poate spune că viziunea de ansamblu a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian cu privire la cultura bisericească se caracterizează prin faptul că menține și adincește autenticitatea culturii creștine ortodoxe în toate sectoarele acesteia. Grijă aleasă pentru un învățămînt religios de nivel și pentru tot ce are mai original cugetarea și evlavia ortodoxă au strălucit și strălucesc mintea trează a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian. Prea Fericirea Sa are un excepțional simț pentru credința, ținuta și ideea ortodoxă. În actele sale de cultură se întîlnesc și se îmbină armonios duioșia și frumusețea evlaviei, cu luminile Revelației biblice și piscurile cugetării patristice.

De asemenea, trebuie subliniat și faptul că Prea Fericitul Patriarh Justinian integrează în cultura ortodoxă marile idealuri ale vremii noastre ca: dreptatea, egalitatea, îndepărtarea robiei, cinstirea muncii, coexistența pașnică, înțelegerea și pacea între popoare, — principii care sînt scumpe Bisericii Ortodoxe.

Iar realitatea de necontestat pe care o constituie punerea culturii bisericești de către Prea Fericitul Patriarh Justinian în slujba desăvîrșirii credincioșilor, care sînt chipul lui Dumnezeu, — reprezintă încă unul din temeiurile pentru care toți ostenitorii din ogorul Teologiei ortodoxe aduc Înaltului Arhipăstor respectuosul lor omagiu de dragoste și recunoștință și — cu prilejul celei de a 60-a aniversări a Prea Fericirii Sale — rostesc din toată inima, îndătinată urare: «Întru mulți ani, Prea Fericite Părinte Patriarh!».

«STUDII TEOLOGICE»

În acest timp de dramatică frământare interioară, sub influența sorei sale Constantia, văduva lui Licinus, cîștigată pentru cauza arianismului, împăratul Constantin chemă din exil în 326 pe Eusebiu de Nicomidia, căpetenia partidei *semiarienilor* sau *eusebienilor*, și pe prietenul său Theognis de Niceea. După un an, în 327, la insistențele acestora, împăratul chemă și pe Arie, cerînd episcopilor să-l primească în comuniunea Bisericii. S-a crezut că împăratul Constantin se gîndea chiar să convoace *un al doilea sinod la Niceea*.³

Nu cunoaștem motivele reale ale rechemării lui Arie. Otto Seek⁴ și Eduard Schwartz⁵ au presupus că rechemarea lui Arie a fost opera unui al doilea sinod de la Niceea sau a unei a doua sesiuni a acestui

schaften, Philolog.-hist. Klasse, 3 Folge, B. XXXIV, Göttingen, 1954; S. L. Grenslade, *Church and State from Constantine to Theodosius*, London, 1954; E. Delarouelle, *La conversion de Constantin. État de la question*, în *Bulletin de la Littérature ecclésiastique*, t. LIV, Toulouse, 1953, pp. 37-54 și 84-100; H. Grégoire, *Les persécutions dans l'empire romain*, în *Mémoires de l'Académie de Belgique, Classe de Lettres*, 46 (1951), 1; idem, *La vision de Constantin «liquidée»*, în *Byzantion*, t. XIV (1939), 2, pp. 341-351; idem, *La statue de Constantin et le signe de la croix*, în *L'Antiquité classique*, I (1932), pp. 135-143; idem, *La «conversion» de Constantin*, în *Revue de l'Université de Bruxelles*, t. XXXVI (1930-1931), pp. 231-272; A. Alföldi, *The Conversion of Constantine and Pagan Rome*, Oxford, 1948; idem, *Hoc signo victor eris. Beiträge zur Bekehrung Konstantins des Grossen*, Pisciculi (1939); L. B. Holapple, *Constantin the Great*, New-York, 1942, 475 pp.; N. H. Baynes, *Constantine*, în *Cambridge Ancient History*, XII (1939), pp. 678-699; idem, *Constantine the Great and the Christian Church*, London, 1929; J. Zeiller, *Quelques remarques sur la «vision» de Constantin*, în *Byzantion* tomul XIV (anul 1939), 2, pp. 329-339; H. Lietzmann, *Der Glaube Konstantins des Grossen*, în *Sitzungsberichte der preuss. Akad. der Wissen. zu Berlin, Philosophische-Hist. Klasse*, 28/29 (1937), pp. 263 sq.; W. Seston, *La vision païenne de 310 et les origines du chrisme constantinien*, în *Mélanges Franz Cumont*, Bruxelles, 1936, pp. 372-395; J. R. Palanque, *Constantin*, în *Hommes d'État*, t. I, Paris, 1936, pp. 340-426; idem, *A propos du prétendu édit de Milan*, în *Byzantion*, t. X (1935), 2, pp. 607-616, și răspunsul lui H. Grégoire, *Réponse à M. Palanque, ibidem*, pp. 616-619; J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *De la paix constantinienne à la mort de Théodose (Histoire de l'Eglise depuis les origines jusqu'à nos jours...*, de A. Fliche et V. Martin, t. 3), Paris, pp. 7-115; E. Gerland, *Konstantin der Grosse in Geschichte und Sage (Texte und Forschungen zur byz.-neugr. Philologie*, nr. 23), Athen, fără dată (1936?); H. G. Opitz, *Die Vita Konstantini des Codex Angelicus*, 22, în *Byzantion*, t. IX (1934), 2, pp. 535-593, și P. Heseler, *Neues zur Vita Konstantini des Codex Angelicus*, 22, *ibidem*, t. X (1935), 1, pp. 399-402; A. Piganiol, *L'empereur Constantin*, Paris, 1932; Karl Mueller, *Konstantin der Grosse und die christliche Kirche*, în *Historische Zeitschrift*, t. CXL (1929), pp. 261-278; L. Salvatorelli, *Constantino il grande (Profili*, t. CIII), Roma, 1928; J. Maurice, *Constantin le Grand. L'origine de la civilisation chrétienne*, Paris, sans date (1928); C. B. Coleman, *Constantin the great and christianity*, New-York, 1914; Fr. Jos. Dölger, *Konstantin der Grosse und seine Zeit*, Freiburg im Breisgau, 1913; E. Schwartz, *Kaiser Constantin und die christliche Kirche*, Leipzig, 1913; zweite Aufl., Leipzig-Berlin, 1936; H. Koch, *Konstantin der Grosse und das Christentum*, München, 1913; J. Burckhardt, *Die Zeit Konstantins des Grossen*, Leipzig, 1853; vierte Aufl. von O. Stählin, 1929. Ultima ediție, Darmstadt, 1955.

3. E. Stein, *Vom römischen zum byzantinischen Staate* (284-476 n. Chr.), Wien, 1928, p. 166, și trad. *Histoire du Bas Empire*, t. I, *De l'État Romain à l'État Byzantin* (284-476...) par Jean-Rémy Palanque, Paris, 1959.

4. Otto Seek, *Untersuchungen zur Geschichte des nicänischen Konzils*, în *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, t. XVII (1896), 1 und 2 Heft, pp. 1-71; 3 Heft, pp. 319-362.

5. E. Schwartz, *Zur Geschichte des Athanasius*, VIII, în *Nachrichten von der Königlich Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, Philologische-historische Klasse, t.

termenul *om ὁμοούσιος* — «de o ființă cu Tatăl», Constantin l-a exilat în Illyricum, fără să știm anume locul. Cei doi prieteni egipteni ai săi, episcopii Secundus de Ptolemaida și Theonas de Marmarica, n-au voit de asemenea să subscrie Simbolul niceean, și de aceea au fost depuși din scaunele lor și trimiși în exil împreună cu Arie. Trei luni mai târziu după terminarea ședințelor Sinodului I Ecumenic, — ședința festivă de închidere s-a ținut la 25 august 325 —, împăratul a trimis în exil, în Gallia, și pe episcopii Eusebiu de Nicomidia, Theognis de Niceea și Maris de Calcedon, susținătorii lui Arie, deoarece, deși semnaseră hotărârile sinodului, n-au vrut să anatematizeze pe Arie și continuau să conspire, strângând rîndurile arienilor în jurul lor, îndemnîndu-i la rezistență și luptă.

După închiderea Sinodului I Ecumenic, familia împăratului Constantin trecu printr-o zguduitoare dramă familială. Fausta, soția lui Constantin, din cea de a doua căsătorie, dorind să asigure succesiunea imperială pentru fiii ei Constantin II, Constantius și Constant, intră în luptă contra fiului în vîrstă al împăratului din prima căsătorie, Crispus, moștenitorul de drept al tronului imperial, pe care Constantin și-l asociase la domnie cu titlul de «Cezar», din 317. Sub pretextul unei conspirații de stat, Cezarul Crispus, în vîrstă de 20 de ani, fu condamnat la moarte și executat.¹

Mama împăratului Constantin, Sf. Elena, lămurită îndată de intrigile Faustei, deschise ochii fiului său. La puțin timp după omorîrea lui Crispus, Fausta fu omorîită în baia sa. După o tradiție neverificată de istorie, Fausta s-ar fi îndrăgostit de Crispus, dar, respinsă de acesta, ea l-a acuzat față de Constantin. Împăratul ar fi recunoscut mai târziu nevinovăția fiului său Crispus.²

1. Léon Homo, *L'empire romain. Le gouvernement du monde. La défense du monde. L'exploitation du monde*, Paris, 1930, p. 117; Ioan Bocioagă, *Personalitatea lui Constantin cel Mare și politica lui socială*, Galați, 1935.

2. Eugène Albertini, *L'empire romain*, 2-e éd., Paris, 1936, p. 366. *Bibliografia asupra Sfîntului Constantin cel Mare este considerabilă*. Nu vom putea indica aici decît unele studii mai noi, iar dintre cele mai vechi pe cele mai bune: K. Wessel, *Die Entstehung des Crucifixus*, în «Byzantinische Zeitschrift», 53, Band (1960), Heft 1, pp. 95-111; F. Halkin, *Une Nouvelle Vie de Constantin dans un légendier de Patmos*, în *Analecta Bollandiana*, 77 (1959), pp. 63-107; H. Dörries, *Konstantin der Grosse*, Stuttgart, 1958; C. Gigli, *L'imperio romano dall'abdicazione di Diocleziano alla morte di Constantino* (303-337), Roma, 1958; R. H. C. Davis, *A history of Medieval Europe from Constantine to Saint Louis*, London and New-York, 1957, XIV+421 pp.; K. Aland, *Die religiöse Haltung Kaiser Konstantins*, în *Studia Patristica*, 1, Berlin, 1957, pp. 559-600; Hal Koch, *Constantin le Grand*, în *Byzantion*, t. XXV-XXVI-XXVII (1955-1956-1957), fasc. 2, Bruxelles, 1957, pp. 456-472; Heinz Kraft, *Kaiser Konstantin und das Bischofsamt*, în *Saeculum*, B. VIII (1957), 1, pp. 32-42; idem, *Der Taufe Kaiser Konstantins*, în *Studia Patristica*, 1, Berlin, 1957, pp. 642-648; idem, *Kaiser Konstantins religiöse Entwicklung*, Tübingen, 1955; J. Strab, *Kaiser Konstantin als ἐπισκοπος τῶν ἐκτός* în *Studia Patristica*, 1, Berlin, 1957, pp. 678-695; L. Voelkl, *Der Kaiser Konstantin, 306-337. Annalen einer Zeitenwende*, München, 1957; J. Vogt, *Das römische Weltreich im Zeitalter Konstantins des Grossen — Wirklichkeit und Idee*, în *Saeculum*, B. VIII (1958), Heft 3/4, pp. 308-321; J. Vogt, *Constantinus der Grosse*, în *Reallexikon für Ant. und Christ.*, III (1956), pp. 306-379; idem, *Constantin der Grosse und sein Jahrhundert*, München, 1949; J. André, *La conversion de Constantin*, în *Mémoires de Lic. Faculté de Théol.*, Lille, 1954; H. Dörries, *Das Selbstzeugnis Kaiser Konstantins*, în *Abhandlungen der Akademie der Wissen-*

ritelor în vastul său imperiu, după atâtea răskoale și războaie civile. De aceea permise, din anul 328, celor doi episcopi să-și reocupe scaunele lor. Evenimentele ulterioare au dovedit că a fost o greșeală. Eusebiu de Nicomidia, diplomat abil, tipul episcopului curtean prin excelență, era arian cu sufletul, dar înțeleșese necesitatea să-și disimuleze părerile. El se prefăcu că este apărătorul Simbolului niceean și știu să profite cu îndemnare de bunele relații cu Constantin și cu familia imperială, pentru a nimici pe ocolite hotărârile Sinodului I de la Niceea.

Din fericire pentru cauza Ortodoxiei, după moartea episcopului Alexandru al Alexandriei a fost ales, la 8 iunie 328, pe scaunul Alexandriei, Sf. Atanasie cel Mare, cel mai hotărât luptător împotriva intrigilor arienilor, pe care-l păstori, cu cinci întreruperi, din cauza exilurilor, pînă în 373. Sfântul Aatanasie refuză să primească în comununea Bisericii pe Arie, în ciuda dorinței și poruncii lui Constantin, cît timp acesta nu se va supune fără echivoc hotărîrilor de la Niceea și nu va subscrie Simbolul niceean.

O atitudine asemănătoare luară față de Arie și episcopii Eustațiu al Antiohiei și Marcel al Ancyrei, susținători dîrzi ai Crezului niceean.

În curînd însă, partizanii lui Eusebiu de Nicomidia, care primiră denumirea de «*eusebieni*» sau «*semiarieni*», pentru că susțineau un arianism moderat, deveniră atît de puternici, încît dominau sinoadele și căutau să îndepărteze din scaunele lor pe episcopii ortodocși.

Eusebienii începură lupta mai întîi împotriva episcopului Eustațiu al Antiohiei, care era unul dintre cei mai dîrji apărători ai Simbolului niceean. El preveni clerul său față de arianism, flagelul care venea din Egipt, și-l epură de unele elemente suspecte pe care le trimise în exil. Între cei ce au fost îndepărtați, se aflau Ștefan și Leonțiu de Antiohia, Gheorghe de Laodiceea, Eustațiu de Sevastia, care vor juca un rol însemnat în luptele ariene din viitor.

Din cauza unor probleme de doctrină, sau mai sigur pentru rivalități de scaune, Eustațiu al Antiohiei intră în conflict și cu Eusebiu de Cezareea, eruditul istoric al Bisericii, care se bucura de toată atenția și favoarea lui Constantin.

Din informațiile păstrate de vechii istorici ai Bisericii, îndeosebi de Teodoret al Cyrului, aflăm manevrele și procedeele viclene ale eusebienilor pentru a îndepărta din scaun pe Eustațiu al Antiohiei. Urzitorul de intrigi, episcopul curtean Eusebiu al Nicomidiei, își manifestă față de Constantin dorința de a vizita locașurile sfinte, ridicate de împărat la Locurile Sfinte. Constantin, flatat de o asemenea atenție, puse la dispoziția neîntrecutului țesător de intrigi și meșteșuguri în cele rele, toate cele necesare de drum, pînă și trăsurile curții imperiale. Eusebiu de Nicomidia luă cu sine și pe prietenul său, Theognis de Niceea și împreună plecară la Antiohia, unde fură primiți cu bunăvoință și cu toată cuviința de Eustațiu. De aci, plecînd la Locurile Sfinte, trecură pe la toți care împărtășeau vederile lor ariene, Eusebiu al Cezareei, Patrofil de Scythopolis, Aetius al Lidei, Teodot al Laodiceei, și împreună au mers la Antiohia, unde *improvizară în 330 un sinod pentru judecata lui Eustațiu*, pe care-l acuzară de grave abateri morale, religioase și politice. O femeie desfri-

sinod, ținută în noiembrie 327, din ordinul lui Constantin. Această ipoteză a fost acceptată și de Norman H. Baynes.⁶

S-a presupus că Eusebiu de Nicomidia și Theognis de Niceea au scris colegilor lor o scrisoare de pocăință — βιβλίον μετανοίας⁷ — rugându-i să intervină pe lângă împărat să-i recheme din exil. Ei au dat explicații de ce, după ce au semnat hotărârile Sinodului de la Niceea, au refuzat să anatematizeze persoana lui Arie. Acum, din moment ce însuși Arie a fost chemat din exil, urmînd să fie primit în Biserică, nu mai există nici un motiv ca ei să nu-și reocupe scaunele lor.

Scrisoarea amintită nu pare a fi autentică. *Actele nu cunosc decît un singur sinod ținut la Niceea în 325.*⁸ Rechemarea episcopilor Eusebiu de Nicomidia și Theognis de Niceea a fost provocată mai degrabă de considerațiuni de persoane decît de rațiuni de doctrină. «Episcopul de Nicomidia..., scrie P. Batiffol, se lega prin naștere de familia imperială și se afla în fruntea încrederii văduvei lui Licinius, Constantia, sora lui Constantin, care locuia în Nicomidia. Mama lui Constantin, Elena, se născuse în Bithynia la Drepanum numit, în cinstea sa, Helenopolis. Ea avea mare pietate pentru martirul cinstit la Drepanum, care nu era altul decît Lucian, profesorul lui Eusebiu de Cezareea și al altor elevi de-ai lui Lucian. Astfel, cu foarte bună credință, pietatea împărătesei mame se găsea în chip cu totul deosebit interesată față de un martir care a avut discipoli pe Eusebiu de Nicomidia, pe episcopul de Niceea și episcopul de Calcedon. Martirul nu garanta el credința acestor episcopi, care, prin cultura lor, reprezentau inteligența episcopatului grec...?». ⁹ Lucian de Antiohia murise ca martir în 312, în persecuția lui Maximin Daia.

În tot cazul, este sigur că împăratul Constantin a fost mulțumit de explicațiile celor doi episcopi, Eusebiu de Nicomidia și Theognis de Niceea, mai ales că pe el, ca om de stat, nu-l interesau controversele doctrinare dintre creștini în ele însele. El dorea un singur lucru: *liniștirea spi-*

XII (1911), Heft 4, pp. 367-426; Ch. Jos. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, t. I, 2, Paris, 1907, p. 633, nota 1.

6. N. H. Baynes, *Constantin the Great and the christian Church*, London, fără dată (1931), pp. 22 sq. Cit. apud J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *De la paix constantinienne à la mort de Théodose. (Histoire de l'Eglise depuis le origines jusqu'à nos jours*, publiée sous la direction de Augustin Fliche et Victor Martin, t. 3), Paris, 1936, p. 100.

7. Socrate, *Ist. bis.*, liber I, 14, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 109 B-115; E. Schwartz, *Zur Geschichte des Atanasius*, VIII, în rev. cit., p. 380; J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 100, nr. 4.

8. G. Bardy, *Sur la réiteration du concile de Nicée*, în *Recherches de Sciences religieuses*, t. XXIII (1933), pp. 430-450; Lenain de Tillemont, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles*. Seconde édition. t. VI, Paris, 1706, pp. 811-812; L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise*, t. II, 5 éd., Paris, 1911, p. 166, n. 1; A. Lichtenstein, *Eusebius von Nikomedien*, Halle, 1903, pp. 32 sq.; F. Loofs, art. *Arianismus*, în Herzog-Hauck, *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, dritte Aufl., B. II, Leipzig, 1897, pp. 6-45, aici p. 16; J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 100, n. 4 și 5; Charles Poulet, *Histoire du christianisme*, t. I, 1932, pp. 235-250: *L'arianisme sous Constantin* (325-337).

9. P. Batiffol, *La paix constantinienne et le catholicisme*, Paris, 1914, pp. 366-367. Pentru Constantia, sora lui Constantin, vezi și Ch.-Jos. Hefele-Dom. H. Leclercq, *Histoire des Conciles*, t. I, 2, p. 638.

lingușiri, mai mult funcționari și curteni decât oameni ai Bisericii, care au mărit masa de rezervă a semiarienilor împotriva ortodocșilor.

Între timp au fost depuși din scaunele lor și alți episcopi, ca: Asclepius de Gaza, depus probabil în 326 de un sinod întrunit sub președinția lui Eusebiu de Cezareea.¹³ Mai târziu fură depuși din scaunele lor, de semiarieni, în împrejurări care nu sînt bine cunoscute, și episcopii: Eutropiu de Adrianopole, Euphrat de Balaneia, Cymatius de Paltus, un alt Cymatius de Tarados, Cyrus de Berea, în Siria, deși acesta luase parte la Sinodul din Antiohia din 330, întrunit de semiarieni împotriva lui Eustațiu, Diodor de Tenedos, Domnion de Sirmium, Hellanicus de Tripolis.¹⁴

Printre victimele făcute de semiarieni în 330 se află în primul rînd episcopul Marcel de Ancyra, unul din luptătorii cei mai aprigi împotriva ereziei lui Arie la Sinodul I de la Niceea. După chemarea episcopului Eusebiu de Nicomidia din exil, Marcel de Ancyra a redactat și a dedicat împăratului Constantin o lucrare, — titlul nu i se cunoaște exact —, prin care combătea pe retorul Asterius din Capadocia, care era atunci purtătorul de cuvînt al arienilor¹⁵ și nu s-a temut să combată totodată și pe semiarienii Paulin de Tyr, Narcis de Neroniada, pe Eusebiu de Nicomidia și Eusebiu de Cezareea. Împăratul intruni un sinod la Constantinopol, probabil în 330, la care luară parte episcopii din Pont, Asia, Tracia și Moesia,¹⁶ care, după ce examinară scrierea lui Marcel, o declarară eretică. Marcel era învinuit de un gen de subordinațianism înrudit de aproape cu erezia monarhiană a lui Sabelie, cunoscută sub numele de antitrinitarism modalist sau sabelianism. Episcopul de Ancyra fu depus și exilat, iar în locul său fu ales Vasile de Ancyra, care jucă un mare rol în istoria luptelor ariene în urmă.¹⁷ Vechii istorici ai Bisericii pun exilarea lui

13. Sf. Atanasie, *Apologia contra Arienilor*, 47, în Migne, P.G., t. XXV, col. 332 C.; Ilarie de Pictaviu, *Fragmenium historicum*, III, 11, în Migne, P.L., t. X, col. 666 B.

14. Sf. Atanasie, *Istoria arienilor către monahi*, 5, în Migne, P.G., t. XXV, col. 700 C.; Ch.-P. Helele-Dom H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, 2, Paris, 1907, p. 647, n. 1; J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 104. J. P. Kirsch, *Kirchengeschichte, I. Die Kirche in der antiken griechisch-römischen Kulturwelt*, Freiburg im Breisgau, 1930, p. 381. Pentru Domnion sau Domnus de Sirmium, vezi: J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, p. 143.

15. Socrate, *Ist. bis.*, I, 36, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 172-173.

16. *Ibidem*, J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 104. E. Schwartz, *Zur Geschichte des Athanasius*, VIII, în *Nachrichten... von Göttingen*, t. XII (1911), Heft 4, pp. 400-407.

17. Pentru Marcel de Ancyra să se vadă: Chr. H. G. Reiffenberg, *Marcelliana*, Göttingae, 1794, reproduse de Migne, P.G., t. XVIII, col. 1299-1306; *Die Fragmente Marcellis*, ed. Erich Klostermann, în *Eusebius Werke*, B. IV, în *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, Band 14, Leipzig, 1906, pp. 185-215; Eusebiu de Cezareea, *Contra lui Marcel*, *ibidem*, pp. 1-58, și *Despre Teologia bisericească*, *ibidem*, pp. 60-182. Aceste lucrări se găsesc și la Migne, P.G., t. XXIV, col. 707-1046, care reproduce textul lui Nolte, Paris, 1757. Dintre lucrări să se vadă: Th. Zahn, *Marcellus von Ancyra*, Gotha, 1867; Fr. Loofs, *Die Trinitätslehre Marcellis von Ancyra und ihr Verhältnis zur älteren Tradition*, în *Sitzungsberichte der k. preuss. Akad. der Wiss. zu Berlin*, 1902, pp. 764-781; *idem*, *Marcellus von Ancyra*, în *Realenziklopädie für prot. Theologie und Kirche*, dritte Aufl., B. XII, 1903, col. 259-265; *idem*, *Der Begriff des Nicaenums*, în *Festgabe von Fachgenossen und Freunden, Karl Müller zum 70 Geburtstag*

nată, cumpărată de aceștia, fu pusă să mărturisească fără rușine, că are un copil de la Eustațiu. Din punct de vedere politic a fost învinuit că s-a purtat nerespectuos față de Elena, mama împăratului. La acestea, se adăugă și acuzația de sabelianism susținută de Gheorghe de Laodiceea (Siria) și de Cyrus din Bereea (Siria). În modul acesta a fost depus din scaun. Îndată eusebieni veniră, la Constantinopol, pentru a raporta împăratului cele ce au făcut la Antiohia. Constantin reținu că Eustațiu e un certăreț care redeschide dispute rezolvate de sinoade și, datorită intrigii eusebienilor, îl exilă la Trajanopolis în Tracia, unde muri după puțin timp, probabil în 337.

În locul lui Eustațiu arienii puseră un arian sigur, pe Paulin de Tyr, care muri după șase luni. În locul lui Paulin puseră pe Eulaliu, care muri și el în curînd.¹⁰ Eusebieni se întruniră din nou și desemnară pe Eusebiu de Cezareea pentru scaunul Antiohiei, socotit de ei prudent, conciliant și în relații bune cu familia imperială. Eusebiu de Cezareea, însă, refuză, pretextînd Canoanele Bisericii care opresc mutarea episcopilor de la o eparhie mai mică la una mai mare, atitudine pentru care s-a bucurat de elogiile imperialului său prieten și protector, care-i scrisese că merită să fie nu *episcopul unei cetăți, ci aproape al întregii lumi*.¹¹

Atunci Constantin propuse doi candidați: pe Gheorghe de Aretusa, preot, fără să știe că acesta fusese excomunicat de episcopul Alexandru al Alexandriei și respins de Eustațiu, și pe Euphronios.¹² Fu ales Euphronios, candidatul împăratului, care, prin numirea lui, deschise calea amestecului curții imperiale în treburile interne ale Bisericii. La insistențele lui Eusebiu de Nicomidia, în numeroase cazuri ajung episcopi sub domnia lui Constantin, oameni fără caracter și idei, gata la orice acomodări și

10. Teodoret, *Ist. bis.*, I, cap. 7, 20 și 21, ed. Léon Parmentier, *Theodoret Kirchengeschichte*, zweite Auflage, in *Die griech. christ. Schriftsteller*, Band 44, Berlin, 1954, pp. 30-33, 66-72; Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, ed. Ivar A. Heikel, *Eusebius Werke*, erster Band, *Über das Leben Konstantins*, in *Die griech. christ. Schriftsteller*, Band 17, Leipzig, 1902, pp. 105-106, amintește de tulburările de la Antiohia cu ocazia depunerii lui Eustațiu; Philostorgius, *Ist. bis.*, II, 7, ed. J. Bidez, *Kirchengeschichte*, in *Die griech. christ. Schriftsteller*, Band 21, Leipzig, 1913, pp. 18-19; Socrate, *Ist. bis.*, I, 24, in Migne, P.G., t. LXVII, col. 144-145; Sozomen, *Ist. bis.*, II, 19, *ibidem*, col. 981-984; Sf. Atanasie, *Istoria arienilor către monahi*, cap. 4 și 5, in Migne, P.G., t. XXV, col. 697 și 700. Studii: Ch.-J. Hefele-Dom H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, 2, Paris, 1907, pp. 642-643; F. Cavallera, *Le schisme d'Antioche*, Paris, 1905; S. Salaville, art. *Eustathe d'Antioche*, in *Dict. de Theol. Cath.*, t. V, 2, Paris, 1924, col. 1554-1555; Dom Ch. Poulet, *Histoire du christianisme*, t. I, Paris, 1932, pp. 244-245; R. V. Sellers, *Eustathius of Antioch and his place in the early history of christian doctrine*, Cambridge, 1928, și Fr. Loofs, *Paulus von Samosata*, in *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur*, Leipzig, 1924, încearcă să apropie învățătura lui Eustațiu al Antiohiei de aceea a lui Pavel de Samosata, ceea ce este foarte curios. Cf. J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 101, n. 3. Pentru Eusebiu de Nicomidia: A. Lichtenstein, *Eusebius von Nikomedien*, Halle, 1903; G. Bareille, art. *Eusèbe de Nicomédie*, in *Dict. de Theol. Cath.*, t. V, 2, Paris, 1924, col. 1539-1553. Pentru Paulin de Tyr: G. Bardy, *Sur Paulin de Tyr*, in *Revue des Sciences religieuses*, t. II, 1922, pp. 35-45.

11. Socrate, *Ist. bis.*, I, 24, in Migne, t. LXVII, col. 144-145; Sozomen, *Ist. bis.*, II, 19, *ibidem*, col. 981-984.

12. *Ibidem*.

La sfârșitul anului 333 sau la începutul lui 334, meletienii din Egipt reluară uneltirile contra lui Atanasie, învinuindu-l că a asasinat pe episcopul meletian Arsenie de Hypsele. În același timp s-a reluat și născocirea pentru care fusese acuzat la curtea imperială mai înainte, că, din ordinul său, a fost spart potirul unui preot, Ischyrras, a cărui hirotonie era nesigură.

Constantin delegă pe fratele său vitreg, cenzorul Delmatius, să meargă de la Antiohia să ancheteze acuzația la fața locului. Meletienii se făcură de rîs, căci episcopul Arsenie fu găsit în Mănăstirea Ptemencyris unde se ascunsese, iar Ischyrras certifică prin scris că nu știe nimic de astfel de născocire.²¹

Între timp se hotărî convocarea unui sinod care trebuia să se țină în *primăvara anului 334 la Cezareea Palestinei*. S-a renunțat la ținerea lui, iar episcopii se întoarseră acasă. Urmă o împăcare temporară a Sfîntului Atanasie cu episcopul meletian Ioan Arkaph.²²

În 335, Constantin împlinea 30 de ani de domnie — *tricennalia*. Se împlineau totodată zece ani de la Sinodul din Niceea, iar împăratul crezu potrivit să aducă definitiv pacea în Biserica Orientului. De altfel, lui Constantin, puțin versat în problemele teologiei, i se părea că lupta dintre arieni și ortodocși nu era atît o luptă de idei, cît era o simplă ceartă de termeni, o controversă personală între Arie și Atanasie. De aceea aderarea la hotărîrile Sinodului din Niceea i se părea ușoară și reprezenta după vederile sale un semn de lealitate politică și religioasă. Cine nu subscrisa Simbolul niceean, era nu numai un eretic față de Biserica universală, ci și un răzvrătit față de stat și trebuia condamnat cu energie.

În asemenea stare de spirit, Constantin hotărî ca înainte de sfințirea catedralei Învierea — Ἀνάστασις —, construită pe locul Sfîntului Mormînt, la Ierusalim, să se convoace un sinod la Tyr, în Fenicia, pentru rezolvarea conflictului dintre ortodocși și arieni.

Avînd în vedere acest scop, împăratul invită din nou pe Arie la Nicomidia. «De mult timp, îi scrisese împăratul lui Arie, am făcut cunoscut cucerniciei tale, să vii la curtea mea și să te poți bucura de vederea noastră. Ne mirăm foarte mult că n-ai făcut aceasta de îndată. Ia, deci,

christ. Schriftsteller, Band 28, Leipzig, 1918, pp. 183-192; G. Bardy, *Fragments attribués à Arius*, în *Revue d'histoire ecclésiastique*, t. XXVI, 1930, pp. 253-260. Pentru datarea lor să se vadă: E. Schwartz, *Zur Geschichte des Athanasius*, VIII, în *Nachrichten von der königlich Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-historische Klasse*, t. V (1904), Heft 4, p. 346 și nota 3. J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, pp. 105-106. Să se vadă și G. Bardy, *La Thalie d'Arius*, în *Revue de philologie*, t. I (1927), troisième série, Juillet, p. 211-233.

21. Sf. Atanasie, *Apologia contra arienilor*, cap. LX, în Migne, P.G., t. XXV, col. 357 și 360; cap. LXIV: *Retractarea lui Ischyrras*, *ibidem*, col. 364-365; cap. LXIX: *Scrisoarea lui Arsenie către Atanasie*, *ibidem*, col. 372-373; cap. LXVII: *Scrisoarea preotului Pinnes din mănăstirea Ptemencyris către episcopul Ioan Arkaph*, *ibidem*, col. 368-369; cap. LXVIII: *Scrisoarea lui Constantin către Atanasie*, *ibidem*, col. 369 și 372; Sozomen, *Ist. Bis.*, II, 25, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 1000; Ch.-J. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, 2, Paris, 1907, pp. 654-655.

22. *Scrisoarea lui Constantin către episcopul Ioan Arkaph*, la Sf. Atanasie, *Apologia contra arienilor*, cap. LXX, în Migne, P.G., t. XXV, col. 373; J.-R. Palanque-G.

Marcel de Ancyra după Sinodul de la Tyr din 335. Ei ne asigură chiar că Marcel asistă la Sinodul din Tyr, dar refuză să subscrie condamnarea lui Atanasie și nu voi să participe la Sinodul de la Ierusalim.¹⁸

La instigațiile lui Eusebiu de Nicomidia, meletienii, un grup de episcopi schismatici, în frunte cu episcopul Ioan Arkaph, luptau la *Alexandria împotriva Sfântului Atanasie și a ortodocșilor*. Noul episcop meletian trimise în iarna anului 332 la curtea imperială patru delegați, Ision, Evdemon, Calinic și Evlogiu, ca să ducă plingerea împotriva Sfântului Atanasie că a impus egiptenilor un impozit din cămăși de in. La curtea imperială, Sf. Atanasie fu apărat de doi preoți ai Bisericii din Alexandria, care se aflau la Nicomidia, și de Ablavius, prefectul pretoriului, în care Atanasie avea un prieten credincios și un puternic apărător. Între timp meletienii aduseră Sfântului Atanasie alte două acuzații: prima, că a ordonat unuia dintre preoții săi, Macarie, să spargă potirul unui oarecare Ischyrras, despre care se spunea că nu fusese hirotonit canonic, și a doua, mai gravă, că ar fi dat o mare sumă de bani unui oarecare Philumenos, învinuit de trădare față de împărat. Atunci Sf. Atanasie trebui să meargă la Nicomidia, pentru a se justifica în fața lui Constantin de unele acuzații false, dar, de sărbătoarea Paștelui anului 332 putu să se reîntoarcă la scaunul său cu o scrisoare din partea lui Constantin, care denumește pe tulburătorii ordinei publice dușmani, criminali, nebuni, mizerabili.¹⁹

Spre sfârșitul anului 332 sau la începutul lui 333, Constantin trimise la Alexandria doi funcționari, Syncletius și Gaudentius, din corpul «magister officiorum», cu două scrisori, una către episcopi și alta către arieni și Arie, pe care-l invita la Nicomidia.²⁰ Arie a refuzat să răspundă la invitația împăratului.

dargebracht, Tübingen, 1922; M. D. Chenu, art. *Marcel d'Ancyre*, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, t. IX, 2, Paris, 1927, col. 1993-1998. M. Pourchet, *Marcel d'Ancyre et ses sources théologiques*, Rome, 1935.

Dintre lucrările cu caracter general, să se vadă: Otto Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, dritter Band, zweite Aufl., Freiburg im Breisgau, 1923, pp. 117-123; Aimé Puech, *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, t. III, pp. 227-232; J. Tixeront, *Histoire des dogmes dans l'antiquité chrétienne*, t. II, 8-e éd., Paris, 1924, pp. 36-43; Jos. Schwane, *Histoire des dogmes. Période patristique (325-787)*. Trad. A. Degert, t. II, Paris, 1903, pp. 210-225. Ch. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, 2, Paris, 1907, pp. 670-674. Pentru *Vasile de Ancyra*, să se vadă: J. Schladebach, *Basilius von Ancyra*, Leipzig, 1898.

18. Socrate, *Ist. bis.*, I, 36, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 172-173; Sozomen, II, 33, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 1028-1029; J. R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, pp. 104-105, n. 4.

19. Sf. Atanasie, *Apologia contra arienilor*, 61 și 62, în Migne, P.G., t. XXV, col. 360-362; Ch.-J. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, 2, Paris, 1907, p. 649; J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 105.

20. Scrisoarea lui Constantin către episcopi și popor începe prin cuvintele: *Τὸς πονηροὺς καὶ ἀσεβεῖς μισητάμενος* "Asebie... păstrată de Socrate, *Ist. bis.*, I, 10, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 88-89; Gelasie de Cizic, *Istoria sinodului de la Niceea*, II, 36, în Migne, P.G., t. LXXXV, col. 1340; G. Loeschcke-M. Heinemann, Leipzig, 1918, p. 128. *Epistola către Arie*, citată de Gelasie de Cizic, *Istoria Sinodului de la Niceea*, III, 19, în Migne, P.G., t. LXXXV, col. 1345-1346, începe prin cuvintele: *Κατὰς ἐρηνησὺς*. Vezi și ediția Gerh. Loeschcke-Margret Heinemann, *Gelasius Kirchengeschichte*, în *Die griech.*

neputință să primească eretici în sinul Bisericii.²⁸ Împăratul nu stăruia, căci nu voia să decidă el singur asupra ortodoxiei lui Arie, și încredință Sinodului din Tyr să reexamineze situația bisericească a ereziarhului și a celor de părerea lui.

II. SINOADELE DE LA TYR ȘI IERUSALIM. MOARTEA LUI ARIE

După relatările istoricului Eusebiu de Cezareea, Constantin însuși a convocat pe episcopii din Egipt, Lybia, Asia și Europa pentru Sinodul de la Tyr, care s-a deschis în iulie 335. El însărcină pe comitele Flavius Dionysius, senator, să reprezinte pe Constantin la Sinodul din Tyr și să supravegheze dezbaterile. Chiar de la începutul sinodului, împăratul adresa sinodalilor îndemnuri stăruitoare să pună capăt certurilor teologice și să stabilească pacea în Biserică.²⁹

Din nefericire, sinodul era dominat de episcopii semiarieni, în număr de șazeci, care formau majoritatea. Erau prezenți Eusebiu de Nicomidia, Eusebiu de Cezareea, Theognis de Niceea, Maris de Calcedon, Flacillus de Antiohia, Macedonius de Mopsuestia, Patrofil de Scythopolis, Teodor de Heracleea, și doi tineri episcopi ilirieni, ademeniți de Arie la erezia sa, în timpul exilului său, *Valens de Mursa, din Pannonia inferioară, și Ursacius de Singidunum (Belgrad) din Moesia Superior* și mulți alții. Maximin de Ierusalim făcea parte dintre cei moderați, iar Alexandru de Tesalonic a rămas de partea Sfântului Atanasie.³⁰ Eusebienii socotiră că a sosit momentul potrivit pentru a întrebuinta împotriva Sfântului Atanasie aceleași procedee ca și împotriva lui Eustațiu la Antiohia, spre a-l depune din scaun.

De la început, Sf. Atanasie refuză să apară ca acuzat și să fie judecat de ereticii semiarieni, dar, ascultînd de ordinul lui Constantin, trebui să se prezinte la sinod.³¹ Sfîntul Atanasie plecă din Alexandria la 11 iulie 335 cu 49 de episcopi egipteni, dar nici el, nici episcopii egipteni nu fură primiți de eusebieni, care formau majoritatea în sinod.

Președinția sinodului fu încredințată istoricului Eusebiu de Cezareea, de mult timp supărat pe Sf. Atanasie și pe egipteni. Marele istoric al primelor trei veacuri creștine era departe de pătrunderea profundității și subtilităților gîndirii teologice și a lăsat de dorit în ceea ce privește caracterul. Prieten cu urzitorul de intrigi Eusebiu de Nicomidia, și cu cei-

28. *Ibidem*; cf. J. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des conciles*, I, 2, p. 650.

29. Eusebiu, *Viața împăratului Constantin*, IV, 41-43, ed. Ivar Heikel, *Über das Leben Constantins*, în *Die griech. christ. Schriftsteller*, Band 7, Leipzig, 1902, pp. 133-135; vezi *Scrisoarea lui Constantin* și la J. Dom Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, t. II, Florentiae, 1759. Reproduction, Paris-Leipzig, 1901, col. 1139; Theodore, *Ist. bis.*, I, 29, ed. L. Parmentier, în *col. cit.*, pp. 83-85.

30. Pentru *Valens de Mursa și Ursacius de Singidunum*, vezi J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, p. 216. Pentru *Sinodul din Tyr*: J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 108.

31. Sf. Atanasie, *Apologia contra arienilor*, 72, în Migne, P.G., t. XXV, col. 377; X. Le Bachelet, art. *Arianisme*, în *Dict. de Théol. Cath.*, t. I, 2, Paris, 1909, col. 1803; Ch.-J. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, 2, p. 657.

poșta publică și grăbește-te să sosești la curtea noastră, ca, bucurându-te de bunăvoința și sollicitudinea noastră, să poți merge în patria ta. Dumnezeu să te păzească, prea iubite». ²³

De astă dată ereziarhul Arie înțelese că nu trebuie să mai aștepte. El se prezentă la curte, după toată probabilitatea în cursul anului 335, înaintea convocării Sinodului de la Tyr, împreună cu Euzoius, pe care episcopul Alexandru al Alexandriei îl depusese din diaconat, și înmână împăratului o mărturisire de credință echivocă, prin care putea trece drept ortodox. *Arie evită să recunoască consubstanțialitatea Fiului cu Tatăl, dar afirmă că Fiul a fost făcut din Dumnezeu mai înainte de toți vecii*, — ἐξ αὐτοῦ πρὸ πάντων αἰώνων γεγεννημένον ²⁴. Dinadins s-a folosit Arie de termenul γεγεννημένος «făcut, devenit», cuvânt care în grecește se scrie cu un singur n, care trăda arianismul, în loc de γεγεννημένος = «născut», termen ortodox, pentru a produce confuzie în spirite.

La sfârșitul mărturisirii, cei doi ereziarhi, Arie și Euzoius adăugară o cerere de reintegrare în comuniunea Bisericii, în care scri-au astfel: «*Ne rugăm de aceea pietății tale, iubitorule de Dumnezeu Împărate, fiindcă noi sintem clerici și avem aceeași credință și gândire ca aceea a Bisericii și a Sfințelor Scripturi, prin împăciuitoarea și cucernică ta pietate, să ne unim cu mama noastră Biserica și să se termine cu problemele și certurile de prisos. Iar noi și Biserica fiind în pace, unii cu alții și toți laolaltă să facem cuvenitele rugăciuni pentru pacea domniei tale și a întregii familii*». ²⁵

Constantin se mulțumi cu această mărturisire din partea lui Arie. El porunci Sfântului Atanasie să primească pe Arie în Biserică. Sfântul Atanasie ²⁶ și Sozomen ²⁷ ne-au păstrat sfârșitul scrisorii imperiale. Patriarhul Alexandriei însă, făcu pe Constantin să înțeleagă că este cu

Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 105; Ch.-J. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, 2, pp. 652-654.

23. Socrate, *Ist. bis.*, I, 25 și 26, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 148-152; Sozomen, *Ist. bis.*, II, 27, *ibidem*, col. 1009-1013; H. M. Gwatkin, *Studies of arianism*, 2-th ed., Cambridge, 1900, pp. 90 sq.; P. Batiffol, *La paix constantinienne et le catholicisme*, 3-e éd., Paris, 1914, p. 390, n. 3; J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 107, n. 3. E foarte greu de datat această scrisoare a împăratului Constantin. Ea a fost scrisă în 27 noiembrie, dar nu știm anul. E. Schwartz, *Zur Geschichte des Athanasius*, VIII, în *Nachrichten von der k. Gesellschaft d. Wiss. zu Göttingen*, Philol.-hist. Klasse, t. XII (1911), Heft 4, p. 382, a crezut s-o pună în 327. Să se vadă și Eduard Schwartz, *Zur Geschichte des Athanasius*, Berlin, 1959, XII, 336 pp., care ne-a lipsit. Data cea mai probabilă pare să fie anul 334. X. de Bachelet, *Saint Athanase*, art. în *Dict. de Théol. Cath.*, t. I, 2, Paris, 1923, col. 2143-2146.

Pentru arianism, vezi și X. Le Bachelet, art. *Arianisme*, în *Dict. de Théol. Cath.*, t. I, 2, Paris, 1909, col. 1779-1860, îndeosebi col. 1799 și 1830; *Arianisme. Reaction antinicienne*; F. Cavallera, art. *Arianisme*, în *Dict. d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, t. IV, Paris, 1925, col. 103-103.

24. Socrate, *Ist. bis.*, I, 26, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 149 C.

25. Socrate, I, 26, *ibidem*, col. 152 A; Socrate, I, 27, *ibidem*, col. 152-153; Sozomen, *Ist. bis.*, II, 22, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 902; Ch.-J. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, 2, Paris, 1907, p. 650; P. Batiffol, *La paix constantinienne et le catholicisme*, 3-e éd., Paris, 1914, p. 391.

26. *Apologia contra arienilor*, 49, în Migne, P.G., t. XXV, col. 356.

27. Sozomen, *Ist. bis.*, II, 22, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 992.

Sfântul Atanasie nu apăru în fața Sinodului din Tyr decît pentru a răspunde la acuzații. Pentru unele reuși să se apere, pentru altele ceru un termen. Patimile și slăbiciunile omenești se dezlănțuiră cu atîta lipsă de măsură, încît dușmanii săi îi strigară în față cuvinte murdare, numindu-l vrăjitor, tiran, nevrednic să fie episcop.

Semiarienii și comitele Flavius Dionysius, delegatul împăratului, hotărîră să trimită o comisie de anchetă în provincia Mareotida din Egipt, ca să cerceteze la fața locului faptele imputate preotului Macarie în legătură cu preotul meletian Ischyraș și potirul slărimat, care li se părea atunci sinodalilor o vină capitală, și celelalte acuzații. Comisia fu alcătuită din adversarii declarați ai Sfîntului Atanasie, Theognis de Niceea, Maris de Calcedon, cei doi episcopi ilirieni, *Ursacius de Singidunum* și *Valens de Mursa*, Macedonius de Mopsuestia și Teodor de Heracleea, toți semiarieni, și nici un ortodox. Se dădu membrilor comisiei o escortă militară și o scrisoare de recomandare către guvernul Egiptului.³⁴

În zadar protestară episcopii egipteni prezenți la Tyr în fața sinodului și a comitelui Dionysius, contra alcătuirii comisiei de anchetă numai dintre adversarii Sfîntului Atanasie, căci eusebieni nu ținură seamă de protestul lor.³⁵ Episcopul Alexandru al Tesalonicului sprijini cererea episcopilor egipteni pentru apărarea Sfîntului Atanasie.³⁶

În plus, elementul laic domina sinodul. «*Comitele vorbea, au mărturisit mai tîrziu episcopii egipteni, în Scrisoarea sinodului egiptean din 338, iar cei de față tăceau, sau mai degrabă se supuneau comitelui... El porunca și noi eram scoși afară de soldați. Mai mult, Eusebiu și prietenii săi propuneau, iar comitele executa părerile lor. În genere, ce fel de sinod era acolo, care putea sfîrși cu exilul sau moartea, dacă astfel era părerea împăratului?*».³⁷

Sfîntul Atanasie, înțelegînd că nu mai poate spera nimic de la eusebieni, dușmanii săi înverșunați, părăsi în secret Tyrul și sosi la Constantinopol la 30 oct. 335, cu cinci episcopi egipteni, pentru a se înfățișa împăratului Constantin.³⁸

34. Sf. Atanasie, *Apologia contra arienilor*, cap. 72 și 74, în Migne, P.G., t. XXV, col. 377, 380 și 384. Socrate, *Ist. bis.*, II, 25, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 1001-1008; Ch.-J. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des conciles*, I, 2, pp. 662-663.

35. *Scrisoarea episcopilor egipteni întrușiți la Tyr*, citată de Sf. Atanasie, *Apologia contra arienilor*, 77 și 79, în Migne, P.G., t. XXV, col. 385-389, 392-393.

36. Sf. Atanasie, *Apologia contra arienilor*, 80-81, *ibidem*, col. 393 și 396.

37. Sf. Atanasie, *Apologia contra arienilor*, 8, în Migne, P.G., t. XXV, col. 264 A; P. Batiffol, *La paix constantinienne et le catholicisme*, 3-a éd., Paris, 1914, p. 412; Dom. Charles Poulet, *Histoire du christianisme*, Paris, 1932, p. 247. Pentru data sfîntirii bisericii de la Sf. Mormînt la 14 septembrie 335, vezi Louis Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise*, 5-e éd., t. II, Paris, 1911, pp. 181-181.

38. Sozomen, *Ist. bis.*, II, 25, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 1005 C. Pentru toate discuțiile de la Tyr, vezi tot aici, col. 1000-1008. Sf. Atanasie, *Epistolae heortasticae*, *Chronicon Praevium*, în Migne, P.G., t. XXVI, col. 1353 AB. După Socrate, *Ist. bis.*, I, 33 și 34, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 165-169, și Sozomen, *Ist. bis.*, II, 28, *ibidem*, col. 1013-1017. Sf. Atanasie părăsi Tyrul în ascuns în prima jumătate a lunii sept., imediat după plecarea comisiei de anchetă în Egipt; Ch.-J. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, 2, p. 667, nr. 3.

Ialți semiarieni, s-a arătat lipsit de fermitate și independență față de tendința tot mai accentuată a împăratului Constantin de a interveni în treburile Bisericii. El n-a înțeles pe deplin doctrina Logosului, fiind gata să vadă în termenul $\delta\mu\omicron\upsilon\sigma\iota\omicron\varsigma$ = «*deoființă cu Tatăl*», apărat cu dîrzenie de Sfîntul Atanasie, o revenire la monarhismul sau modalismul sabelian, care concepe Divinitatea într-o singură persoană, Dumnezeu Tatăl, nu în trei, cum învață Teologia ortodoxă.

Cînd episcopul egiptean Potamon, care și-a pierdut un ochi în persecuția lui Maximin Daia († 313), văzu că Eusebiu de Cezareea este ales președintele Sinodului din Tyr, îi strigă în față următoarele cuvinte muștrătoare, după cum ne informează Sf. Epifaniu: «*Tu, Eusebie, stai în acest loc, iar Atanasie, care e nevinovat, să fie judecat de tine! E de îndurat aceasta? Și spune-mi: nu erai tu cu mine în închisoare, în timpul persecuției (creștinilor)? Eu am pierdut un ochi pentru mărturisirea adevărului, iar tu nu ai suferit în nici o parte a trupului, nici nu ai fost supus martiriului. Ai rămas viu și întreg. Cum ai putut, deci, ieși din închisoare, decît numai fîgăduind sau făcînd ceva potrivit datoriei tale față de persecutori?*».³²

Meletienii din Egipt au adus contra Sfîntului Atanasie tot felul de acuzații și anume: că din ordinul lui Atanasie, unul din preții săi, Macarie, a spart potirul și a incendiat altarul bisericii în care slujea un preot meletian, Ischyraș, în neregulă cu hirotonia, pe care apoi l-a băgat la închisoare de mai multe ori, acuzîndu-l față de prefectul Egiptului, Hyginus, că a aruncat cu pietre în statuile împăratului; că a bătut cu nuiiele cinci episcopi meletieni: Euplus, Pahomie, Achillas, Isaac și Hermaeon; că a înlocuit pe Calinic, episcop meletian de Pelusium; că a pus foc casei episcopului Arsenie de Hypsele, apoi l-a legat, l-a bătut cu nuiiele și l-a închis, încît s-a crezut un timp că a murit.³³

32. Sf. Epifaniu, *Contra tuturor ereziilor*, liber II, cap. 68, 8, în Migne, P.G., t. XLII, col. 197 AB. Ch.-J. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, 2, p. 659. Pentru Eusebiu de Cezareea să se vadă: Aimé Puech, *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, t. III, Paris, 1930, pp. 167-219; C. Verschaffel, art. *Eusèbe de Césarée*, în *Dict. de Théol. Cath.*, t. V, 2, Paris, 1924, col. 1527-1532; G. G. Stănescu, *Eusebiu al Cezareei*, Cluj, 1904; H. Leclercq, *Historiens du christianisme*, în *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de Liturgie*, t. VI, 2, Paris, 1925, col. 2550-2555; Ed. Schwartz, *Eusebius von Cäsarea*, în *Realencyklopädie der classischen Altertums von Pauly Wissowa-Kroll*, Elfter Halbband, Stuttgart, 1907, col. 1370-1439.

33. Sozomen, *Ist. bis.*, II, 25, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 1000-1008, istorisește dezbaterile Sinodului din Tyr după relatarea trimisă de episcopii întruniți la sinod lui Constantin, pe care a găsit-o în culegerea de acte sinodale a lui Sabinos. Sf. Atanasie, *Contra arienilor*, 3-19, în Migne, P.G., t. XXV, col. 252-280, reproduce o lungă scrisoare a Sinodului egiptean din 338, iar în cap. 71-87, col. 373-408, ne face el însuși istoria sinodului și ne dă mai multe piese autentice. *Scrisoarea Orientalilor* de la Sinodul din Sardica (343) la Ilarie de Pictavium, *Fragmentum historicum*, III, 6-7, în Migne, P.G., X, col. 663-664.

Informația dată de Rufin, *Hist. eccl.*, liber I, 17, în Migne, P.L., t. XXI, col. 489 C, după care Sf. Atanasie a fost de asemenea acuzat că a violat o femeie, este legendară. Vezi J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 109, n. 3; L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Église*, t. II, 5-e éd., Paris, 1911, pp. 176-182; Johann Peter Kirsch, *Kirchengeschichte*, Band I. *Die Kirche in den antiken griechisch-römischen Kulturwelt*. Freiburg im Breisgau, 1930, pp. 382-383.

în scrierile sale polemice, adevărate cărți albe, ne-a lăsat în extras piese originale de mare valoare pentru cunoașterea luptei semiarienilor împotriva Ortodoxiei. Din relatările sale, aflăm că «Sfântul Sinod întrunit prin harul lui Dumnezeu la Ierusalim» a adresat o «*Scrisoare către Biserica lui Dumnezeu, care este în Alexandria, și Bisericilor care sînt în Egipt, Tebaida, Libia și Pentapolis, și de asemenea, episcopilor, preoților și diaconilor Bisericii universale*». Noi am săvîrșit, spun sinodalii, de la Ierusalim în epistolă, sfințirea Bisericii Mintuitoarei de la Sfântul Mormînt, grație prea iubitorului de Dumnezeu împărat Constantin. El ne-a adresat o scrisoare în care, după ce și-a arătat mulțumirea că a curățit Biserica lui Dumnezeu de toată ura și cearta, ne îndeamnă să primim cu inima smerită și împăcată «pe cei din jurul lui Arie — τοὺς περὶ Ἀρείου, pe care urita invidie — ὁ μισόκαλος φθόνος, — i-a alungat odinioară din Biserică. Teofilul împărat dă mărturie de ortodoxia credinței lor pe care i-au rostit-o cu viu glas, după care au semnat o formulă de credință anexată la scrisoarea lui Constantin. Împăratul a fost mulțumit de ea, sinodul de asemenea. Împăratul ne îndeamnă să-i primim și să-i unim cu Biserica lui Dumnezeu, cum veți vedea în scrisoarea pe care v-o comunicăm. «*Aveți încrederea, se spune textual în scrisoare, că primind propriile mădulare ale trupului vostru, mare va fi bucuria voastră, mare va fi mîngîierea voastră: sînt inimile voastre, sînt frații și părinții voștri, pe care-i recunoașteți și aflați din nou*». Să știți că noi am reluat comuniunea cu ei, că aceștia au fost primiți de acest sfînt sinod, pentru că «*credința mărturisită de ei respectă ceea ce toți mărturisesc, tradiția și învățătura Apostolilor*».⁴³

La Constantinopol, împăratul refuză la început să primească pe Sf. Atanasie în audiență. Atunci patriarhul Alexandriei, însoțit de cei cinci episcopi egipteni, întîmpină pe împărat în timpul unei plimbări cu calul și-i ceru dreptate, primind să fie confruntat cu acuzatorii săi, în prezența împăratului. «Istoria Bisericii, zice Batiffol, are puține scene așa de uimitoare ca această întîlnire dintre Atanasie și Constantin, ca acest contrast dintre un episcop hotărît și un împărat plictisit, dar care cedează îndată cererii sale. Trebuie să ne întrebăm, totuși, dacă Atanasie a fost bine inspirat, cînd a cerut dreptate împăratului, și, dacă în acea zi n-a făcut cezaropapismului, care se năștea, o concesie pe care ar trebui s-o regrete».⁴⁴ Constantin hotărî să cheme pe episcopii întruniți la sinodul din Tyr la Constantinopol, dorind mai ales să sărbătorească cei treizeci de ani de domnie cu un fast deosebit.

«Nu cunosc, le scria împăratul, cele hotărîte de sinodul vostru în tulburare și furtună. Se pare, însă, că adevărul s-a prăbușit de tulbura-

43. Sf. Atanasie, *Despre sinoade*, 21 și 22, în Migne, P.G., t. XXVI, col. 717-720, și *Apologia contra Arienilor*, în Migne, P.G., t. XXV, col. 393 D și 396 A; Socrate, *Ist. bis.*, I, 33, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 165, ne confirmă de asemenea că Sinodul din Ierusalim a primit pe Arie și pe prietenii săi în comuniune, ascultînd de dorința împăratului care-i înștiințase că e sigur de sinceritatea mărturisirii de credință a lui Arie și Euzoius; Sozomen, *Ist. bis.*, II, 27, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 1012-1013. P. Batiffol, *La paix constantinienne et le catholicisme*, 3-e éd., Paris, 1914, pp. 389-390.

44. P. Batiffol, *ibidem*, p. 285.

Membrii comisiei de anchetă, ajungînd la Alexandria și Mareotida, primîră mărturii nu de la clericii și credincioșii ortodocși, ci numai de la arieni, meletieni, iudei, catehumeni și păgîni, adică de la cei ce puteau da informații defavorabile Sfîntului Atanasie, dînd dovadă de o revoltătoare parțialitate. De la fecioarele creștine au fost smulse informații false sub amenințarea biciuirii, a săbiilor și a feluritor insulte. Pe lîngă acestea, prefectul Egiptului, Philagrius, un apostat, potrivit Sfîntului Atanasie, luă toate măsurile ca ancheta să nu se facă în condiții legale.³⁹

Preoții din Egipt și Mareotida protestară contra acestei flagrante ilegalități, dar fără succes.⁴⁰

La întoarcerea comisiei de anchetă din Egipt, sinodali de la Tyr, fără să țină seama de absența Sfîntului Atanasie, pronunțară depunerea sa din scaun și-i interziseră să reapară la Alexandria. În același timp reintegrară în scaunele lor pe episcopii meletieni depuși din scaune, în frunte cu Ioan Arkaph. Ca o răsplată pentru apărarea cauzei semiarienilor, Ischyraș, deși hirotonia lui în preot era nesigură, a fost ales episcop peste o mică eparhie din Mareotida, unde mai înainte păstorise ca preot. La sfîrșit sinodali comunicară hotărîrile luate împăratului Constantin, Bisericii din Alexandria și episcopatului egiptean.⁴¹ Sinodul din Tyr merită să fie clasat printre «*sinoadele tilhărești*» ale istoriei, pentru neorînduiele și încălcările sale canonice.

După condamnarea în lipsă a Sfîntului Atanasie, sinodali de la Tyr primîră ordinul să plece la Ierusalim, unde Constantin încredință unui ofițer cu numele de Marianus misiunea de a primi cît mai bine pe episcopi. În cadrul unor sărbători pline de pompă și măreție, ei sfințiră în ziua de 14 septembrie 335 catedrala Sfîntului Mormînt, *Anastasis* — «Învierea», zidită prin rîvna și cheltuiala lui Constantin.

După terminarea festivităților, episcopii semiarieni și ortodocși se întruniră în sinod la Ierusalim, pe care istoricul Eusebiu îl socotește deopotrivă în măreție cu cel de la Niceea⁴² și luară în cercetare situația lui Arie și a partizanilor săi. Mărturisirea de credință prezentată de Arie și Euzoius împăratului la Constantinopol, pe care Constantin o privise ca satisfăcătoare, fu supusă spre cercetare sinodalilor.

Din menajamente față de ilustrul său protector, în *Viața lui Constantin*, istoricul Eusebiu al Cezareei nu ne spune totul. Dar Sf. Atanasie,

39. Sf. Atanasie, *Apologia contra arienilor*, 72 și 83, în Migne, P.G., t. XXV, col. 377 și 380; col. 396-397.

40. Sf. Atanasie, *Apologia contra arienilor*, cap. 73, 74, 75, 77, 79, în Migne, P.G., t. XXV, col. 380-393.

41. Sf. Atanasie, *Apologia contra arienilor*, 85, în Migne, P.G., t. XXV, col. 400-401; Sozomen, *Ist. bis.*, II, 25, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 1000-1008. După Socrate *Ist. bis.*, I, 32, *ibidem*, col. 164, Sf. Atanasie ar fi fost condamnat în două rînduri de Sinodul din Tyr, prima dată ar fi fost anatematizat, imediat după fuga sa, iar după întoarcerea comisiei de anchetă din Mareotida, eusebieni l-au depus din scaun. Ch.-J. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des conciles*, I, 2, p. 666, n. 1; J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, pp. 110-111.

42. Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, IV, 47, ed. Ivar A. Heikel, *Über das Leben Constantins*, în *Die griech.-christ. Schriftsteller*, Band 7, Leipzig, 1902, p. 137.

Pentru moment nu s-a mai ales alt episcop la Alexandria în locul Sfintului Atanasie.

Sentințele imperiale prin care Sf. Atanasie era exilat în fundul Galilei, iar Arie era reabilitat de Sinodul din Ierusalim, cu dreptul de a fi primit în comuniunea Bisericii, nu puteau aduce pacea și potolirea spiritelor. La Alexandria, când s-a aflat de exilarea Sfintului Atanasie, au izbucnit manifestații pentru chemarea sa. Marele pustnic al Tebaidei, Sf. Antonie († 17 ian. 356) scrisese de mai multe ori lui Constantin, cerind rechemarea ucenicului său.⁴⁸

Împăratul, însă, nu renunță la hotărîrea luată. Ceva mai mult. Pentru a da oarecare satisfacție alexandrinilor și a le dovedi că el păstrează o severitate egală față de tulburătorii ordinii publice, exilă și pe episcopul meletian Ioan Arkaph, reintegrat de Sinodul de la Tyr.⁴⁹

Clericilor și fecioarelor din Alexandria, împăratul le scrisese să rămână liniștiți, declarînd că el nu va reveni asupra sentinței date împotriva Sfintului Atanasie, și nu va rechema din exil un ațîțător la tulburări, condamnat după rînduiala canonică a Bisericii într-un sinod. Sfintului Antonie, Constantin îi scrisese că mai mulți episcopi au putut, fără îndoială, să se hotărască la condamnarea lui Atanasie, împinși de ură sau din complexență, dar el n-ar putea crede ca o adunare așa de numeroasă de episcopi luminați și înțelepți să se fi putut înșela în așa măsură ca să condamne un nevinovat. «Atanasie era un obraznic, un orgolios, un om al discordiei».⁵⁰

Astfel, la sfîrșitul domniei lui Constantin, semiarieni atotputernici răpiseră Ortodoxiei în Răsărit cele mai importante scaune, iar trei dintre cei mai dîrji apărători ai Simbolului niceean, Eustațiu al Antiohiei, Marcel al Aricrei și Sf. Atanasie fură scoși din luptă și exilați. Alți episcopi dintre apărătorii Ortodoxiei căzură victime ale răzburării și urii partidului eusebienilor. *Cu toate acestea, Simbolul de la Niceea rămase neatins și neschimbat.*

Sfîrșitul neașteptat al lui Arie ușură în mare măsură situația ortodocșilor. Unele mărturii tîrzii ne relatează că Arie ar fi voit mai întîi să intre în Alexandria ca să fie primit cu toate onorurile de clerul și poporul de acolo, dar a izbucnit imediat o răscoală, încît împăratul l-a chemat la Constantinopol pentru a da seama de purtarea sa.⁵¹

colecția citată, p. 88; H. M. Gwatkin, *Studies of arianism*, 5-th ed., Cambridge, 1900, p. 140, și X. Le Bachelet, art. *Arianisme*, în *Dict. de Théol. Cath.*, t. I, 2, Paris, 1909, col. 1804, au adoptat data de 5 februarie 336 pentru exilul Sfintului Atanasie la Trêves, corectînd data de 7 noiembrie 335, dată de *Chronicon Praeovium*, Migne, P.G., t. XXVI, col. 1353 B, care servește ca prefață la *Scrisorile festale — Epistolae heortasticae* ale Sf. Atanasie. Ch.-J. Hefele-H. Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, 2, Paris, 1907, p. 669, n. 1; X. Le Bachelet, *Saint Athanase*, art. în *Dict. de Théol. Cath.*, t. I, 2, Paris, 1923, col. 2143-2146.

48. Sozomen, *Ist. bis.*, II, 31, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 1024-1025.

49. *Ibidem*.

50. *Ibidem*. Louis Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise*, 5-e éd., t. II, Paris, 1911, p. 185; J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 112.

51. Socrate, *Ist. bis.*, I, 37, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 173 și 176; Sozomen, *Ist. bis.*, II, 29, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 1017; C. Rufin, *Historia ecclesiastica*, liber

rea și cearta dintre voi, care nu se mai termină, fără să luați seama la cele plăcute lui Dumnezeu... Grăbiți-vă, deci, să veniți cu toții la noi, și fiți încredințați că noi ne vom sili cu toată puterea și râvna să păstrăm cele ce sînt în Legea lui Dumnezeu cu desăvîrșire neclintite... și să fie risipiți, distruși și nimiciți în întregime vrăjmașii credinței, care sub înfățișarea sfîntului său nume, răspîndesc multe și felurite blasfemii». ⁴⁵

Dintre sinodali întrușiți la Tyr și Ierusalim, veniră să se prezinte împăratului la Constantinopol numai adversarii declarați ai Sfîntului Atanasie, și anume: Eusebiu al Nicomidiei, Eusebiu al Cezareei care rosti cu ocazia solemnităților împlinirii celor treizeci de ani de domnie ai lui Constantin — *tricennalia* —, un discurs plin de elogii, cei doi tineri episcopi ilirieni, *Valens de Mursa* și *Ursacius de Singidunum*, și alți doi episcopi.

Din relatarea Scrisorii sinodale a episcopilor egipteni din anul 338, eusebieni veniți la Constantinopol nu mai aduseră Sfîntului Atanasie învinuirile de la Tyr, ci l-au acuzat față de împărat că s-a lăudat că poate împiedica transportarea griului de la Alexandria la Constantinopol. După mărturia biografului său, istoricul Eusebiu, Constantin era credul, schimbător, bun, dar uneori se aprindea repede la mînie. ⁴⁶ Învinuirea cu oprirea transportului griului era gravă, căci în ochii lui Constantin însemna înfometarea noii capitale a imperiului, Roma cea nouă, atât de dragă inimii sale.

Între Eusebiu de Nicomidia, care, prin politica sa oportunistă, acomodantă, plină de concesii, făcea pe placul împăratului Constantin și dîrzul și inflexibilul patriarh al Alexandriei, socotit un certăreț incorigibil, Constantin nu avea de ales. În zadar se apără Sf. Atanasie față de împărat că el este un simplu particular și sărac, încît n-are nici o putere să facă acest lucru; la acestea, neîntrecutul intrigant Eusebiu al Nicomidiei răspunse cu jurămint că episcopul Alexandriei e bogat, puternic, capabil de toate și ceea ce i se atribuie nu poate să nu fie adevărat. Constantin, care nu măsura totdeauna consecințele actelor sale, într-un acces de mînie, exilă imediat pe Sf. Atanasie, după toată probabilitatea la 5 februarie 336, de față fiind și cei cinci episcopi egipteni, prietenii săi, tocmai în Gallia nordică, la Treveri, azi Trèves, în Franța (*Augusta Treverorum*), ⁴⁷ unde se afla fiul lui Constantin, cezarul Constantin II. Eusebieni erau satisfăcuți și victoria lor părea sigură.

45. *Scrisoarea lui Constantin către Sinodul din Tyr*, la Sf. Atanasie, *Apologia către arieni*, 86, în Migne, P.G., t. XXV, col. 401, 404. Scrisoarea e reprodusă și de Socrate, *Ist. bis.*, I, 34, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 168-169, și de Sozomen, *Ist. bis.*, II, 28, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 1013 și 1016; Gelasie de Cyzic, *Istoria bis.*, III, 18, în ed. Gerhard Loeschke-Margret Heinemann, *Gelasius Kirchengeschichte*, în *Die griech.-christl. Schriftsteller*, Leipzig, 1918, pp. 179-181.

46. Eusebiu, *Viața împăratului Constantin*, ed. Ivar A. Heikel, în colect. cit., p. 139.

47. *Scrisoarea sinodală a episcopilor egipteni, din 338*, la Sf. Atanasie, *Apologia contra arienilor*, cap. 9, în Migne, P.G., t. XXV, col. 264-265, și cap. 87, *ibidem*, col. 405, unde ne spune că cei cinci episcopi egipteni, însoțitorii săi la Constantinopol, se numeau: Adamantius, Anubion, Agathammon, Arbethion și Petru; Socrate, I, 35, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 169 și 172; Teodoret, *Ist. bis.*, I, 30, ed. Léon Parmentier, în

ceru să fie dus la Drepanum, numit Helenopolis în cinstea mamei sale Elena, să facă băi calde. El ceru și primi în biserica Sf. Lucian punerea mâinilor pentru a deveni catehumen. Cîteva zile mai tîrziu, împăratul fu transportat în vila sa de la Ancyrona, la marginea Nicomidiei, unde episcopul semiarian Eusebiu al Nicomidiei înconjurat de alți episcopi, îl boteză.

Înainte primirii Sfîntului Botez, Constantin vorbi astfel episcopilor, după informațiile biografului său, istoricul Eusebiu de Cezareea: *«Acesta este timpul pe care de mult mi l-am dorit cu ardoare, nădăjduind să dobîndesc mîntuirea la Dumnezeu. Iată ora în care să mă bucur de semnul cel nemuritor, prin care să mă fac părtaş Mîntuitorului celui răstignit. Hotărisem cîndva să-l primesc în riul Iordanului, urmînd pilda Mîntuitorului, care a primit în felul acesta baia botezului. Dumnezeu, însă, care știe ce-mi este de folos, m-a socotit vrednic de locul acesta. Să nu mai stăm la îndoială. Iar dacă Domnul, stăpinul vieții și al morții, voiește să-mi redea iarăși sănătatea, dacă-mi îngăduie să fiu o oale din poporul Său și să iau parte la rugăciunile tuturor în Biserică, îmi voi impune însumi regulile de viață care să placă lui Dumnezeu».*⁵⁶

După aceste cuvinte, primi Sfîntul Botez. Împăratul ceru să fie dezbrăcat de purpura imperială și să fie îmbrăcat în haina albă de neofit. În această stare de spirit, cu sufletul împăcat cu Dumnezeu și plin de credință și smerenie creștină, s-a sfîrșit la cîteva zile după primirea botezului, primul împărat creștin, Constantin cel Mare, în Duminica Rusaliilor, 22 mai 337, și a fost înmormîntat cu funeralii nemalvăzute pînă atunci, în biserica Sf. Apostoli din Constantinopol, ctitoria sa.

Pentru marile servicii făcute creștinilor, Biserica l-a cinstit pe Constantin cel Mare în chip deosebit, împodobindu-l cu nimbul sfințeniei și numindu-l «Cel întocmai cu Apostolii». Ca om de stat, Constantin s-a străduit din toate puterile să asigure pacea imensului imperiu roman și liniștea spiritelor, adînc tulburate de Arie și partizanii săi, punînd capăt nesfîrșitelor certuri teologice cauzate de arianism, mai ales în ultimii ani ai domniei sale. Desigur, în această străduință el n-a reușit întru totul, căci certurile între arieni și ortodocși au continuat și sub fiii săi.

După moartea lui Arie, în 336, pe orizontul Bisericii se ridică tot mai impunătoare figura marelui patriarh al Alexandriei, Sf. Atanasie, care prin lupta sa neobosită a asigurat în cele din urmă triumful credinței celei drepte în Biserica universală.

56. Eusebiu de Cezareea, *Viața împăratului Constantin*, IV, 62, ed. Ivar A. Heikel, *Über das Leben Constantins*, în *Die griech.-christ. Schriftsteller*, Band 7, Leipzig, 1902, p. 143. Traducerea din grecește ne aparține.

Mai adevărat este că împăratul Constantin nu s-a hazardat să încerce intrarea ereziarhului în Biserica Alexandriei, unde provocase atîta tulburare și aprindere în spiritele credincioșilor, ci a cerut episcopului Alexandru al Constantinopolului (314-337) să-l primească în Biserica sa.⁵² Această încercare a întîmpinat dificultăți, încît Arie a trebuit să se prezinte a doua oară în fața lui Constantin. Împăratul îl întrebă din nou asupra credinței sale și-l hotări să semneze o nouă mărturisire de credință. Sf. Atanasie, în scrisoarea «*Despre moartea lui Arie către Serapion*», ne mărturisește că Arie a jurat înaintea împăratului, susținînd că doctrina pentru care el a fost îndepărtat din comuniunea Bisericii timp de zece ani, nu era a sa. În momentul plecării, Constantin i-a zis: «*Dacă credința ta e ortodoxă, tu ai dreptate să juri, iar dacă ea nu este cea dreaptă, Dumnezeu să te judece pentru jurămintele tale*».⁵³

În urma acestei întrevederi, Constantin, îndemnat de eusebieni, dădu poruncă episcopului Alexandru al Constantinopolului să primească pe Arie în comuniunea Bisericii. Sîmbătă seara, în ajunul duminicii în care Arie trebuia să fie primit în Biserică, acesta traversă Constantinopolul, urmat de un mare cortegiu de partizani și admiratori. Ajungînd aproape de Forul lui Constantin, o nevoie naturală îl sili să se depărteze și muri subit de o ruptură de intestine, în 336.⁵⁴ Nu se știe ce ar fi putut să se întîmple la Constantinopol, dacă Arie n-ar fi avut un sfîrșit atît de neașteptat, sîmbătă seara, înainte de apusul soarelui, în ajunul duminicii în care urma să fie primit în comuniunea Bisericii.

Mulți văzură în moartea neașteptată a lui Arie o pedeapsă dumnezeiască. Credincioșii și clericii ortodocși respirară ușurați după atîtea umilințe și violențe din partea arienilor și eusebienilor. Împăratul Constantin însuși înclină să creadă că Arie a fost, într-adevăr, un eretic și că a făcut jurăminte false, pentru care Dumnezeu l-a pedepsit cu un astfel de sfîrșit.⁵⁵

În ajunul plecării în război contra regelui Șapor al II-lea al Persiei, de Paștile anului 337, împăratul Constantin căzu greu bolnav și

primus, 11-12, în Migne, P.L., t. XXI, col. 482-485; P. Batiffol, *La paix constantinienne et le catholicisme*, 3-e éd., Paris, 1914, p. 392, admite valoarea acestor informații. L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise*, 5-e éd., t. II, Paris, 1911, p. 183, n. 1, nu admite călătoria lui Arie la Alexandria după Sinodul de la Ierusalim. Vezi și René Aigrain, art. *Arius*, în *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*, t. IV, col. 214-215; J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 113, n. 1.

52. Scrisoarea împăratului Constantin către episcopul Alexandru al Constantinopolului, *Καὶ νῦν ἀπὸ παμμαρτος φθόνος* ne-a păstrat-o Gelasie de Cyzic, *Ist. bis.*, III, 15, ed. Gerhard Loeschke-Margret Heinemann, *Gelasius Kirchengeschichte*, în *Die griechischen-christlichen Schriftsteller*, Band 28, Leipzig, 1918, pp. 164-168; J.-R. Palanque-G. Bardy-P. de Labriolle, *op. cit.*, p. 13, n. 2.

53. Sf. Atanasie, *Epistola către Serapion despre moartea lui Arie*, în Migne, P.G., t. XXV, col. 685-689, aici col. 688 A.

54. *Ibidem*. Epistola către Serapion e citată și la Sozomen, *Ist. bis.*, II, 30, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 1020-1024. Vezi despre moartea lui Arie și la Socrate, *Ist. bis.*, I, 38, în Migne, P.G., t. LXVII, col. 176-177; Teodoret, *Ist. bis.*, I, 13, ed. L. Parmentier, *colec. cit.*, pp. 56-58; Rufin, *Historia ecclesiastica*, I, 13, în Migne, P.L., t. XXI, col. 485-486.

55. *Ibidem*.

La Cana Galileei lucrurile s-au petrecut mai presus de toate simplu, natural, ca între oamenii care înțilnindu-se, se bucură întreolaltă, fiindcă se iubesc și se prețuiesc.

Scena acestei înțilniri fusese un sătuc galileean așezat spre nord-est de Nazaret, cale de o oră și jumătate de mers pedestru, la o altitudine de 540 m deasupra nivelului Mării Galileei (sau Lacului Ghenizaret). I se spunea Cana Galileei spre a o deosebi de alte așezări omenști cu același nume, dintre care una — cea mai cunoscută — se afla situată pe teritoriul tribului lui Așer, în preajma porților Tyrului. Localnicii arabi îi spun astăzi Kefr (Fafr) Kenna.

Se căsătoreau acolo doi tineri. Dacă mirele era, sau nu, Sf. Apostol Natanail, care se trăgea de-ací (cf. Ioan XXI, 2), sau Sf. Apostol Ioan — cum înclină să creadă unii exegeți —, credem că autorul inspirat al Evangheliei a patra ar fi strecurat vreo indicație în acest sens. Amănuntul nu prezintă însemnătate. Cert și vrednic de menționat este faptul că legături de rudenie, sau cel puțin raporturi de strînsă prietenie existau între familiile mirilor și Sfînta Familie. Altcum, nu s-ar putea explica prezența Prea Sfîntei Fecioare Maria — și totodată a lui Iisus, cu primii șase dintre Apostolii Săi — între nuntași.

La ospățul de nuntă, chiar cînd îl fac oameni care nu excelează prin înstărire materială — și de aceștia existau destui pe-acolo —, e belșug și voie bună. Satiul trupesc și sufletesc nu trebuie să sufere. Cine duce lipsă de ale gurii, nu face ospăț. Cine e mîhnit, îndurerat, în rea dispoziție, stă acasă. La ospățul de nuntă, desfătarea — care nu calcă hotarele legii, firește — e stare firească, felul normal de-a fi al nuntașilor.

Ospățul de nuntă din Cana Galileei avea tot ce-i trebuia ca să se desfășoare în pace, cu îmbelșugare la masă, cu veselie în casă. Dintr-o eroare de calcul gospodăresc, din neprevvedere, dintr-un exces de consumație sau din altă neprevăzută pricină, — unii exegeți se gîndesc la depășirea în ultimul moment a numărului invitaților, între altele și prin venirea lui Iisus și a celor șase Sf. Apostoli, ceea ce ni se pare exagerat —, s-a observat că rezerva de vin era epuizată. La iudei, ospățul ținea cam o săptămînă. Deocamdată, grosul nuntașilor — cele mai sărace familii iudaice chemau la ospăț minimum 45-50 de oaspeți, citeodată pe toți localnicii maturi —, ignorează tragedia care se stîrnise în sectorul de aprovizionare a meselor cu mîncare și băutură. Era rușine de nesuportat să chemi nuntași la masă de ospăț și să n-ai ce le pune înaintea.

Incurcătura în care ajunsese familia mirelui — căci ea dădea masa — cerea o dezlegare promptă și deplină. Altcum, prindeau de veste invitații și se împrăștiau jenați — unii, poate, indignați —, care-ncotro. Vilva ce se făcea, cine ar mai fi putut-o stinge? Ce vină aveau tinerii însurăței ca să meargă în întîmpinarea viitorului, împovărați de ocara de-a nu fi avut cu ce să-și omenească nuntașii?

E momentul în care numai o intervenție de excepție poate salva situația, reșezînd lucrurile în făgașul lor firesc. Această intervenție se și

ÎNTÎLNIREA DE LA CANA GALILEEI

Cît a petrecut pe pămînt, Fiul lui Dumnezeu întrupat s-a întîlnit cu fel de fel de oameni. El n-a ocolit pe nimeni. I-a iubit pe toți, fără discriminare. A urgisit doar păcatele lor. Cu nemăsurată bunăvoință și cu dumnezeiască puțință, i-a ajutat să se ușureze de ele. Dacă au vrut și ei, căci nimănui silă n-a făcut, n-a exercitat nici un fel de constrîngere asupra libertății personale a vreunui contemporan al întrupării Sale. Legăturile statornice sau întîmplătoare stabilite cu oamenii vremii Sale, din același respect pentru capacitatea de autodeterminare, pe care Dumnezeu a sădit-o în plămada ființei noastre, erau legături de factură nouă : durau atîta vreme cît voia cel mai mic, omul ; niciodată Hristos n-a avut inițiativa ruperii sau întreruperii lor vremelnice. Așa era atunci, așa a fost după aceea, așa e azi, așa va fi totdeauna în Biserică : Dumnezeu stă la dispoziția omului — de aceea a coborît la el în Întrupare și în Pnevmatofania Cincizecimii —, iar omul beneficiază de apropierea de Dumnezeu atîta vreme cît consimte s-o facă, atîta vreme cît e credincios.

În întîlnirile Sale cu contemporanii Întrupării, Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos a avut parte și de repudieri amare, nu numai de acceptări neșovăitoare — după oameni, după caz, după împrejurări. Dacă s-au produs conflicte — au fost și din acestea —, inițiativa stîrnirii lor n-a avut-o Mîntuitorul. El nu s-a împotrivit nimănui. S-a așezat doar de-a curmezișul celui rău și a frînat păgubitoarele manifestări ale celor stăpîniți vremelnice de el.

Sfintele Evanghelii canonice ne-au păstrat amănunte despre unele întîlniri ale Fiului lui Dumnezeu întrupat, cu oamenii, pe care nu le-a umbrit nici o amărăciune. Dimpotrivă, toți cei ce s-au împărtășit de favoarea fără seamăn și fără repetiție de-a fi participat la desfășurarea lor, s-au ales cu sufletul înavuțit, cu bucuria vieții sporită, cu rîvna spre cele bune, întărită. La loc de frunte, între altele, se află întîlnirea de la Cana Galileei. Liniștea cugetului, care-i învăluia pe cei întruniți acolo, era desăvîrșită. Nici părtașii Cinei celei de Taină n-au gustat mulțumirea lină — și deplină — de care au avut parte aceștia.

De pericopa din Ioan II, 1-11 — care a înregistrat și transmis pînă în zilele noastre întîlnirea de la Cana Galileei — nu e indicat să te apropii cu echipamentul de intervenție analitică al erudiției exegetice. Erudiția, oricît de pozitivă ar fi în desfășurarea și-n încheierile sale —, și erudiția autentică este totdeauna astfel —, înăbușă esențialul prin revărsările unei erupții de amănunte prisoselnice, despoaie obiectul examenului rigid ce-l exercită asupra lui de farmecul său firesc, îl expropriază de cea mai încîntătoare însușire a sa : simplitatea.

manifestînd față de ea indispoziția de-a răspunde favorabil solicitării ce i-o făcuse de-a veni într-ajutor unor oameni al căror obraz era în joc față de atîta lume.

Nici examenul de detaliu al atît de mult discutatului răspuns: «Ce este mie și ție, femeie? Ceasul meu încă n-a venit» —, în efectuarea căruia exegeții au realizat uimitoare performanțe de complicare a ceea ce poate fi lesne explicat de vreme ce e prin sine însuși limpede și descurcat —, nu duce la alte concluzii. O elementară regulă ermeneutică — aceea a locurilor paralele — îndatorează nu numai pe exegeții scriiturilor inspirate să se nevoiască a clarifica textele obscure, mai cu anevoie de explicat, cu alte texte, mai clare decît ele, care vorbesc despre același lucru. În cazul de față, paralela este dată de scena petrecută la Crucea de pe Golgota. Cel pironit pe ea, Hristosul istovit de chinuri și de pierderile de sînge pricinuite de crucificare, învăluie într-o privire caldă, de neasemuită dragoste, pe Maica Sa și pe cel mai drag dintre învățăcei (cf. Ioan XIX, 26 și urm.). Cînd o încredințează purtării de grijă a Sfîntului Apostol Ioan, nu-i spune «Mamă», ci «Femeie». Ca la Cana Galileei, odinioară, cu trei ani înainte de aceea. Situația dată, de la cruce, exclude orice puțință de încărcare a acestei expresii cu înțelesuri de răceală distantă, sau distantă rece, de adresare protocolară. Apelativul respectiv e nu numai respectuos, ci și cald totodată, de-o «tandrețe profundă» (cum se exprimă un exeget modern). În limbajul vremii, atestat de mărturia Sfintei Scripturi a Vechiului Testament (vezi Iov XX, 1), omul este definit ca «cel născut din femeie». Este mai presus de orice îndoială că pe buzele Mîntuitorului — fie la Cana Galileei, fie la Golgota —, «Femeie» înseamnă: «Tu, cea care M-ai purtat în pîntece», «Tu, cea care M-ai născut trupește». Pînă astăzi, popoarele orientale din zona teritorială respectivă — arabii, mai ales — agreează și întrebuintează astfel de maniere de agrăire. Maniera, în cazul de față, era cu atît mai indicată, dacă luăm în considerare faptul — și trebuie să-l luăm — că la Mîntuitorul Hristos conștiința maternității Sale umane era neconținut întregită și depășită de aceea a paternității Sale divine.

Ceva mai dificilă apare deslușirea înțelesului celorlalte două membre ale răspunsului Mîntuitorului: «Ce este Mie și ție?», și «Ceasul Meu încă nu a venit!».

Iniția expresie stîrnește ușor ecouri negative în cugetul credinciosului actual. Dar nu trebuie să fie așa, căci dacă traducerea unui text pretinde în primul rînd și mai presus de toate fidelitate față de original, avem la îndemîină exegeza, care are menirea să nu ne lase să înțelegem greșit sau sucit textul original. În cazul de față, este bine stabilit — prin confruntarea expresiei cu vorbirea orientală curentă, de odinioară și de-acum — că această expresie înseamnă fie «ce putem noi face în această chestiune», fie «ce aștepti tu, Mama Mea, de la Mine să fac pentru remediarea situației date?». Nici una din aceste interpretări nu exclude bună și deplina dispoziție a Mîntuitorului de-a veni într-ajutor celor aflați la strîmtoare.

produce fără întârziere, adică așa cum era necesar, căci situațiile penibile — ca și foamea și setea — nu așteaptă bucuros.

Prea Sfînta Fecioară Maria a sesizat fără preget încurcătura care amenința reputația gazdelor și punea în primejdie buna dispoziție obștească. Desigur ea, ca rudenie sau prietenă a casei, dădea o mină de ajutor celor ce purtau grijă de buna desfășurare a mesei. Sau, poate, de la locul de cinste pe care-l ocupa între oaspeți, cu indefectibilul simț pentru bine, pe care-l avea de la Dumnezeu, va fi prins dintr-o ochire paloarea care decolora obrajii gazdelor cuprinse de îngrijorare, sau tulburarea slujitorilor la mese. O inimă de femeie, cînd mai e și mamă — inima ei fără seamăn între femei, cu atît mai puțin — nu ezită în astfel de cazuri. Aci era de ajutat, pentru ca vaza unora să nu se știrbească, iar bucuria obștească să nu se știrbească. Ea cunoștea calea de ieșire din impas. Aceasta nu era banul. Poate că banul lipsea, poate lipsea sursa de achiziționare cu plată sau cu împrumut a vinului trebuincios pentru continuarea ospățului. Ar fi fost o soluționare artificială, care lăsa goluri, datorii, un plus de griji împovărătoare pentru gazde. Maica Domnului întrevedea o soluție radicală, fără deschidere de conturi. Soluția era Iisus. Cel ce la vîrsta de doisprezece ani, în templul din Ierusalim, se mărturisea Fiul lui Dumnezeu, Cel despre care Mama Lui auzise tocmai atunci că înaintea cu citeva zile, la Iordan, înaintemergătorul Ioan îl identificase ca fiind Mesia, iar Tatăl ceresc și Duhul Sfînt l-au cuprins în apoteoza teofaniei Sfintei Treimi. Modestă în mărinimia ei, nu apelează la Iisus în beneficiul său personal. Nu ducea lipsă de nimic atîta vreme cît Il avea pe El. Nici pentru alții nu cere. Cu o discreție de exemplară distincție la o ființă atît de înzestrată sufletește, iar din punct de vedere religios «plină de dar» (Luca I, 28), Maica Domnului se limitează să-I semnaleze lui Iisus neajunsul care cășunează gazdelor atîta amărăciune. Deci, dar, ea cutează așa cum îi dicta inima și situația care se cerea remediată: «Vin nu au» (Ioan II, 3). Nimic mai mult. Nici o insistență. Totul se desfășoară fără ostentație. Comunicarea aceasta, făcută lin, ca-n șoaptă, e aproape sigur că n-a prins-o decît urechea Celui ce deținea soluția situației.

Răspunsul lui Iisus e prompt și complet. E prompt, fiindcă nu s-a lăsat așteptat. E complet, fiindcă l-a dat cu cuvîntul și cu fapta.

Cuvîntul, pentru noi, cei de azi, pare sever pînă la apostrofare: «Ce este mie și ție, femeie? Ceasul meu încă n-a venit» (Ioan II, 4).

Pare numai! Iisus a fost un fiu bun în înțelesul cel mai omenesc al cuvîntului. Pentru El, semnalarea neajunsului amintit echivala cu o rugăminte. Cum putea s-o refuze, cînd ea venea de la Maica Sa?... cînd n-a refuzat rugăminți de-ale păcătoșilor notorii? Dacă se caută cu orice preț să se determine simțămîntul stîrnit în inima Mîntuitorului de intervenția Prea Sfintei Fecioare, acesta nu poate fi nici-decum unul de nemulțumire — și cu atît mai puțin de neplăcere. Omeneste vorbind, raporturile dintre Mamă și Fiul erau prea delicate, de-o prea deosebită gingașie sufletească, pentru ca Mama să-și indispună Fiul cerîndu-i ceva ce nu se cădea să-i ceară, iar Fiul să-și întristeze Mama

decenii, a martorului ocular — faptul în sine. Știe — și ce știe, transmite și-n scris — că Iisus le-a zis, apoi, aceluiași slujitori : «Scoateți, acum, și aduceți marelui ospătar» (Ioan II, 8).

Cine era acesta ?

Un ospăț — mai ales când ține pînă la o săptămînă, ca atunci, în Palestina — e lucru complicat. El trebuie să se desfășoare după datină, cu respectarea severă a celor mai neînsemnate detalii ceremoniale. Atunci, ca și astăzi, la sate existau pretutindeni oameni pricepuți în astfel de treburi. Era tocmit unul din ei anume în acest scop. El răspundea de buna desfășurare a ospățului, el asigura respectarea «protocolului» nunții. Membrii familiilor înscrise puteau astfel să se veselească fără grijă. Acestui personaj foarte important cînd se afla în exercițiul funcțiunii sale, textul original îi spune *ἀρχιτροικλινος* (ceea ce s-ar putea traduce cu : căpetenia slujitorilor la mesele de ospăț, sau marele ospătar).

Omul a gustat băutura înfățișată de unul dintre slujitori ca să-și dea cu părerea asupra ei. A gustat și a zîmbit cu-nțeles, bănuind la mijloc un mic și inocent șiretlic al mirelui, care — socotea marele ospătar — avea să fie prea plăcuta surpriză a ospățului, căci el nu cunoștea proveniența acestui vin excelent. «Slugile care scosese rădăcina, însă, știau» (v. 9), dar tăceau. Scoțind, deci, pe mire de la locul său de cinste din fruntea mesei, l-a luat la o parte și i-a vorbit cam așa : Orice om, cînd face ospăț, dă întîi la masă vinul cel bun. După ce oaspeții se-ncing la chef, merge și băutura de calitate inferioară. Tu ai făcut tocmai de-a-ndoa-selea. Te-am descoperit. Dar ai ieșit cîștigat, fiindcă ți-a reușit isprava pusă la cale. Sîntem cîștigați și noi nuntașii, fiindcă după vinul bun, servit pînă acum, ne veselim mai departe cu altul și mai bun. Ferice de tine — dar nici noi nu sîntem în pagubă !

Atît ! Evanghelistul se abține de la orice comentariu. E explicabil. Esențialul a fost spus. Gazdele au scăpat de rușinea de-a fi rămas cu masa lipsită de băutură — și oaspeții, de jena de-a fi fost obligați să plece înainte de vreme, cu bărbia în piept și poate murmurînd, ca unii care s-ar fi văzut obligați să stea mărturie la un atît de umilitor dezno-dămînt prematur al ospățului.

Scriind cu intenția vădită de-a completa istorisirile Evangheliilor si-noptice, Sfîntul Apostol Ioan încheie acest episod cu o îndoită precizare : a) aci, la Cana Galileei, — și nu altundeva — a făcut Iisus începutul minunilor Sale ; b) această minune l-a vădit mărirea divină, determinîndu-i pe cei șase Apostoli să creadă în mesianitatea Lui (pe care cele expuse în I, 35-51, îi făcuseră s-o bănuiască).

...Numai pe ei șase, căci Prea Sfînta Fecioară Maria cunoștea de dinainte de naștere obîrșia Sa divină, iar pe nuntași chestiunea nu putea să-i intereseze în bloc, de vreme ce minunii ai cărei norocoși beneficiari erau nu i s-a făcut vreo publicitate deosebită.

*

Multe s-ar putea spune despre acest început al «semnelor» lui Iisus Hristos, făcut la Cana Galileei. Pe noi, însă, așa cum ne-am propus dintru tot începutul, ne interesează aci *întîlnirea*, actul de comuniune.

În forma aceasta, transpare fără umbră de înșelare și sensul ultimului membru al răspunsului dat de Mîntuitorul, Prea Sfintei Sale Maici: Ceasul Meu încă n-a sosit, dar așa cum prin tine am intrat în rîndul oamenilor, tot prin tine sînt dispus să încep chiar de-acum să le fiu de folos, ca Mesia cel făgăduit prin prooroci!

Se cunosc destule alte interpretări date acestei expresii atît de aparte. Deocamdată, nu avem motive să ne însușim vreuna din ele și să o părăsim pe cea la care ne-am oprit. De ce? Din simplul motiv că ne împiedică reacția Prea Sfintei Fecioare Maria la răspunsul Fiului ei și al lui Dumnezeu. N-a plecat de lîngă El supărată, nu arată prin nimic că ar fi fost nemulțumită, nu există nici cea mai palidă urmă că s-ar fi simțit zdrobită de umilința unui refuz. Cuvîntul nu spune totdeauna tot ce cuprinde el ca înțeles îndeobște acceptat de cei ce-l folosesc. Mai trebuie ceva: să iei aminte la inflexiunea vocii, la tonul cu care este rostit; să iei, apoi, aminte la mișcarea mușchilor feței celui ce-ți vorbește și la graiul tăcut al ochilor, bine știind că gradul de ascuțire al tăișului privirii nu înșală aproape niciodată în ce privește dispoziția și intențiile de care este stăpînit interlocutorul.

Iisus era, în întrupare, prea curat, era fără de păcat. La El, simulacrul e cu desăvîrșire absent. El nu se prefăce. Prefăcătorii e de cele mai multe ori păcat, rareori e inocență și, deci, inofensivă. Ochii Lui, obrazul Lui, vocea Lui, îndeplineau funcție de ermineut infailibil pentru cuvintele pe care le articula. Cine putea citi mai fără greș decît Maica Sa în această oglindă de dezvăluire a gîndurilor și intențiilor ce-L frămîntau în străfundurile de taină ale ființei Sale divin-umane?

Ea a citit. De aceea a grăit slujitorilor casei: «Orice va spune vouă, să faceți» (Ioan II, 5).

Dialogul dintre Mamă și Fiu este încheiat. De-acum, Fiul acționează la dorința neexprimată direct, dar perfect înțeleasă, a Mamei.

Erau la-ndemină, ca de obicei în astfel de ocazii, niște vase de piatră — aci, șase la număr —, cu o capacitate de cîte două-trei măsuri fiecare. Din ele luau apă oaspeții pentru spălăturile rituale — ale miinilor și, poate, ale picioarelor — de dinainte de așezarea la masă și, desigur, dintre unele feluri de mîncare. Tot de acolo se lua, de către cei ce slujeau la mese, apa trebuincioasă pentru spălarea oalelor, blidelor și tacîmurilor. Laolaltă, după evaluări aproximative, aceste vase trebuie să fi cuprins respectabila cantitate de 400-500 litri. Încă nu era consumată toată apa din ele, cînd Iisus le ceru slujitorilor să le umple pînă sus.

E momentul în care se săvîrșește miracolul transformării reale a unui element natural, apa, în alt element natural, diferit de el, vinul. Momentul acesta, pentru noi, credincioșii, se poate produce ori de cîte ori îl alege Atotputernicul. Toate cîte există stau în permanență la dispoziția Sa. El le poate modifica substanța și, prin aceasta, le poate schimba destinația. Avem aci un astfel de caz. Sfintele Evanghelii canonice au înregistrat și altele.

Evanghelistul nu indică nici un detaliu, nu-și îngăduie nici o reflexie personală. El înregistrează — cu prospețimea puterii de evocare, peste

Mântuitor și-L urmează ca model așteaptă și ofranda bucuriei (cf. Matei V, 12).

Hristos-Mântuitorul vrea ca bucuria oamenilor să fie durabilă și sportivă, să nu se lase strangulată de greutate, să nu se lase împușcată de amărăciuni, ci să crească mereu. Prezența Lui la Cana Galileei arată că Iisus Hristos e paznic fidel al bucuriei omenești și izvor divin al ei. De aceea a mers acolo. De aceea a soluționat, dumnezeiește, impasul în care ajunseseră gazdele.

N-a mers acolo singur, ci cu toți cei dragi — cu cei mai dragi — ai Săi. Dacă Sfinții Apostoli nu intervin în desfășurarea faptului petrecut acolo —, nici nu vedem cum ar fi putut face —, în schimb ei învață o primă lecție de mesianitate a lui Iisus din Nazaret.

La rîndul ei, Prea Sfînta Fecioară de Dumnezeu Născătoarea participă și ajută. Ajută cu îndemînare feminină în cele gospodărești — și, mai ales, ajută chemînd într-ajutor pe Cel ce poate totul. Ea sesizează și semnalează neajunsurile omenești Celui ce le poate alina radical și fără preget. Face acest lucru cu rară gingășie și cu desăvîrșită discreție. Dar și cu o stăruință care cîștigă de partea ei și Cer și pămînt. Cît de ade-vărat este că ea duce rugăciunile noastre Fiului lui Dumnezeu!

Încă ceva! Despre Prea Sfînta Fecioară Maria va mai fi vorba — rar, dar va mai fi — în Sfintele Evanghelii canonice și după nunta din Cana Galileei. Dar ea nu va mai vorbi. Cele spuse slujitorilor de la mesele de ospăț reprezintă ultimul Său cuvînt înregistrat în Scripturile inspirate. Acest cuvînt e primul și ultimul învățămînt dat de ea, oamenilor: *«Orice vă va spune vouă (Iisus), să faceți!»* (Ioan II, 5).

N-avea nevoie să mai cîvînteze după aceea, nimănui, nimic. Aci, cu această ocazie, a spus destul, a formulat concis și cuprinzător supremul învățămînt care să îmbie credincioșilor de totdeauna și de pretutîndeni: *Orice vă va spune vouă Iisus, să faceți!*

Întîlnirea de la Cana Galileei prilejuiește celei ce este de Dumnezeu Născătoarea, să devină totodată și a noastră negreșelnică *învățătoare*: *Orice vă va spune vouă Iisus, să faceți!*

Atît! Dar asta-i *totul!*... Aceasta-i *esența creștinismului* — iar împlinirea ei este calea dreaptă de transformare a «omului vechi» (Rom. VI, 6; Col. III, 9; Efes. IV, 22), în «făptură nouă» (II Cor. V, 17; Gal. VI, 15), în «om nou» (Efes. II, 15; IV, 24; Col. III, 10), în «bărbat desăvîrșit» (Efes. IV, 13), care tinde necurmat și folosește toate posibilitățile harice ale Bisericii în acest scop, să se umple de toată plinătatea lui Dumnezeu (cf. Efes. III, 19).

Tonul fundamental al creștinismului zace pe portativul învățăturii revelate, ale cărei «chei» de bas și de tenor sînt Betleemul și Cana Galileei.

Betleemul e mărturia păcii și a bunăvoinții pe care Dumnezeu vrea să le vadă înstăpînite pe pămînt, între oameni.

Cana Galileei este zîmbetul bucuriei pe care Hristos-Mântuitorul vrea s-o vadă înflorind în inimile tuturor celor ce și-au însușit credința în El.

Peste amîndouă se arcuiește calvarul Golgotei și primăvara Învierii.

A fost, într-adevăr, la Cana Galileei, o întâlnire cu multiple semnificații etice, cu un substrat profund uman, care interesează pe credincioșii creștini ai tuturor vremurilor — pe cei din zilele noastre cu atât mai virtuos, căci spiritul de comuniune se înstăpânește acum suveran în sinul omenirii, mai dispusă decît oricînd altă dată pentru acte de solidarizare prompte și trainice în săvîrșirea a tot lucrul bun și de folos maselor populare.

Întîlnirea de la Cana Galileei are loc întîi de toate între Mamă și Fiul. Fiul e dorit. Vine de departe. Vine aureolat de mărturiile întîmplărilor extraordinare al căror obiect sau cauză a fost în timpul din urmă, mai ales în Iudeea. Mărturiile acestea L-au precedat: faima o ia totdeauna înaintea celui ce o stîrnește.

Afectuos și plin de respect, e bucuros să-i fie pe plac Mamei Sale în orice privință. E pentru ea un fiu bun și ascultător — e Fiul, căci altul nu are.

În Prea Sfînta Fecioară, Iisus regăsește o mamă gata-n orice clipă să vină într-ajutor oricui. În viață și-n nemurirea ridicării Sale la cer, ea a fost și rămîne incomparabila «Apărătoare Doamnă», slăvita noastră «Ajutătoare în nevoi». Aci, ea descuie izvorul puterii dumnezeiești, care singură poate plini cele mai grele și mai urgente lipsuri omenești.

Alături de ei, în jurul lor, niște oameni simpli, curați cu inima, oameni care cunosc bucuria comuniunii fie pentru toată viața, ca mirii, fie pentru prăznuire de o săptămînă, ca nuntașii. Cei mai mulți nici nu știu cît de mărinimoasă este ocrotitoarea lor de taină, de Dumnezeu Născătoarea — și, mai ales, că însuși Fiul lui Dumnezeu ospătează cu ei la masă. Dar toți se-nfruptă, neștiut, din facerea miinilor Sale, cînd gustă vinul cel proaspăt și-i laudă cu zgomotoasă voioșie calitățile excepționale.

Între ei — ca ei, căci învățăceii dumnezeiescului Învățător sînt abia la alfabetul pregătirii misionare pe care avea să le-o facă Mesia —, se află cei șase Apostoli proaspăt recrutați la Iordan.

Laolaltă alcătuiesc o obște care petrece cinstit, frumos, în pace și deplină bunăvoie.

Dar *ce caută Iisus acolo?*

Ceea ce caută Dumnezeu pe pămînt cînd consimte să se «deșerteze» (în înțelesul din Fil. II, 7), întrupîndu-se: *Caută oameni* care au nevoie de prezență divină sensibilă, de mîna cerească de ajutor. Iar cei întruniți acolo — și nu numai ei — duceau lipsă, nemărturisit, și de una și de alta.

Prin prezența Sa la nunta din Cana Galileei, Iisus Hristos a binecuvîntat căsătoria luînd-o sub protecția Sa, aceasta lucrare dumnezeiască (Taină) fiind.

Pe de altă parte, prin participarea Sa, Fiul lui Dumnezeu a arătat că întîlnirile și desfătările prietenești care se desfășoare cu cinste și cu omîenie nu rușinează nici pe Dumnezeu și nici pe oameni și nu-i aduc pe cei ce iau parte la ele în situația de a se rușina de oameni sau de Dumnezeu. Veselia e sfîntă: Cerurile se veselesc încontinuu. Bucuria, de asemenea: Fiul lui Dumnezeu întrupat, de la cei ce-L mărturisesc ca

«FII LUI DUMNEZEU»

Viața morală creștină este axată pe relația dintre credincios și Dumnezeu. De natura acestei relații, de felul cum înțelege credinciosul s-o cultive, s-o impregneze cu conținut luat din învățătura Mântuitorului, depinde calitatea morală a vieții creștine și, implicit, realizarea scopului final: mântuirea.

După învățătura creștină, relația dintre credincios și Dumnezeu este cea mai intimă posibilă, adică relația dintre fiu și părinte. Lucru firesc, fiindcă în conceptul creștin, Dumnezeu este Tatăl, ceea ce necesar implică o filiațiune, care să-și aibă originea în Dumnezeu. «Paternitate» și «filiațiune» sînt două noțiuni în relația de cauză și efect.

Astfel, conceptul despre Dumnezeu: Tată, și cel despre credincios: fiu al lui Dumnezeu, fac parte din notele caracteristice creștinismului.

Realitatea «filiațiunii divine» a credinciosului creștin, evident, este cunoscută în primul rînd din Revelația divină, și pe temeiul acesteia apoi formează ea și obiect al gândirii speculative teologice.

Conștiința «filiațiunii sale divine», importanța acesteia pentru structura vieții sale duhovnicești și, în general, pentru comportarea sa morală, impunînd creștinului responsabilitate morală în fața Părintelui ceresc, — îi impune și datoria să știe ce înseamnă filiațiunea sa divină și să țină seamă de ea.

De aci necesitatea de a înfățișa o succintă expunere despre «filiațiunea divină», iar aceasta o vom face pe temeiul sîntelor cărți ale Noului Testament.

Dar fiindcă «filiațiunea divină» implică necesar «paternitatea divină», vom da întii cîteva date privitoare la conceptul creștin despre Dumnezeu.

Mai notăm că în gîndirea și vorbirea noastră despre Dumnezeu și despre cele divine sîntem siliți să redăm supranaturalul cu noțiuni și cuvinte luate din domeniul celor create. E acesta un fapt care nu poate să fie înlăturat, ceea ce-l determină pe Sfîntul Apostol Pavel să caracterizeze cunoașterea și vorbirea noastră despre cele divine drept «frîntură și vedere prin oglindă» (I Cor. XIII, 9-12).

Această insuficiență a cunoașterii și vorbirii noastre se accentuează pe măsură ce ne ocupăm de lucruri divine tot mai adînci, mai tainice și deci mai puțin accesibile gîndirii și conceptelor umane. Chiar și în rugăciunile adresate lui Dumnezeu întrebuițăm expresii și formule împrumutate din graiul preocupărilor cotidiene, din domeniul celor accesibile simțurilor noastre. Faptul acesta oferă date pentru explicația psihologică a dificultății de concentrare sufletească în momentul rugăciunii sesizată de unii credincioși. Expresiile și imaginile împrumutate din ocupațiile

Dacă solia betleemită cheamă pe credincioși la curmarea învrăjbirilor și dă cheag bunei dispoziții — iubitoare, frățești — față de toți oamenii, întâlnirea de la Cana Galileei ne încredințează că viața în pace și bunăvoință se afirmă și se desăvârșește în tihnitele erupții cuminate ale bucuriei odrăslite în grădinile spirituale ale sufletelor sănătoase.

Betleemul ne-a adus pe Dumnezeu și ne-a indicat climatul normal de viață pe pământ: în pace și bunăvoință.

Cana Galileei ne avertizează să nu înțelegem unilateral, mai sever de cât vrea Dumnezeu, modul nostru de trai în lume. Scurt exprimat: creștinismul nu este religia cugetelor posomorite, ci a conștiințelor ușurate, a frunților însorite, a inimilor înveselite.

Nu mai puțin decât de 54 de ori (sigur, plus de două ori câte o variație) răsună cuvântul *χαρά* (= bucurie) între scoarțele Noului Testament (fără să mai punem la socoteală piesele înrudite ale aceleiași familii de cuvinte, cum este bine cunoscutul *χαίρειν* al salutarilor epistolare). Asta-i mult — și, mai ales, e semnificativ. Bucuria e o atitudine specific creștină în fața vieții, e atitudinea normală a credinciosului, e felul său de a fi.

Bucuria, laolaltă cu *pacea* și cu *dreptatea*, sînt veșnicele vestierii ale împărăției lui Dumnezeu (cf. Rom. XIV, 17). Bucuria «în Duhul Sfînt» (loc. cit.), nu zburdarea care țîrăște în păcat. De aceea nu e de mirare faptul că Sfîntul Apostol Pavel formulează un adevăr atît de paradoxal ca cel din II Cor. VI, 10, cînd afirmă că creștinii trec prin această viață «ca niște întristați, dar pururea bucurîndu-se, ca niște săraci, dar îmbogățind pe mulți, ca unii care nu au nimic, dar toate le stăpînesc». «Întristarea» lor e seriozitate și bună cuviință; «sărăcia» lor e lepădare de sine, altruism creștinesc; avuția pe care o stăpînesc ei e bucuria neprefăcută și neistovită.

Întîlnirea de la Cana Galileei dovedește acest adevăr.

Prezentindu-L pe Dumnezeu ca *Tatăl*, Hristos n-a descoperit însă ceva total necunoscut pînă atunci. Nu corespunde deci adevărului afirmația din «Antitezele» ereticului Marcion din veacul al II-lea, că Hristos L-ar fi înlăturat pe Dumnezeul Vechiului Testament și ar fi propovăduit un nou Dumnezeu, și că Dumnezeul Vechiului Testament ar fi fost numai «un Dumnezeu național al evreilor», plin de mînie, răutate și cruzime.

Dar este bine știut că, potrivit caracterului pedagogic al Vechiului Testament și considerînd îndărătnicia poporului ales de a asculta uneori de conducătorii săi, reprezentanți ai lui Dumnezeu, Acesta, Cel Atotputernic, manifestă și asprime, dă poruncile pe Muntele Sinai, în fulgere și tunete, și înaintea Lui făptura umană se cutremură, are teamă să-și ridice ochii spre El (Isaia VI, 5).

Totuși și Vechiul Testament știe despre Dumnezeu ca Părinte și despre iubirea filială față de El. Chiar și păgînii vorbesc despre «Tatăl Zeus».

Bunătatea lui Dumnezeu, grija Lui părintească față de fiecare credincios, sînt redate în termeni elogioși în cărțile Vechiului Testament, îndeosebi în psalmi. «Îndurat și milostiv este Domnul, îndelung răbdător și mult milosîrd... Precum miluiește un părinte pe fiii săi, așa miluiește Domnul pe cei ce se tem de El...» (Ps. CIII, 8, urm.).

Dar «Dumnezeu este iubire» (I Ioan IV, 16), și ca iubire se manifestă El în primul rînd în Noul Testament. El este Părintele iubitor Care Și-a jertfit pe Unicul Său Fiu pentru mîntuirea lumii. În Noul Testament, teama față de Cel veșnic a dispărut, la fel distanța existență în Vechiul Testament. Credinciosul creștin are certitudinea că deasupra lui veghează o nemăsurată bunătate și iubire personală și care se interesează de el.

Cuvîntul «Dumnezeu», desigur, cuprinde pentru noi multe taine; cuvîntul «Părinte» însă ne este familiar din viața zilnică. Ceea ce este și voește un părinte, știm doar din experiență: binele fiilor săi.

În Noul Testament Dumnezeu e numit *Părinte* mai mult de 200 de ori, și Părinte e numele pe care Mîntuitorul îl dă mai des lui Dumnezeu. Dăruirea plină de iubire față de Dumnezeu, credința în nemărginita bunătate și milostivire divină sînt elemente dominante în religia creștină. Plin de această credință putea scrie Sfîntul Apostol Pavel Corintenilor: «Bine-cuvîntat este Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Părintele îndurărilor și Dumnezeul a toată mîngîierea» (II Cor. I, 3). Iar în preajma Patimilor, aruncînd o privire retrospectivă asupra lucrării Sale, Mîntuitorul, în rugăciunea arhierească, se adresează lui Dumnezeu, spunînd: «Părinte, venit-a ceasul! Preamărește pe Fiul Tău, ca și Fiul Tău să Te preamărească. Precum I-ai dat stăpînire peste toată făptura, ca viață veșnică să dea la toți pe care Tu i-ai dat. Iar viața veșnică aceasta este, ca să Te cunoască pe Tine, singurul, adevăratul Dumnezeu și pe Iisus Hristos, pe Care L-ai trimis» (Ioan XVII, 1, urm.).

Această mărturisire este foarte lămuritoare pentru învățătura lui Hristos despre Dumnezeu. Înțelegem de aci că Fiul lui Dumnezeu s-a înrupat pentru a mijloci tuturor viața divină, veșnică. «Am venit ca să

vieții solicită adică asupra lor atenția gândirii și de aci intermitențe și dificultăți de concentrare sufletească în timpul rugăciunii.

Însăși Revelația divină stă sub imperiul acestui fel de exprimare, ea fiind dată de Dumnezeu pentru oameni și prin oameni. Ea ne împărtășește și lucruri de ordin religios, pe care altfel nu le-am fi putut cunoaște nicicând, dar pe toate le exprimă în articulațiile graiului omenesc. Aceasta și explică existența unor neclarități în cunoașterea lui Dumnezeu, ceea ce este, peste tot, caracteristic cunoașterii omenești despre Dumnezeu, după cuvintele Sfântului Apostol Pavel: «Cît timp sîntem în trup... umblăm prin credință, nu prin vedere față către față» (II Cor. V, 6-7).

Însuși numele: Părinte (Tată), dat lui Dumnezeu, e luat din dicționarul graiului uman; asemenea cuvîntul: fiu, precum și noțiunile: paternitate și filiațiune, înfiere, fie că sînt întrebuințate pentru relațiile divine intertrinitare, fie pentru relațiile lui Dumnezeu cu credincioșii sau pentru ale acestora cu Dumnezeu.

Void să cunoaștem conceptul creștin despre Dumnezeu, în autenticitatea sa, desigur, va trebui să ne adresăm Mîntuitorului, care singur are «cuvintele vieții veșnice» (Ioan VI, 68), și fiindcă «pe Tatăl nu-L cunoaște nimeni, fără numai Fiul, și Căruia va voi Fiul să-i descopere» (Mat. XI, 27), — Fiul, în Care Revelația divină și-a ajuns punctul culminant (Evrei I, 1, urm.), încheindu-se cu ultimul Său Apostol.

Avînd conștiința că El este propovăduitorul și aducătorul împărăției lui Dumnezeu, în centrul gândirii și faptelor Mîntuitorului stă Dumnezeu. În privința aceasta Mîntuitorul operează întii cu concepte vechitestamentare. Astfel Dumnezeu, Care i-a vorbit lui Moise din rug, asigurîndu-l că El este Dumnezeul lui Avraam, Isaac și Iacob (Mat. XXII, 32; Mc. XII, 26; Lc. XX, 37), este și Dumnezeul Său. Mîntuitorul recunoaște «Legea și profeții»; El n-a venit «să strice Legea, ci s-o împlinească» (Mt. V, 17), fiindcă Dumnezeul Legii și al profeților este același Dumnezeu pe care-L propovăduiește El. Desigur, Mîntuitorul putea face referiri la cuprinsul Vechiului Testament, fiindcă se adresa poporului evreu care avea credința în Dumnezeu Cel Unul și conștiința că-i poporul ales al lui Dumnezeu. Mîntuitorul avea convingerea că scrierile Vechiului Testament cuprind date din Revelația divină și de aceea se referă la cuprinsul lor în discuțiile cu adversarii Săi, știind că le interpretează mai bine decît ei. Își atribuie și cunoașterea adevărată a lui Dumnezeu (Mat. XI, 27), care este desăvîrșirea în accepția supremă a cuvîntului. Iar ceea ce învață Mîntuitorul despre Dumnezeu nu-i o învățătură oarecare, ci învățătura despre Dumnezeu; Hristos nu propovăduiește numai adevărul (religios), ci însuși este adevărul (religios); El nu arată numai calea spre Dumnezeu, ci este însuși această cale unică spre Dumnezeu. Spune doar despre Sine: «Eu sînt calea, adevărul și viața. Nimeni nu vine la Tatăl Meu fără numai prin Mine» (Ioan XIV, 6).

Învățătura Mîntuitorului se numește: vestea bună (evangelion), iar caracteristica acesteia în privința conceptului despre Dumnezeu se cuprinde în faptul că-L prezintă pe Dumnezeu ca *Părintele* pe Care creștinul are să-L cunoască, să-L adore și să-L iubească.

chiul Testament, care-L cunoaște pe Dumnezeu, într-o anumită măsură, și ca Părinte, ci cu conceptul despre Dumnezeu formulat în școlile fariseilor și învățătorilor de Lege din timpul Mântuitorului.

Dezacordul privește în primul rînd problema recompensei. În învățătura Mântuitorului, Dumnezeu este judecătorul suprem, răsplătitorul drept al binelui și pedepsitorul răului. El nu sancționează totdeauna imediat, dar odată tot sancționează, după cum probează atât de clar parabola despre bogatul nemilostiv și sărmanul Lazăr. Aici pe pămînt, în aparență, Dumnezeu nu face deosebire între buni și răi, căci: «El face să răsară soarele și peste răi și peste buni, și trimite ploaie peste drepti și peste nedrepți» (Mat. V, 45), lăsînd celor răi timp de îndreptare. Și acest Părinte ceresc nu se lasă influențat în judecata Sa de diferite considerații omenești, căci: «Dumnezeu nu caută la fața omului» (Rom. II, 11).

Teologia fariseilor și învățătorilor de Lege a denaturat însă doctrina despre recompensă, învățînd că cel ce îndeplinește «Legea» în litera ei — e vorba de Legea Vechiului Testament, îndeosebi de cea ceremonială —, are drept la recompensă din partea lui Dumnezeu, și aici pe pămînt și în viața de dincolo, și anume la o recompensă exact proporționată cu faptele sale.

Dar Mântuitorul nu întrebuițează noțiunea recompensei în această accepție sever juridică, căci între credincios și Dumnezeu nu există un raport de drept, de obligații reciproce. Dumnezeu *nu trebuie* să recompenseze, dar El va recompensa. Recompensa pe care Mântuitorul o pune în vedere pentru faptele bune nu-i o obligație juridică din partea lui Dumnezeu, ci darul atotbunătății Sale, și nu-i un dar pe care-l oferă credinciosului pentru a-l face debitorul Său. Prin împlinirea voii lui Dumnezeu, credinciosul nu primește deci un titlu de drept la mulțumire și recompensă din partea lui Dumnezeu. Spune doar Mântuitorul: «Cînd veți face cele poruncite vouă, ziceți: slugi netrebnice sîntem. Ce eram datori să facem, am făcut» (Luca XVII, 10).

Vom mai menționa că bunătatea părintească a lui Dumnezeu, îndelunga Lui răbdare și milostivire — deci calitatea Lui de Părinte — se manifestă clar și în actele Sale de iertare. Celui ce nu poate plăti, Domnul îi iartă întreaga datorie. Pe fiul pierdut, care-și risipise moștenirea părintească în desfătări, dar plin de căință și smerit se întoarce acasă, tatăl îl primește și îl îmbrățișează cu toată iubirea. În parabola aceasta Mântuitorul înfățișează ideea despre Dumnezeu în toată frumusețea ei mîngîietoare, dar și în contrast cu cea a cărturarilor și fariseilor din timpul Său. Fiul mai mare este tipul mentalității fariseice. În exterior, un finăr model, în interior plin de egoism și invidie. Mic la suflet, îi reproșează tatălui atitudinea sa iubitoare față de fiul reîntors smerit și căit. E atitudinea fariseilor. Nu trebuie uitat însă că Mântuitorul nu condiționează împlinirea cererilor adresate lui Dumnezeu numai de măsura încrederei în bunătatea lui Dumnezeu, ci și de imitarea îndurării divine. În comportarea față de semenii trebuie să se oglindească ceva și din iubirea iertătoare a Părintelui ceresc. În caz contrar El nu primește darul nostru (Mat. V, 23-24); nu ne iartă greșelile noastre (Mat. VI, 14-15). Ceea ce

aibă viață și să aibă din belșug» (Ioan X, 10). Iar viața veșnică constă în cunoașterea adevărată a lui Dumnezeu și a Fiului Său. Și continuând rugăciunea, Mântuitorul spune: «Eu Te-am preamărit pe Tine pe pământ; lucrul pe care Mi l-ai dat să-l fac, l-am săvârșit», și arată în ce se cuprinde acest lucru: «Arătat-am numele Tău oamenilor...». Misiunea Mântuitorului a fost, deci, să descopere tuturor numele lui Dumnezeu. «Dar — se întreabă Fericitul Augustin în comentarul asupra Evangheliei după Ioan —, numele «Dumnezeu» era necunoscut? Și răspunde: «Necunoscut era nu numele «Dumnezeu», ci acela de «Părinte al meu», și care n-ar fi putut să fie cunoscut fără descoperirea Fiului».

Mântuitorul îi prezintă pe Dumnezeu ca Părintele iubitor și plin de grijă față de toți. El cunoaște toate trebuințele noastre înainte de a le aduce noi la cunoștință, și dacă totuși voiește ca noi să ne adresăm Lui cu toată încrederea pentru orice lucru, mare sau mic, face aceasta din motive pedagogice, asemenea părintelui bun pentru educarea copiilor săi. Iar îndemnul la încredere fiiască de «Părintele ceresc» e repetat întâlnit mai ales în Predica de pe Munte.

S-a obiectat însă că Mântuitorului îi era ușor să îndemne pe alții la încredere deplină în Dumnezeu, fiindcă El însuși n-a cunoscut greutățile vieții. Dar obiecțiunea n-are nici un temei. Mântuitorul, ca sărman meseriaș, a cunoscut în casa bătrînului Iosif grijile și greutățile vieții; a plîns la mormîntul prietenului Său, Lazăr (Ioan XI, 35). A învățat însă că suferințele nu trebuie privite drept un destin orb, ci le-a adus în legătură cu bunătatea părintească a lui Dumnezeu. Bolile, nenorocirile, nu trebuie interpretate expres ca urmări ale păcatelor proprii sau străine. Această eronată concepție o întâlnim la poporul evreu contemporan cu Mântuitorul: cui îi merge rău este vinovat în fața lui Dumnezeu; cui îi merge bine este favoritul lui Dumnezeu. Nici ucenicii lui Iisus Hristos nu erau total străini de astfel de concepții. Văzînd un orb din naștere, L-au întrebat pe Mântuitorul: «Cine a păcătuit: acesta, sau părinții lui, de s-a născut orb?». Iisus a răspuns: «Nici el n-a păcătuit, nici părinții lui, ci s-a născut orb ca să se arate într-însul lucrurile lui Dumnezeu» (Ioan IX, 2-3). Bolnavul, socotit vinovat sau cel puțin compătimit de semenii săi, are rostul său după cuvîntul Mântuitorului, căci prin minunea făcută cu el arată altora drumul spre credință în Dumnezeu. Desigur, nu mulți bolnavi au acest rost: să servească spre manifestarea bunătății lui Dumnezeu, dar noi știm din gura Mântuitorului că nu trebuie să ne socotim îndepărtați de Părintele ceresc de la iubirea Sa nici atunci cînd intențiile Sale rămîn ascunse. Cînd Marta și Maria îi anunță grava îmbolnăvire a fratelui lor, Mântuitorul le răspunde: «Această boală nu este spre moarte, ci pentru mărirea lui Dumnezeu, ca prin ea Fiul lui Dumnezeu să se preamărească» (Ioan XI, 1-4).

Deci Mântuitorul ni l-a descoperit pe Dumnezeu ca Părintele nostru iubitor.

Vom menționa aci că învățătura Mântuitorului despre Dumnezeu ca Părinte este în unele privințe în dezacord cu teologia iudaismului din timpul Său; în dezacord nu cu însuși conceptul despre Dumnezeu din Ve-

I, 3). Sfântul Apostol Pavel accentuează mereu faptul acesta: «Dumnezeu, care a zis: strălucească, din întuneric, lumină, El a făcut ziua în inimile noastre, ca să strălucească cunoștința măririi lui Dumnezeu, pe fața lui Hristos» (II Cor. IV, 6), după cum spune și Mântuitorul însuși despre Sine: «Eu și Tatăl Meu una sîntem» (Ioan X, 30). *Una*, în ființa divină, nu *Unul* în persoană. «Pentru aceasta — spune tot Sfântul Apostol Pavel — îmi plec genunchii înaintea Tatălui, din Care își trage numele orice neam în cer și pe pămînt» (Efes. III, 15-16).

Dar paternitatea divină implică necesar și o filiațiune. Și, într-adevăr, în paginile Noului Testament este foarte frecvent numele «fiul (fiii) lui Dumnezeu».

Considerînd însă faptul că și în Vechiul Testament Dumnezeu este numit Tatăl, atunci, firește, și Vechiului Testament trebuie să-i fie cunoscut, într-un sens oarecare, numele «fiu al lui Dumnezeu», — și de fapt îi este cunoscut.

Notat trebuie însă că în paginile Sfintei Scripturi (Vechiul și Noul Testament), cuvîntul «fiu al lui Dumnezeu» are semnificații diferite. Pentru lămurirea acestora va trebui să ne referim în primul rînd tot la Mântuitorul, căci El însuși s-a numit pe Sine «Fiul lui Dumnezeu», și a fost numit cu acest nume, mai ales în afară de Palestina, unde numele înlocuia pe cel de «Fiul Omului».

Dar, în numirea Mântuitorului, numele «Fiul lui Dumnezeu» are o semnificație unică, fără putința de a fi aplicată exact cu același sens în alte cazuri. Mântuitorul este «Fiul lui Dumnezeu» în sens propriu, real, «născut mai înainte de toți vecii din Tatăl», care singur este «origine fără origine». Și «Fiul lui Dumnezeu», persoana a doua a Sfintei Treimi, este egal întru toate cu Dumnezeu-Tatăl, este «Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat», deosebindu-se numai prin faptul că este Fiu și nu Tată, că Tatăl îl naște, iar El e născut din ființa Tatălui. Precum Tatăl are viața întru Sine, așa i-a dat și Fiului să aibă viața întru Sine» (Ioan V, 26), și Fiul poate spune Tatălui: «Toate ale Mele sînt ale Tale, și ale Tale sînt ale Mele și Mă preamăresc întru ele» (Ioan XVII, 10). Tatăl nicicînd n-a fost fără Fiul, nici Fiul fără Tatăl. Chiar și la întruparea Fiului în sînul Prea Curatei Fecioare Maria nu s-au despărțit Dumnezeu-Tatăl și Dumnezeu-Fiul. Nașterea veșnică a Fiului din Tatăl e un proces curat interdivin, atemporal și aspațial (vezi *Teologia Dogmatică și Simbolică*, București, 1958, cap. «Dogma Sfintei Treimi»).

Faptul că Iisus Hristos este «Fiul cel Unul Născut mai înainte de toți vecii din Tatăl» arată limpede că atunci cînd o făptură omenească e numită «fiu al lui Dumnezeu» nu poate fi vorba de același sens ca la Mântuitorul.

Dar atunci ce sens are? Este numele «fiu al lui Dumnezeu» în astfel de cazuri numai o figură de stil, o comparație îndrăzneată sau simplă, cu numele Mântuitorului? Sau poate indică el o realitate plină de taine și totuși o realitate?

Pentru lămurire vom spune că Mântuitorul, deși și om adevărat, a păstrat totdeauna și o distanță între Sine și făpturile umane, fapt expli-

pretinde credinciosul pentru sine de la Părintele tuturor nu trebuie să refuze el semenilor săi. În felul acesta a limpezit Mîntuitorul doctrina recompensei de orice fatalism și egoism.

Dar dezacordul menționat cu privire la conceptul despre Dumnezeu se manifestă și sub alt aspect.

Desigur, Dumnezeu propovăduit de Mîntuitorul și Sfinții Săi Apostoli era identic cu Dumnezeu lui Avraam, Isaac și Iacob, care alesese pe Israel de popor al Său. Fariseii și cărturarii, credeau că faptul acesta le dă anumite privilegii în fața altora, ceea ce-l face pe Sfîntul Ioan Botezătorul să le adreseze aspre muștrări (Mat. III, 9). Muștrări și mai aspre le face Mîntuitorul, cînd Îi cereau semne și minuni pentru a crede în trimiterea Sa de la Tatăl ceresc; pe cînd sutașul păgîn, cu smerenie a dat crezare cuvîntului Său și de aceea Mîntuitorul i-a spus că: «Mulți de la răsărit și de la apus vor veni și vor sta la masă cu Avraam, cu Isaac și cu Iacob în împărăția cerurilor, iar fiii împărăției vor merge întru întunericul cel mai dinafară» (Mat. VIII, 11-12). Mîntuitorul a deschis tuturor calea spre Dumnezeu, care este Părintele tuturor. Conceptul Mîntuitorului despre Dumnezeu nu admite discriminații omenești. În el nu domină notele de teamă și asprime din Vechiul Testament.

Dar «Dumnezeu este iubire» (I Ioan IV, 8), și iubirea nu-i sentimentalism, după cum nici bunătatea nu înseamnă lipsă de principii, nici îndurarea, slăbiciune a bătrîneții. Asprime și blîndețe țin în aceeași măsură de iubirea unui părinte, după cuvîntul biblic: «Mila și cu adevărul se vor îmbrățișa, dreptatea și pacea se vor săruta» (Ps. LXXXV, 11) și de aceea iubirea divină cuprinde și certare. Tatăl din cer însă nu poate fi înțeles deplin de mintea omenească nu numai în ființa Sa, dar nici în dispozițiile Sale privitoare la «copiii Săi» de pe pămînt. De permanentă actualitate sînt în privința aceasta cuvintele Sfîntului Apostol Pavel: «O, adîncime a bogăției și a înțelepciunii și a științei lui Dumnezeu! Cît sînt de nepătrunse judecățile Lui și cît de neurmăte căile Lui! Căci cine a cunoscut gîndul Domnului sau cine a fost sfetnicul Lui? Sau cine mai înainte I-a dat Lui și va lua înapoi răsplata? Pentru că de la El și prin El și întru El sînt toate. A Lui fie mărirea în veci! Amin!» (Rom. XI, 33-36).

Pe acest Dumnezeu Atotputernic și Atotbun, Atotdrept și Atolîndurător L-a vestit Mîntuitorul și Lui ne-a învățat să-I adresăm rugăciunea «Tatăl nostru, care ești în cer». În rugăciunea aceasta conceptul despre Dumnezeu din Noul Testament — ca vestea bună despre Tatăl din cer, — își primește expresia cea mai pregnantă, fiind totodată probă de credință în Dumnezeu.

Pe Dumnezeu Acesta ni L-a descoperit Mîntuitorul prin învățătura, minunile și faptele Sale, dar mai ales prin prezența Sa vizibilă pe pămînt.

Mîntuitorul este Revelația personală a Tatălui din cer.

Mîntuitorul nu ne-a descoperit adică numai voia lui Dumnezeu, ci în El, în întruparea Sa omenească a devenit vizibil însuși Dumnezeu. Astfel, prin Hristos, Dumnezeu a călcat pe pămîntul nostru, căci «El — Fiul — este strălucirea slavei și icoana ființei lui Dumnezeu» (Evrei

pe care și Sfântul Apostol Petru îl adresează mulțimii după pogorîrea Sfântului Duh asupra Apostolilor.

Deci pocăința e necesară pentru a putea intra în împărăția cerurilor, pentru a putea fi numit «fiu al lui Dumnezeu». În cazul acesta înseamnă cuvîntul «fiu al lui Dumnezeu» numai ceva moral, o reînnoire morală a credinciosului, sau indică «o existență de ordin superior»? E vorba numai de ceva virtuos sau de o viață nouă? Devenim noi «fii ai lui Dumnezeu» prin dăruirea noastră lui Dumnezeu sau printr-un dar de sus din partea lui Dumnezeu? Adică în cîstigarea calității de «fii ai lui Dumnezeu» sîntem noi principiul activ, sau Dumnezeu este Cel care ne face fii ai Săi, nouă revenindu-ne numai să împlinim anumite condiții?

Răspunsul la aceste întrebări îl dă Mîntuitorul însuși.

Astfel, în convorbirea nocturnă cu Nicodim despre intrarea în împărăția lui Dumnezeu, prin cuvintele: «De nu se va naște cineva de sus, nu va putea vedea împărăția lui Dumnezeu» (Ioan III, 1 și urm.), Mîntuitorul precizează condiția imperativă pentru intrarea în împărăția lui Dumnezeu. Dar afirmația Mîntuitorului cuprindea ceva cu totul nou pentru învățătorul de Legă Nicodim, — ceva ce el nu putea nicidecum înțelege. Stăpinit de concepții pur omenești, avea impresia că Mîntuitorul îi vorbește de o renaștere trupească a omului în vîrstă. Mîntuitorul stăruie însă asupra condiției puse, dar explică cum va fi nașterea din nou, adică «din apă și din Duh», deci se va realiza prin Sfînta Taină a Botezului. Desigur, și în forma aceasta, nașterea din nou nu poate fi pătrunsă deplin de mintea omenească, — numai Revelația adusă de Fiul întrupat al lui Dumnezeu oferă lămuririle necesare.

Termenul «naștere de sus» întrebuițat aici de Mîntuitorul exprimă atît procesul supranatural de înfiere a credincioșilor — devenirea de «fii ai lui Dumnezeu» —, cît și începutul unei noi vieți duhovnicești. Nașterea din nou din apă și Duh (palingenesia), nu distruge însă nimic din viața naturală a credinciosului. Acesta rămîne ce a fost și mai înainte. În exterior nu se schimbă nimic la el. Prin «renașterea supranaturală din Dumnezeu» nu apare o nouă persoană, ci făptura umană e ridicată într-o «nouă ordine de existență», la care ea prin sine nu poate avea nici o pretenție și nici posibilitatea să se ridice. Renașterea noastră ca «fii ai lui Dumnezeu» se deosebește, deci, ființial de nașterea din veci din Tatăl a Fiului lui Dumnezeu, la care o a doua persoană divină devine purtătoare în comun a firii divine. «Nașterea din apă și Duh» se deosebește asemenea și de nașterea trupească, prin care copilul, ca persoană independentă, primește firea părinților.

Sfîntul Apostol Pavel, în Epistola către Tit, spune despre renașterea prin Sfînta Taină a Botezului: «Cînd bunătatea și iubirea de oameni a Mîntuitorului nostru Dumnezeu s-au arătat, El ne-a mîntuit, nu din faptele cele întru dreptate, săvîrșite de noi, ci după a Lui îndurare, prin baia nașterii celei de a doua și prin înnoirea Duhului Sfînt, pe care l-a vărsat peste noi cu bogăție, prin Iisus Hristos, Mîntuitorul nostru» (Tit III, 4-6). Aceste cuvinte lămuresc procesul înfierii noastre divine, arătînd că noi, cu puteri proporii nu ne putem mîntui, de aceea Dumnezeu, în marea Sa

cabil prin divinitatea Sa. De aceea, cu privire la Părintele ceresc, El spune adesea «Tatăl Meu», dar nicicînd nu adresează Sfinților Apostoli sau ascultătorilor Săi cuvîntul «Tatăl nostru», ci totdeauna «Tatăl nostru care este în ceruri». Referirea la Rugăciunea Domnească, ce începe cu cuvînte «Tatăl nostru», nu infirmă afirmația de mai sus. După ce Mîntuitorul se rugase într-un loc, «a zis unul dintre ucenicii Lui către Dînsul : Doamne, învață-ne pe noi să ne rugăm, precum și Ioan a învățat pe ucenicii săi. Și le-a zis lor : cînd vă rugați, ziceți : Tatăl nostru...» (Luca XI, 1-2) ; deci cînd *vă rugați voi*. Tot în legătură cu Rugăciunea Domnească, spune Mîntuitorul Sfinților Apostoli la Matei VI, 9 : «Așa să vă rugați *voi* : Tatăl nostru». Deci aceasta-i rugăciunea pentru credincioși, nu pentru El. El, Cel fără păcat, nu se putea ruga Părintelui ceresc : «Și ne iartă nouă greșalele noastre», cum se spune în Rugăciunea Domnească.

Mîntuitorul trăiește pe pămînt ca om între oameni, în toate asemenea lor, exceptînd păcatul. Se bucură și plînge cu ei, mănîncă și vorbește același grai, — numai conștiința a fi asemenea lor, datornicul lui Dumnezeu și fiul lui Dumnezeu, n-o împărtășește cu ei. Conștiința divinității Sale L-a situat, în relația Sa personală cu Dumnezeu, în afară și deasupra lor. «Fiți dar voi desăvîrșiți, precum și Tatăl vostru din ceruri desăvîrșit este» (Mat. V, 48). ...*Voi*, nu *Eu*, spune Mîntuitorul. Firește, nu în sensul că Mîntuitorul nu L-ar numi pe Dumnezeu «Tatăl Meu». Îl numește adesea așa, dar relația dintre El și Tatăl Său e de altă natură decît relația dintre ei și Dumnezeu. Mîntuitorul revendică exclusiv pentru Sine a fi Fiul Părintelui ceresc, în sensul propriu al cuvîntului.

Deci, cu privire la credincioși, numele «fiu al lui Dumnezeu» va avea altă semnificație decît la Mîntuitorul, indicînd însă ceva real.

În Veciul Testament, numele era cunoscut poporului evreu cu semnificații diferite, fără să implice totdeauna relația reală dintre părinți și fii.

Astfel, «fii ai lui Dumnezeu» sînt numiți îngerii (Gen. VI, 2 ; Iov I, 6), fiindcă sînt ființe spirituale în contrast cu cele trupesti. La fel e numit și poporul evreu (Deut. I, 31 ; VIII, 5 ș.a.). «Eu sînt Tatăl lui Israel — zice Domnul —, și Efraim este cel dintîi născut al Meu» (Ierem. XXXI, 9). Toate popoarele, în definitiv, sînt fiii lui Dumnezeu, întrucît El este Părintele tuturor (Mat. II, 10), dar poporul evreu este cel ales al lui Dumnezeu, este fiul Său cel mai iubit. Asemenea și popoarele păgîne își numesc zeii și zeițele lor : tată și mamă, și pe sine : fiii și fiicele lor (Num. XXI, 29). Și fiecare evreu este fiul lui Dumnezeu, întrucît aparține poporului evreu și împlinește Legea. Îndeosebi sînt numiți fii ai lui Dumnezeu regii teocrați, din ziua urcării pe tron. În cazurile acestea numele «fiu al lui Dumnezeu» indică o relație religioasă față de Dumnezeu (vezi *Mîntuitorul despre Sine*, în «Studii Teologice», nr. 7-8, 1956).

Dar sosise «plinirea vremii» și Înaintemergătorul Îl vestea pe Mîntuitorul cu cuvintele : «Pocăiți-vă că s-a apropiat împărăția cerurilor» (Mat. III, 2). Cu aceleași cuvînte, «pocăiți-vă», Și-a început și Mîntuitorul activitatea Sa publică (Mat. IV, 17 ; Marcu I, 15). «Pocăiți-vă» e cuvîntul

Desigur, începutul înfierii noastre divine aparține harului divin împărtășit prin Sfintele Taine. Prin ele ne naștem la viața duhovnicească, cu ajutorul lor creștem în ea și ajungem să ne unim în chip strălucit cu însuși Mântuitorul nostru (N. Cabasila, *Despre viața în Hristos*, trad. T. Bodogae, Sibiu, 1946, p. 9).

Dar care-i contribuția credinciosului?

Pretenție asupra înfierii divine nu poate avea credinciosul.

Marea eroare a teologiei iudaice din timpul Mântuitorului a fost afirmația că descendența trupească din Avraam le dă evreilor dreptul să fie fii privilegiați ai lui Dumnezeu. Iar fiindcă Fiul lui Dumnezeu le contesta această pretenție și le pretindea reînnoirea interioară, renașterea în Dumnezeu, n-au voit să-L recunoască. În legătură cu aceasta scrie Sfântul Evanghelist Ioan: «Întru ale Sale a venit, dar ai Săi nu L-au primit. Iar ciți L-au primit, le-a dat puterea ca să fie fiii lui Dumnezeu, adică celor care cred întru numele Lui; care nu din sînge, nici din poftă trupească, nici din poftă bărbătească, ci de la Dumnezeu s-au născut» (Ioan I, 11-13).

Textul acesta dă lămuriri clare despre înfierea noastră divină. Poporul, căruia aparținea Mântuitorul și care era «poporul ales» al lui Dumnezeu, n-a voit să-L primească, de aceea s-a adresat El cu descoperirea Sa altora, dispunînd să se propovăduiască păgînilor vestea bună despre Tatăl ceresc, — și a aflat la ei ascultare și inimi primitoare. Mulți au acceptat învățătura Sa și pe aceștia i-a făcut «fiii lui Dumnezeu», le-a dăruit adică puterea și capacitatea să devină «fii ai lui Dumnezeu».

Pentru primirea calității de «fii ai lui Dumnezeu» se cere în primul rînd *credință* în numele, adică în persoana Fiului întrupat al lui Dumnezeu, căci «fără credință nu este cu putință să fim plăcuți lui Dumnezeu» (Evrei XI, 6) și să fim îniați de El. Înfierea nu-i legată de aparținerea de un popor sau altul, ci de credință din partea făpturii umane și de har din partea lui Dumnezeu, după cuvîntul Sfîntului Apostol Pavel: «Toți sin-teți fiii lui Dumnezeu prin credința în Iisus Hristos» (Gal. III, 26), și «Oricine crede că Iisus este Hristos», «este născut din Dumnezeu» (I Ioan V, 1). Firește, e vorba de «credința lucrătoare prin iubire» (Gal. V, 6).

Dar viața nouă de «fii ai lui Dumnezeu», primită prin Sfîntul Botez, voiește să se dezvolte și să crească. Ea pretinde activitate duhovnicească. Puterile și aptitudinile necesare în acest scop le primește credinciosul tot prin renașterea din har. Iar activitatea duhovnicească desfășurată cu aceste puteri de «fiul lui Dumnezeu» servesc ca semn și măsură a vieții sale harice, căci «cine face dreptate s-a născut din Dumnezeu» (I Ioan II, 29), și «dragostea de Dumnezeu aceasta este: să păzim poruncile Lui» (I Ioan V, 3).

Despre viața nouă, harică, ce-și ia începutul în Sfînta Taină a Botezului, N. Cabasila spune: «E mai omenească, mai nouă și mai desăvîrșită decît cea dintîi, însușiri pe care le dobîndește numai acea viață pe care ne-a lădus-o Mântuitorul. E nouă, întrucît nu mai are nimic din felul de viață al omului vechi. E mai desăvîrșită, întrucît întrece orice închipuire omenească ce voiește să se apropie de însuși Modelul cel dum-

iubire de oameni, ne-a trimis pe Fiul Său ca Mântuitor. Iar mântuirea nu se câștigă prin fapte externe, ci prin reînnoirea duhovnicească, interioară, prin nașterea din nou în baia botezului, realizată prin Duhul Sfânt, pe care Dumnezeu l-a vărsat bogat asupra noastră prin Iisus Hristos. Deci, la nașterea unui «fiu al lui Dumnezeu» participă întreaga Sfânta Treime, după cum arată și formula de botez dată de Mântuitorul: «Botezați în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh» (Mat. XXVIII, 12).

Iar harul divin împărțit prin Sfânta Taină a Botezului, pătrunzând în ființa celui ce se botează, îl curăță de orice păcat și-l renaște spre o viață nouă spirituală, dându-i calitatea de «fiu al lui Dumnezeu» și membru al Trupului tainic al Domnului.

Prefacerea interioară, noua structurare duhovnicească realizată prin Sfântul Botez, o exprimă lămurit Sfântul Apostol Pavel și prin cuvintele: «Dacă este cineva în Hristos, este făptură nouă, cele vechi au trecut, iată s-au făcut noi, iar toate sînt de la Dumnezeu» (II Cor. V, 17-18).

Prin renașterea din Sfântul Botez intrăm, deci, într-o ordine de existență harică, în supranaturală comuniune de viață cu Hristos, Fiul lui Dumnezeu, căci fiind «fii ai lui Dumnezeu», sîntem în Hristos. Relația cu Hristos, stabilită prin Sfântul Botez este atât de intimă, încît intrăm în cadrul relației Sale filiale cu Tatăl ceresc.

Fără să intervină nici o modificare în natura noastră omenească, în specificul nostru de persoană, prin legătura noastră harică cu Hristos, «ne facem — după cuvîntul Sfîntului Apostol Petru — părtași dumnezeieștii firi» (II Petru I, 4). «Din plinătatea Lui (Hristos) noi toți am luat, și dar peste dar» (Ioan I, 16), deci și darul înfierii noastre divine, darul de a fi «fii ai lui Dumnezeu». Iar înfierea noastră divină face parte din veșnicie, din planul divin al mîntuirii «mai înainte rînduindu-ne în a Sa iubire să ne înfieze prin Iisus Hristos...» (Efes. I, 3-6).

Sfînții Apostoli Ioan și Pavel prezintă minunata transformare duhovnicească în «fii ai lui Dumnezeu» ca faptă a iubirii divine. «Vedeți, cită iubire ne-a dăruit nouă Tatăl, ca să ne numim fii ai lui Dumnezeu, și așa sîntem» (I Ioan III, 1). Iar Sfîntul Apostol Pavel spune că Mîntuitorul a venit «pe cei de sub Lege să-i răscumpere, ca să dobîndim înfierea. Și pentru că sînteți fii, trimis-a Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile voastre, care strigă: Abba (Părinte). Astfel nu mai ești rob, ci fiu, iar de ești fiu, și moștenitor — prin harul lui Dumnezeu» (Gal. IV, 4-7).

Prin înfierea noastră divină, Mîntuitorul e «fratele nostru haric», «căci pe care i-a cunoscut mai înainte, pe aceia i-a și hotărît să fie asemenea icoanei Fiului Său, ca El să fie întîi născut între foarte mulți frați» (Rom. VIII, 29).

Sensul înfierii noastre divine este, deci, să fim asemenea icoanei Fiului lui Dumnezeu, care este «strălucirea slavei și icoana ființei lui Dumnezeu» (Evrei I, 3). Prin harul înfierii devenind însă asemenea icoanei Fiului, devenim asemenea și Tatălui. Ceea ce au pierdut protopărinții cînd, prin gustarea din fructul oprit au voit să fie asemenea lui Dumnezeu, prin înfierea noastră divină, ni se dă din nou, prin darul lui Dumnezeu.

ascultarea, cît de greu îi poate fi credinciosului uneori să se supună cu smerenie vocii divine; de aci și călcarea ei, cu urmări triste. Dar după cum Hristos a ascultat de Tatăl și I-a îndeplinit poruncile, la fel și adevărații fii ai lui Dumnezeu se cuvine să asculte de poruncile Sale (Efes. IV, 15). Iar Evagrie Monahul spune: «Nu te îndurera dacă nu capeți îndată de la Dumnezeu ceea ce ceri. Căci vrea să-ți facă și mai mult bine, lăsându-te să stăruie către El în rugăciune. Fiindcă ce e mai presus ca a vorbi cu Dumnezeu și a fi răpit la împreună-petrecere cu El?» («Filocalia», Sibiu, 1947, vol. I, p. 78).

În legătură cu cele spuse despre înfierea divină, trebuie precizat că ea nu distruge nimic din firea umană a creștinului. Aceasta rămîne ce a fost: persoană umană, participînd însă la viața divină, intrînd în relație cu Dumnezeu, devenind un «duh» cu Hristos și însumînd în trăirea vieții sale principiile morale date de Mîntuitorul. Sălășluirea lui Hristos în noi nu are ca efect o absorbire a spiritului creat în Logosul divin, ci o activare divină și supranaturală a puterii sufletești naturale, care ca putere rămîne naturală.

«Căci — cum spune Maxim Mărturisitorul —, harul nu distruge puterea naturii. Dimpotrivă, el face natura slăbită prin abuzul nenatural iarăși capabilă de activitatea ei naturală. «Mintea lui Hristos, pe care o primesc Sfinții după cuvîntul: «Iar noi avem mintea lui Hristos» (I Cor. II, 16), nu vine în noi ca să ne lipsească de puterea noastră mintală, nici ca să întregească mintea noastră, ci ca să lumineze, prin calitatea ei, puterea minții noastre și să o ducă la aceeași lucrare cu a Lui. Căci mintea lui Hristos eu zic că o are cel ce cugetă ca El și prin toate îl cugetă pe El» («Filocalia», vol. II, p. 200).

Apoi creștinul, avînd înfierea divină, nu este un fanatic sau un exaltat religios, un bigot, în accepția curentă a cuvîntului, — stăruind în «forme religioase» și ignorînd conținuturile religioase, ceea ce echivalează cu falsificarea învățăturii Mîntuitorului.

Înfierea divină pretinde numai reprimarea păcatului și a patimilor generatoare de păcat, pentru ca binele să poată rodi cît mai bogat. Acesta-i sensul «mortificării și lepădării de sine», pe care «fiii lui Dumnezeu» trebuie s-o practice permanent (Tit II, 12).

Asemenea trebuie subliniat că cel ridicat la demnitatea harică de «fiu al lui Dumnezeu» în conceptul creștin nu se desprinde din realitățile vieții sociale cotidiene. Dimpotrivă, cu cît mai mult e cultivat în om, omul, care-și îndeplinește cu conștiinciozitate datoriile sale de cetățean, cu atît mai bun «fiu al lui Dumnezeu» va fi respectivul. Harul divin, — cum s-a amintit — înobilează firea umană.

Calitatea de «fiu al lui Dumnezeu» nu face din creștin un om aparte, o făptură umană poate bizară, căci creștinul nu propovăduiește fuga de lume, de societatea umană, de preocupările și trebuințele ei. Dimpotrivă, propovăduiește și voiește ca societatea umană să progreseze mereu prin noi realizări de ordin spiritual și material, creînd tot mai bune condiții de existență umană și dînd astfel fiecăruia posibilitatea să realizeze în sine plenitudinea conceptului «om». Iar progresul omenirii, firește, pre-

nezelesc al vieții. În sfârșit, această viață *se potrivește cu firea noastră*, căci a fost trăită de un om care a fost, într-adevăr, și om și Dumnezeu, prin urmare lipsit de orice păcat, chiar al firii omenești (*Despre viața în Hristos*, p. 44).

Creștinul, «fiu al lui Dumnezeu», se cuvine, deci, să-și trăiască viața harică după modelul vieții pămîntești a Mîntuitorului Iisus Hristos, să se nevoiască a o spori mereu, spre a fi cît mai asemenea icoanei Fiului lui Dumnezeu (Rom. VIII, 29), — să «umblă ca fiu al luminii» (Efes. V, 8), ceea ce înseamnă ca fiu al lui Dumnezeu, care-i lumina, spre a ajunge «la starea bărbatului desăvîrșit, la măsura vîrstei plinirii lui Hristos» (Efes. IV, 13).

Și cel care dă «fiului lui Dumnezeu» puterea să-și păstreze și să-și dezvolte mereu «viața în Hristos», este Duhul Sfînt. El este «Domnul de viață făcătorul», care dă și viața nouă cînd ne «renaștem din apă și din Duh» (Ioan III, 5), «fiindcă toți cîți sînt mînați de Duhul lui Dumnezeu, ei fiii lui Dumnezeu sînt» (Rom. VIII, 14). Duhul acesta locuiește în noi și «vine slăbiciunii noastre într-ajutor» (Rom. VIII, 26), ca să ne ajungem ținta finală : mîntuirea.

Iar semnul după care «se vor cunoaște fiii lui Dumnezeu» (I Ioan III, 7-13), este năzuința după sfințenie prin luptă hotărîtă împotriva păcatului, fapt asupra căruia Mîntuitorul a stăruit cu insistență (Ioan VIII, 41-44). Din interiorul celui ridicat la demnitatea de «fiu al lui Dumnezeu» trebuie să răsară datoria și conștiința de a duce o viață conformă cu această demnitate. Felul vieții arată doar concepția de care este cineva stăpînit. Noblețea înfierii divine nu se împacă cu intenții și fapte sub limita moralului, căci «Cel născut din Dumnezeu nu săvîrșește păcat» (I Ioan III, 9).

De aci datoria creștinului, «fiu al lui Dumnezeu», de a-și cultiva cu grijă viața interioară, pe temelii învățăturii creștine, și a o concretiza în fapte externe conforme.

Dar învățătura creștină despre înfierea divină a credincioșilor pare a întîlni o dificultate, sesizată mai ales de duhovnic, și care nu trebuie ignorată. Între formularea teoretică a înfierii divine și între aspectele ei practice, pare, adică, a se ivi uneori o tensiune, căci uneori, așa, ca o ispitire, o șoaptă interioară întreabă : dacă ești «fiu al lui Dumnezeu» și dacă Dumnezeu te iubește, într-adevăr, ca un bun părinte pe copilul său, atunci de ce iubirea Lui nu se revarsă mai cu îmbelșugare asupra ta, scutindu-te de multe greutăți în viață ? ; de ce nu-ți ascultă cu mai multă iubire cererea, îndeosebi pe cea ultimă din Rugăciunea Domnească ? !

Întrebări de felul acesta îi puneau Sfîntului Apostol Pavel și unii dintre cei proaspăt converțiți la creștinism. Iar Apostolul le-a tălmăcit că greutățile întîlnite de oricine în viață, într-un fel sau altul, sînt adeseori «cercări morale» pentru întărire morală și probe ale iubirii divine, căci «pe care Domnul îl iubește, îl ceartă, și pe orice fiu pe care îl primește, îl bate cu varga : ...Care este fiul pe care tatăl său nu-l pedepsește ?» (Evrei XII, 6-7). Greutățile pot fi și urmări ale neascultării de poruncile divine. Și dacă însuși Mîntuitorul a simțit prin suferințele Sale ce înseamnă

SFINȚII TREI IERARHI ȘI CULTURA VREMII LOR *

Omule ales, sfântule, este un adevărat «izvor de lumină, în apropierea căruia este bine și plăcut să te afli».¹ Un astfel de om, oricum l-am lua, oricât de imperfect l-am privi, este o prezență binefăcătoare, un imbold spre desăvârșire, un ghid sigur prin hățișul des al vieții.

Sfinții Trei Ierarhi, Vasile cel Mare, Grigore Teologul și Ioan Gură de Aur, ocrotitorii școlilor noastre teologice, oameni aleși aici pe pământ, sfinți în cerul lui Dumnezeu și în cultul Bisericii creștine, sînt un întreg izvor de lumină, în apropierea căruia este bine să ne aflăm cît mai des, pentru a ne îmbărbăta în munca noastră, pentru a nu rătăci calea științei teologice și a ne orienta în vreme.

De aceea socotim nu numai folositoare, dar chiar necesară, tradiția care s-a format la școala noastră, ca în fiecare an, la această zi de prăznuire a sfinților noștri ocrotitori, să fie privită, mereu din altă latură, viața sfîntă și opera bogată a celor trei luceferi ai dreptei credințe, scoțîndu-se alte și alte învățăminte de mare preț.

Primind, la rîndul meu, să-mi fac această plăcută și onorabilă îndatorire, m-am gîndit că ar fi potrivit ca, în vremea noastră de adînci prețaceri culturale și de uimitoare descoperiri științifice, să arăt atitudinea Sfinților Trei Ierarhi față de cultura vremii lor; atitudine care, oricît s-ar fi schimbat împrejurările de atunci și pînă astăzi, rămîne normativă pentru noi.

*

Sfinții Trei Ierarhi și-au desfășurat activitatea în a doua jumătate a veacului al IV-lea, veac «de aur» pentru Biserica creștină, dar totuși veac plin de adînci frămîntări, prin care se încheia o importantă perioadă din istoria omenirii și începea o nouă perioadă. Cauze profunde de ordin economic și social aduceau la suprafață noi orînduiri de viață și noi perspective de viitor. Cultura antică, înfloritoare odinioară, era acum secătuită de puteri creatoare, dar încerca, totuși, în acest ceas din urmă al existenței sale, un oarecare efort de realfirmare.² Biserica creștină,

* Cuvîntare rostită în ziua de 30 ianuarie 1961 la Institutul Teologic Universitar din București.

1. Th. Carlyle, *Eroii*, ed. II, trad. de C. Antoniadă, București, 1922, p. 2.

2. N. A. Mașchin, *Istoria Romei antice*, București, Editura de Stat, 1951, pp. 411-414. *Istoria universală*, vol. II, Editura Științifică, 1959, pp. 807-810. F. Lot, *La fin du monde antique et le début du moyen âge*, Paris, «La renaissance du livre», 1927, pp. 154-172.

tinde muncă și pașnică colaborare socială, — ceea ce este în deplină concordanță cu principiile morale creștine. Creștinul, «fiu al lui Dumnezeu», este om ca orice om, menit să trăiască în societatea semenilor săi, ceea ce-i impune imperativ datoria să contribuie din plin la progresul social.

Deci, în rezumat, înfierea divină dă creștinului noblețea harică, însemnând viața nouă dusă în «Duhul lui Hristos», viața în și cu Hristos, viața structurată pe principiile morale propovăduite și trăite de Mântuitorul.

Viața aceasta nouă își ia începutul în «nașterea din nou din apă și din Duh», deci în Sfânta Taină a Botezului, prin care se revărsă asupra celui ce se botează harul divin, care pătrunde în ființa lui și, fără să-l lezeze cu nimic firea umană, îi dă aptitudini și puteri să tindă după asemănarea cu Fiul lui Dumnezeu.

Creștinul, ca fiu haric al lui Dumnezeu, are datoria, ajutat de harul divin, mijlocit prin celelalte Sfinte Taine, să păstreze viața nouă primită prin Sfânta Taină a Botezului, s-o dezvolte și s-o întărească prin acceptarea și trăirea învățăturii propovăduite de Mântuitorul și de Sfinții Săi Apostoli, ferindu-se de tot ce este păcat și poate duce la păcat.

Înfierea divină nu-i cere creștinului izolare de semenii săi, nici atitudine pasivă față de trebuințele vieții sociale. Dimpotrivă, ea cere muncă susținută spre binele colectivității, care, desigur, se răsfinge și asupra binelui individual (II Tes. III, 10); ea cere credincioșie socială (Rom. XIII, 1); cere contribuție plină și hotărâtă la păstrarea păcii, căci «făcătorii de pace fii ai lui Dumnezeu se vor chema» (Mat. V, 9), împlinind prin aceasta *Testamentul păcii* lăsat de Mântuitorul tuturor creștinilor: «Pace vă las vouă, pacea Mea o dau vouă» (Ioan XIV, 27).

Începută, sporită și întărită aici, viața harică a «fiilor lui Dumnezeu» se desăvârșește în viața de dincolo, ceea ce, fără minimalizarea vieții de aici, îi dă o notă eshatologică, după cuvântul Sfântului Apostol Ioan: «Iubiților, acum sîntem fii ai lui Dumnezeu și ce vom fi nu s-a arătat pînă acum. Ci știm că atunci cînd El (Hristos) se va arăta, vom fi asemenea Lui, fiindcă îl vom vedea precum este» (Ioan III, 2).

BIBLIOGRAFIE:

- Prof. N. Chișescu, *Despre îndumnezeirea omului*, București, 1938.
 Pr. prof. univ. dr. H. Rovența, *Omul lui Hristos*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», București, 1945, nr. 6.
Teologia Dogmatică și Simbolică, București, 1958, cap. «Mîntuire, Har, Sfintele Taine».
 N. Cabasila, *Despre viața în Hristos*, trad. Pr. prof. dr. T. Bodogae, Sibiu, 1946, pp. 1-16, 40-50.
Filocalia, Sibiu, 1947, vol. I. Evagrie Monahul, vol. II, Maxim Mărturisitorul, «Capetele Teologice, suta a doua».
 Prof. dr. St. Zankow, *Das Orthodoxe Christentum des Ostens*, Berlin, 1928, pp. 56 și următoarele.
 P. Wernle, *Jesus*, Tübingen, 1916.
 P. Ketter, *Der Vater im Himmel*, 1940, «Unsere Gotteskindschaft». Linz, 1939.
 K. Eger, *Die Botschaft Jesu von der Herrschaft Gottes*, Berlin, 1925.

Tot în această vreme erau la mare preț scrierile numite *Hermelice*, producție curioasă a veacurilor al II-lea și al III-lea, în care se amestecau în chip ciudat magia, alchimia născândă, speculațiile egiptene și rămășițele pitagoreismului și ale stoicismului. Abia ici-colo se mai putea întâlni cîte un savant, ca celebrul medic Claudius Galien, care căuta să reziste împotriva acestui val de superstiții păgine ce creștea neconținut.

Literatura elină, a cărei înflorire trecuse de mult, dădea, este adevărat, în a doua jumătate a veacului al IV-lea, unele slabe semne de existență, prin marii retori Himeriu, Thimestiu, Libaniu și chiar prin scrierile împăratului apostat Iulian, dar lucrările lor nu se ridicau nicidecum la înălțimea literaturii creștine, care strălucea prin Sfântul Atanasie cel Mare, prin marii capadocieni și prin Sfântul Ioan Gură de Aur.

Cît despre arta elină, care își atinsese apogeul în veacurile al V-lea și al IV-lea în. Hs., era de mult «lovită de moarte și ducea o viață de lincezeală». ⁸ Ruina economică a orînduirii sclavagiste antice în veacurile al II-lea și al III-lea atrăsese după sine decăderea artei antice și cvasidispariția ei în veacul al IV-lea, cînd începe să se afirme cu putere arta creștină. ⁹

În astfel de împrejurări desfășurîndu-se activitatea Sfinților Trei Ierarhi, cînd analizăm atitudinea lor față de cultura elină, nu trebuie să uităm că toți trei proveneau din familii care își putuseră îngădui să dea copiilor lor nu numai instrucție elementară în casă ori în școlile publice orășenești, ci și cultură superioară, universitară, fără să folosim nicidecum greșit acest cuvînt, deoarece școlile de cultură superioară pe care le-au frecventat Sfinții Trei Ierarhi în principalele orașe ale imperiului roman de răsărit dădeau, pentru vremea aceea, un învățămînt într-adevăr universitar, în care predominau studiile de retorică și filozofie, dar se predau și matematicile, geometria, astronomia, istoria, geografia, medicina teoretică și practică etc.; iar profesorii care i-au îndrumat în aceste școli pe ocrotitorii noștri au fost într-adevăr cei mai străluciți pe care i-a avut cultura antică în epoca ei de declin și sfîrșit: Himeriu, Proheresiu și mai ales Libaniu. ¹⁰ Sfîntul Vasile cel Mare, al cărui tată fusese profesor de retorică, a studiat în Cezareea Capadociei, la Constantinopol și, timp de 4 sau 5 ani, la Atena, «metropola culturii» ¹¹ în întregul imperiu roman. Sfîntul Grigore de Nazianz a rămas la studii la Atena 6-7 ani, poate mai mult, ¹² după ce alergase, dornic de învățătură înaltă, pe la școlile din Cezareea Capadociei și Palestinei, Alexandria și Constantinopol. Iar Sfîntul Ioan Gură de Aur a făcut la Antiohia studii atît de strălu-

8. F. Lot, *op. cit.*, p. 155.

9. A. Puech, *St. Jean Chrysostome et les mœurs de son temps*, Paris, «Hachette», 1891, pp. 268-269 și *passim*.

10. I. G. Coman, *Studiile universitare ale Părinților Capadocieni*, în «Studii Teologice», VII (1955), pp. 531-534.

11. Sf. Grigore de Nazianz, *Cuvîntare apologetică*, 13, trad. de N. Donos, Huși, 1931, p. 131.

12. B. Altaner spune că Sf. Grigore de Nazianz a studiat la Atena timp de 10 ani (*Patrologie*, Fr. i. Br., Herder, 1938, p. 185), iar P.C. Pr. prof. I. G. Coman spune că a studiat «aproximativ» 8-9 ani (*Patrologie*, București, 1956, p. 177).

abia ieșită din pîrjolul persecuțiilor îndreptate împotriva ei de împărații romani, ducea lupte grele cu tulburătorii liniștii din lăuntrul ei, cu ere-ticii, dar nici lupta cu păgînismul înfrînt nu încetase. În fața atacurilor ereticilor și ale ultimilor susținători ai păgînismului, Biserica a trebuit să-și prezinte sistematic doctrina și s-o apere cu arme luate chiar din arsenalul adversarilor săi, adică din retorica și filozofia culturii eline. Dar această cultură, în ale cărei școli mai elementare sau mai înalte își făceau pregătirea intelectuală chiar și viitorii conducători ai Bisericii, era im-pregnată de credințe religioase păgîne.

Și astfel, problema raporturilor dintre credința creștină și cultura elină, problemă care se puse și Sfîntului Apostol Pavel³ și majorității Sfînților Părinți și scriitori bisericești din primele veacuri, nu înceta să se pună în veacul al IV-lea. Se precizaseră cu vremea două atitudini mai hotărîte în această privință: aceea a rigoriștilor, în frunte cu Tațian, Tertulian, Arnobiu și alți scriitori bisericești, mai ales occidentali, care socoteau cultura elină ca primejdioasă pentru mîntuire, și atitudinea moderaților sau chiar a entuziaștilor, Sfînți Părinți și scriitori bisericești de mîna întîia, ca Sfîntul Justin Martirul, Clement Alexandrinul, Origen, care găseau în filozofia elină un fel de pregătire pentru primirea adevărului creștin, un «pedagog» pentru Hristos.⁴

De partea cui era adevărul? Răspunsul nu este ușor de dat, ambele atitudini avîndu-și justificările lor.⁵ De fapt, elenismul, cultura elină, prezenta, în faza sa de declin, unele aspecte care îl apropiau de creștinism. De pildă, neoplatonismul, filozofia cea mai proeminentă din primele veacuri creștine, luase înfățișarea unei religii, punînd accentul mai mult pe credință decît pe speculația rațională, iar stoicismul cuprîndea atît de numeroase analogii cu creștinismul, încît a fost considerat pe drept ca un «inel de legătură între elenism și creștinism».⁶

Dar neoplatonismul însuși nu rămîne în forma înaltă pe care i-o dăduse Plotin (205-270), ci decade, devenind în mîinile lui Porfiriu (232 sau 233-304), discipolul lui Plotin, o teribilă armă de luptă împotriva creștinismului și un mijloc de a justifica oracolele, teurgia, magia, divinația, astrologia și alte forme de superstiții orientale care pătrunseseră în lumea greco-romană.⁷ Cu Jamblic (mort pe la 330), alt discipol al lui Plotin, neplatonismul cade de-a binelea în teurgie, misticism și chiar în șarlatanism spiritist. Din scrierile acestui bizar filozof, pe care discipolii săi îl considerau ca o ființă supranaturală, aveau să se inspire pînă astăzi ocultiștii de pretutindeni.

3. I Cor. I, 17-31.

4. Clement Alexandrinul, *Stromata*, VI, 8, Migne, P.G., t. 9, col. 288-289.

5. E. Fleury, *Hellénisme et Christianisme. Saint Grégoire de Nazianze et son temps*, Paris, G. Beauchesne, 1930, pp. 55-59.

6. V. Guazzoni Foa, *Il pensiero ciceroniano, anello di congiunzione tra ellenismo e cristianesimo*, în rev. «Sophia», XXV, 3-4, 1957. Michel Spannert, *Le stoïcisme des Pères de l'Eglise. De Clément de Rome à Clément d'Alexandrie*, Thèse, Paris, 1957, passim. Carl Schneider, *Geistesgeschichte des antiken Christentums*, I, München, C. H. Beck, 1954, p. 718.

7. A. Rivaud, *Les grands courants de la pensée antique*, 6-e éd., Paris, A. Colin, 1953, p. 214.

felul de a trage folos din scrierile eline.¹⁷ În această scriere avem precizată atitudinea corectă a creștinului în general și a teologului creștin în special față de cultura profană. Creștinul, explică marele ierarh, știe unde să-și caute hrana sa duhovnicească, adevărul revelat de Domnul nostru Iisus Hristos, dar pentru ca să înțeleagă mai bine adevărul creștin, îi sint necesare diverse cunoștințe pe care le află în literatura profană. «Așa, deci, cum vopsitorii — spune Sfântul Vasile — încep prin a supune unor pregătiri obiectul destinat să primească vopseala și numai după aceea pun culoarea, fie de purpură, fie alta, tot asemenea și noi, dacă vom să rămână neștearsă ideea noastră de bine, vom cere acestor științe din afară o inițiere prealabilă, și pentru că ne-am obișnuit să vedem soarele în apă, vom fi în stare să ațintim privirea noastră asupra adevăratei lumini».¹⁸

În continuare, Sfântul Vasile dă un adevărat «program»¹⁹ de studiu al literaturii eline; program care va fi reluat de nenumărate ori, mai ales în epoca Renașterii, și potrivit căruia trebuie să luăm din literatura elină tot ce găsim bun, așa cum albinele culeg din flori numai ceea ce le este de folos, și cum noi înșine, culegând flori de trandafir, ne ferim de ghimpi.

Conformându-se unor astfel de principii, Sfântul Vasile cel Mare ne-a dat în predicile și scrierile sale pilda unei opere plină de citații și exemple împrumutate din scriitorii clasici, dar «însuflețită de un spirit inteligent creștin».²⁰ Mai ales în numeroasele și importante sale scrisori, considerate pe drept ca «perlele artei epistolare creștine»²¹ și care pun pe autorul lor «alături de marii epistolieri din toate timpurile»,²² mai ales în aceste minunate scrisori se poate vedea cât de mult a folosit Sfântul Vasile cel Mare, el însuși, din literatura clasică, deoarece în ele Homer este citat mai des decât Sfânta Scriptură.²³

Și dacă se poate afirma despre mult echilibratul arhiepiscop al Cezareei că este, din punct de vedere literar, «cel mai clasic dintre Sfinții Părinți greci»,²⁴ ce să mai spunem despre Sfântul Grigore de Nazianz, care a realizat în gradul cel mai înalt și în chipul cel mai fericit, dintre toți Sfinții Părinți și scriitorii bisericești, îmbinarea dintre elenism și creștinism?²⁵

17. Folosim traducerea lui F. Boulenger, Paris, «Les Belles Lettres», 1935.

18. II, 39-47. În lucrarea sa *Despre Sfântul Duh* (c. 3-4), Sf. Vasile își arată neîncrederea în înțelepciunea gânditorilor păgâni (Hermann Dörries, *De Spiritu Sancto, der Beitrag des Basilii zum Abschluss des trinitarischen Dogmas*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1956, pp. 46-47).

19. J. Chevalier, *Histoire de la pensée*, II, *La pensée chrétienne des origines à la fin du XV-e siècle*, Paris, «Flammarion», 1956, p. 53. Cf. Etienne Gilson, *La Philosophie au moyen âge*, 2-e éd., Paris, Payot, 1952, p. 65; Carl Weiss, *Die Erziehungslehre der drei Kappadozier*, Freib. i. Br., Hender, 1903, pp. 161-174.

20. E. Gilson, *op. cit.*, p. 65. Cf. Y. Courtonne, *Saint Basile et l'Hellénisme*, Paris, Firmin-Didot, 1934.

21. C. Schneider, *op. cit.*, Bd. I, p. 19.

22. Saint Basile, *Lettres*, t. I. texte établi et traduit par Yves Courtonne, Paris, «Les Belles Lettres», 1957, Introd., p. V.

23. C. Schneider, *op. cit.*, Bd. I, p. 19.

24. F. Cayré, *Précis de Patrologie*, t. I, Paris, 1927, p. 400.

25. E. Fleury, *op. cit.*, în special cap. III, pp. 55-99.

cite cu marele retor Libaniu, încît, potrivit unei tradiții consemnate de istoricul Sozomen, acest corifeu al oratoriei păgîne din veacul al IV-lea va fi spus pe patul de moarte că ar fi dorit să lase în fruntea școlii sale pe Ioan, dacă nu i l-ar fi «răpît» creștinii.¹³

Avînd o astfel de pregătire intelectuală, făcută în școlile superioare ale vremii lor, Sfinții Trei Ierarhi nu puteau să aibă decît o largă înțelegere pentru cultura elină, ale cărei culmi de gîndire filozofică și frumusețe literară și artistică umpluseră de entuziasm anii tinereții lor.

Astfel, este destul să răsfoim celebrele omilii ale Sfîntului Vasile cel Mare la cele șase zile ale creației, omilii ținute mai probabil ca episcop decît ca preot, cum s-a susținut pînă acum,¹⁴ pentru a ne da seama cît de temeinic a cunoscut și prețuit marele părinte bisericesc datele științei din vremea sa în toate domeniile, fie că a folosit direct lucrările autorilor clasici la care se referă, fie că le-a cunoscut din lucrările ajutătoare, de care, în vremea sa, se foloseau chiar și specialiștii.¹⁵ Hexaimeronul este într-adevăr un model de oratorie creștină întemeiată pe cercetările științifice ale vremii, dar trăgînd concluziile morale ce se impuneau. În această lucrare, marele ierarh voia să dea credincioșilor un ghid, o îndrumare, în fața contradicțiilor științifice și filozofice care domneau în vremea sa cu privire la originea lumii, și cu acest prilej să-i facă să iubească încă mai mult pe Creatorul acestei lumi. Sînt remarcabile în această lucrare, între altele, argumentele cu care este combătut fatalismul astrologic, argumente care sînt valabile și astăzi.

S-a crezut multă vreme că Hexaimeronul Sfîntului Vasile cel Mare ar fi rezultatul unor simple improvizații cu prilejul unor predici din timpul postului. Astăzi se afirmă însă hotărît că este vorba de o lucrare pregătită cu îngrijire, ea fiind, dacă nu o enciclopedie a cunoștinșelor vremii, cel puțin o sumă a cunoștințelor științifice pe care le poseda marele ierarh și care se estindeau, dîncolo de teologie, în cosmogonie, meteorologie, astronomie, istorie naturală, geografie, botanică, medicină, cu o deosebită preferință pentru această din urmă știință, pentru medicină.¹⁶

Principiile de care s-a călăuzit Sfîntul Vasile cel Mare în alcătuirea acestor omilii savante și populare în același timp, bazate pe cultura profană și pe știința teologică, principii de care s-a călăuzit el în toată opera sa teologică, omiletică și epistolară, avea să le expună, spre bătrînețe, nepoților săi, într-o admirabilă scriere scotită pe nedrept ca o omilie. Este vorba de micul dar renumitul tratat intitulat *Către tineri, despre*

13. Sozomen, *Istoria bisericească*, trad. de Iosif Gheorghian, București, 1897, p. 317.

14. Stanislas Giet, *L'Hexaéméron de Saint Basile*, Thèse pour le doctorat présentée à la Faculté de Théologie Catholique de l'Université de Strasbourg. Paris, «Les Éditions du Cerf», 1950, pp. 6-7. Cf. *Eustatius, Ancienne version latine des neuf homélies sur l'Hexaéméron de Basile de Césarée*. Edition critique avec prolégomènes et tables par Emmanuel Amand de Mandieta et Stig Y. Rudberg, Berlin, «Akademie Verlag», 1958.

15. Corsini, *Nouvelles perspectives sur le problème des sources de l'Hexaéméron de Grégoire de Nysse*, în *Studia Patristica*, vol. I, Papers presented to the Second International Conference on Patristic Studies held at Christ Church, Oxford, 1955, Part I. Edited by Kurd Aland and F. L. Cross, Berlin, «Akademie-Verlag», 1957, p. 103.

16. Sf. Grigore de Nazianz, *Cuvîntare funebră în onoarea lui Vasile cel Mare*, 23. Trad. de N. Donos, Huși, 1931, pp. 142-143.

încît el cita din operele acestora cu aceeași ușurință cu care cita din Biblie. S-ar putea spune chiar că stilul său devine uneori prea încărcat de aluzii și citate din scriitorii greci, ca, de pildă, în cuvîntările funebre și mai ales în cunoscutele sale Invective la adresa împăratului Iulian. În acestea din urmă se arată cu o deosebită putere dragostea Sfîntului Grigore de Nazianz pentru cultura greacă și îndeosebi pentru cultura literară. Se știe că împăratul apostat interzisese profesorilor creștini de a preda în școlile de învățătură profană, exceptînd, pare-se, numai pe marele retor Proheresiu, din respect pentru fostul său profesor de retorică. Sfîntul Grigore respinge cu energie această insultă adusă creștinilor. «Numai tu ai drept la elenism — îi spune el lui Iulian —, de la tine vine elenismul..., poezia vine de la tine?», și demonstrează cu o logică impecabilă că în materie de cultură este absurd să pui granițe artificiale. «Dacă egiptenii, — zice el — fenicienii și evreii, de a căror cultură profităm, dacă locuitorii insulei Eubee, luîndu-se după concepția ta, ar ridica pretenții de proprietate asupra descoperirilor lor, ca aparținîndu-le numai lor, ce am face noi?». ³²

Atît de fervent admirator al culturii eline era Sfîntul Grigore de Nazianz, încît, în tinerețe, i s-a făcut propunerea să fie profesor de elocvență la școala din Atena, ³³ iar mai tirziu trimeea la studiu, ca și Sfîntul Vasile cel Mare, fostului său profesor, Libaniu, atît de mulți elevi, încît acesta a putut spune că i s-a «umplut» școala de capadocieni. ³⁴

Raporturile dintre elenism și creștinism au atins, deci, în persoana și în opera Sfîntului Grigore Teologul cel mai înalt grad de armonie la care s-a putut ajunge pînă la sfîrșitul veacului al IV-lea. ³⁵

Cu Sfîntul Ioan Gură de Aur, cel de-al treilea luceafăr al teologiei și oratoriei creștine, lucrurile stau ceva mai altfel. Despre el s-a afirmat nu o dată că a avut o mult mai mică prețuire pentru cultura păgînă. Ba chiar unii cercetători s-au întrecut în a scoate în evidență așa zisa lipsă de prețuire sau chiar «disprețul» pe care marele orator creștin l-ar fi arătat față de creațiile culturale ale lumii antice și îndeosebi față de marii filozofi greci, în frunte cu Platon. ³⁶ Credem însă că o astfel de afirmație este mult prea categorică și lipsită de temei.

În primul rînd, se poate afirma astăzi, cu mult mai multe șanse de a nu greși, că Sfîntul Ioan Gură de Aur, deși a vorbit și a scris în cea mai clasică limbă grecească, nu a fost grec, ci sirian. ³⁷ Nu este, desigur, acesta un motiv ca el să nu fi prețuit după cuvință cultura elină, din

32. *Cuvîntarea a IV-a împotriva lui Iulian*, I, 106, 107, Migne, P.G., t. 35, col. 641-644.

33. I. G. Coman, *Geniul Sfîntului Grigore de Nazianz*, București, 1937, p. 14.

34. Sf. Grigore de Nazianz, *Epistola* 236, Migne, P.G., t. 37, col. 380. Sf. Vasile cel Mare, *Epistolele* 335-359, Migne, P.G., t. 32, col. 1077-1100.

35. E. Fleury, *op. cit.*, pp. 90, 156 și *passim*. W. v. Christ, *Geschichte der Griechischen Literatur*, 5. Aufl., II. Teil, 2. Hälfte, München, C. H. Beck, 1913, p. 1184. I. G. Coman, *Poezia Sfîntului Grigore de Nazianz*, în «Studii Teologice», X (1958), pp. 91-92.

36. Șt. Bezdechi, *Sfîntul Ioan Gură de Aur și Platon*, Sibiu, Arhidiecezana, 1945.

37. U. v. Wilamowitz-Moellendorf, *op. cit.*, p. 212. «Este exclus ca Sf. Ioan să fi fost grec», spune Șt. Bezdechi (*op. cit.*, p. 63, nota 4).

Este adevărat că Sfântul Grigore de Nazianz, ca și Sfântul Vasile cel Mare de altfel și ca toți Sfinții Părinți și scriitorii bisericești de pînă la ei, a avut cîte ceva de reproșat culturii eline, fie din punct de vedere moral, fie mai ales din punct de vedere religios. Chiar și față de Platon, al cărui stil mai mult decît elegant se silea să-l imite, Sfântul Grigore a avut rezerve și nu l-a cruțat, acuzîndu-l că s-a vîndut tiranului Dionisie din pricina lăcomiei pîntecelui,²⁶ că a pus banii mai presus de zei²⁷ etc. Dar foarte adesea, trecînd peste astfel de considerații, el se 'vădea a fi un mare admirator al culturii eline, pe care o socotea ca foarte utilă și o apăra împotriva unor detractori ai ei dintre creștini. «Eu cred — afirmă el — că toți oamenii cu mintea întreagă vor recunoaște că printre toate buhurile pămîntești, locul întîi îl ocupă educația (cultura) și nu numai educația noastră creștină..., ci chiar și cealaltă (profană), pe care unii creștini, nedîndu-și bine seama ce spun, o disprețuiesc... Nici într-un caz — spune mai departe Sfântul Grigore — nu trebuie să nesocotim știința, pentru că așa li se pare unora; cei ce susțin așa ceva trebuie socotiți proști și ignoranți, pentru că ar vrea ca toți să fie ca și dinșii, ar vrea ca ignoranța lor personală să se ascundă în dosul ignoranței generale, să scape, cu alte cuvinte, de imputarea ignoranței lor».²⁸

Vedem deci cum Sfântul Grigore de Nazianz pune problema raporturilor dintre creștinism și elenism aproape în aceiași termeni ca Sfântul Vasile cel Mare. Și nici nu se putea altfel, cînd ne dăm seama cît de profundă a fost influența culturii eline asupra acestui mare teolog, orator și poet. Numai cu ajutorul culturii eline a izbutit el să dea acea impresionantă sistematizare dogmatică, pentru care și-a binemeritat supranumele de «Teologul». Și numai cu ajutorul acelei culturi, ale cărei mijloace de exprimare și scriere frumoasă le-a folosit pînă la exagerare, a ajuns el să fie socotit «cel mai fecund și cel mai de seamă» poet al vremii sale.²⁹

Frumusețea literaturii și oratoriei Sfîntului Grigore de Nazianz, ca și aceea a Sfîntului Vasile cel Mare de altfel, se datorește în mare măsură numeroaselor exemplificări din literatura clasică. S-a făcut socoteala că el a folosit circa 400 de pîlde din istorisirile mitologiei antice sau aluzii la aceste istorisiri.³⁰ Chiar și Zamolxis, zeul suprem al geto-dacilor, este amintit de Sfîntul Grigore într-un text al cărui înțeles nu este ușor de redat.³¹ Mai ales în epitafurile, în epigramele și în scrisorile sale abundă miturile literaturii clasice, fără să fie, firește, folosite ca scopuri în sine, ci ca mijloace polemice, poetice sau, în general, literare. Atît de bine îi erau cunoscuți Sfîntului Grigore autorii clasici,

26. *Cuvîntarea a IV-a împotriva lui Iulian*, I, 72, Migne, P.G., t. 35, col. 596.

27. *Cuvîntarea a IV-a împotriva lui Iulian*, I, 43, Migne, P.G., t. 35, col. 568.

28. *Cuvîntare junebră în onoarea lui Vasile cel Mare*, II, trad. N. Donos, pp. 128-129.

29. U. v. Wilamovitz-Moellendorf, *Die griechische und lateinische Literatur und Sprache*, 3. Aufl. (Die Kultur der Gegenwart, Teil I, Abt. VIII, hrsgg. v. P. Hinneberg), Leipzig-Berlin, B. G. Teubner, 1912, p. 294.

30. Friedrich Lefherz, *Studien zu Gregor von Nazianz Mythologie, Überlieferung, Scholasten*. Inaugural-Dissertation. Bonn, 1958, p. 38.

31. Idem, *ibidem*, pp. 52-55 și 205-207, note.

spirat chiar și din poezia populară și a cunoscut cîntecele de leagăn și de muncă ale vremii sale.⁴²

În fond, cercetătorii sînt nevoiți să recunoască, toți, că Sfîntul Ioan Gură de Aur a posedat o vastă cultură elină,⁴³ ca și ceilalți doi sfinți ocrotitori ai școlii noastre, dar el n-a înțeles nicidecum să-și facă din aceasta vreo laudă, și, în grija pentru viața sufletească a păstoriiților săi, marele ierarh și dascăl n-a cruțat nici chiar pe Platon, pe care în fond îl prețuia foarte mult, considerîndu-l «corifeul filozofilor»⁴⁴ și acordîndu-i chiar epitetul de «sublim».⁴⁵ El nu putea, de pildă, să-i ierte întemeietorului Academiei situația de înjosire morală pe care acesta o preconiza femeii în Republica sa, și socotea ca rușinoasă teoria aceluiasi mare filozof despre transmigratia sufletelor, potrivit căreia «sufletele oamenilor se fac muște, țîntari, arbuști etc.»⁴⁶ Apoi, marele prieten al oamenilor simpli, care a fost Sfîntul Ioan Gură de Aur, nu putea să sufere aristocratismul filozofiei grecești, care se mărginea la un cerc restrîns de elite intelectuale, spre deosebire de învățătura creștină, de «filozofia creștină», cum zicea el, care este la îndemîna oricui. «Ceea ce la noi știe orice văduvă, Pitagora ignora cu desăvîrșire», spune el cu o mușcătoare ironie.⁴⁷ De asemenea, el nu putea să ierte filozofilor tendința lor de a îndepărta pe adepții lor de la participarea la treburile politice, prin dispreț pe care îl ațîșau față de viața activă. «Nu este nimic mai plăcut lui Dumnezeu — spune marele orator creștin — decît să duci o viață închinată folosului obștesc».⁴⁸

Dar ceea ce reproșa mai mult Sfîntul Ioan Gură de Aur filozofilor și retorilor, era nepotrivirea dintre vorbă și faptă. Pentru el filozofia nu era o simplă gimnastică intelectuală, ci o înțelepciune practică, o comportare morală aleasă, de la care s-au abătut prea adesea filozofii antici în viața lor de toate zilele. «Înțelepciunea — spune Sfîntul Ioan Gură de Aur — nu stă în vorbe, ci în fapte»,⁴⁹ vizînd prin aceasta, desigur, îndeosebi retoria și filozofia din vremea sa, care ajunsese vorbărie goală de conținut.

Se face deci o mare nedreptate marelui ierarh creștin cînd, ținîndu-se seamă de unele critici, vehemente pe alocuri, aduse de el cugetării și oratoriei păgîne — mai bine zis filozofilor și retorilor păgîni —, este învinuit că ar fi desconsiderat cultura însăși. Se știe de altfel că Sfîntul Ioan Gură de Aur a protestat, ca și Sfîntul Grigore Teologul, împotriva măsurii nedrepte luate de împăratul Iulian, de a interzice creștinilor să

42. P. Chrysostomus Baur, *op. cit.*, I. Bd., pp. 253 și urm.

43. W. v. Christ, *op. cit.*, p. 1466. Cf. I. G. Coman, *Actualitatea Sfîntului Ioan Gură de Aur*, în «Studii Teologice», VII (1955), pp. 404 și 409; idem, *Personalitatea Sfîntului Ioan Gură de Aur*, în «Studii Teologice», IX (1957), pp. 612-613.

44. Omilia la Epistola către Romani, III, 3, Migne, P.G., t. 60, col. 414. Omilia la Epistola către Romani, V, 4, Migne, P.G., t. 62, col. 694. Către o tină ră văduvă, 6, Migne, P.G., t. 48, col. 607.

45. Migne, P.G., t. 47, col. 339.

46. Omilia IV, 4 la Faptele Apostolilor, Migne, P.G., t. 60, col. 48.

47. Omilia LXVI la Ioan, Migne, P.G., t. LIX, p. 370.

48. Omilia LXXVIII la Matei, c. 3, Migne, P.G., t. 58, col. 705.

49. Omilia la Psalmul CX, 7, Migne, t. 35, col. 289.

care singur spune că s-a împărtășit în tinerețe cu «rîvnă și sîrguință»,³⁸ dar rămîne totuși semnificativ faptul că, de pildă, el n-a găsit decît o singură dată prilejul să amintească despre ilustrul său profesor Libaniu, și atunci cu un ton batjocoritor, socotindu-l ca «un păgîn foarte superstițios».³⁹

Apoi, va fi contribuit cu ceva la acest entuziasm mai scăzut al Sfîntului Ioan Gură de Aur pentru cultura elină și faptul că el s-a mulțumit cu studiile superioare făcute la Antiohia — cu cel mai ilustru retor al vremii, ce-i drept, dar nu în cel mai renumit centru de studii superioare al Siriei, care era Beryth —, și după aceea nu a frecventat cursurile școlilor înalte din alte orașe și mai ales din Atena, cum au făcut Sfîntii Vasile cel Mare și Grigore Teologul. Or, în vremea aceea, nu se putea socoti ca avînd o cultură superioară deplină cel care nu-și desăvîrșise studiile la Atena.⁴⁰ În plus de aceasta, profesorul de filozofie pe care l-a avut el la Antiohia, Andragathiu, nu pare să fi fost o celebritate și n-a izbutit să aibă o deosebită influență asupra discipolului său, cum a avut retorul Libaniu. De aceea, poate, în vechea dispută dintre filozofi și retori, Sfîntul Ioan Gură de Aur a luat de obicei partea retoricilor.

Dar toate aceste împrejurări nu justifică nicidecum afirmația că marele orator creștin, socotit chiar ca cel mai mare orator după Demostene,⁴¹ a disprețuit într-adevăr cultura antică. Era oare cu putință ca talentul oratoric înnăscut al ilustrului antiohian să înlocuiască lipsa unei culturi solide? Ne îndoiim. Perfecta corectitudine gramaticală, atticismul pur al omiliilor sale, atît de mult lăudat de specialiști, nu poate fi nicidecum numai rezultatul unui talent înnăscut, ci și acela al unei solide culturi clasice.

Intr-adevăr, s-a scos în evidență faptul că Sfîntul Ioan Gură de Aur a cunoscut sau a citat în scrierile sale numeroase personalități de seamă ale culturii antice, ca: Homer, Sofocle, Euripide, Aristofan, Isokrate, Demostene, Tucidide, Pindar. Dintre filozofi, marele orator numește sau citează ocazional pe Zenon, Socrate, Platon, Aristotel, Diagoras, Pitagora, Anaharsis, Krates, Diogene, dar cel mai adesea se referă la Platon, pe care îl citează cel puțin de 30 de ori, fie direct, fie indirect. Dintre scrierile acestuia cunoaște sau amintește *Apologia*, *Republica*, *Kriton*, *Timeu*, *Theetet*, *Gorgias*, *Fedru*, *Hippias Minor*. S-a făcut observația că în lucrarea Sfîntului Ioan Gură de Aur despre *Patima de glorie și educația copiilor* se simte influența teoriei lui Platon despre suflet, iar în celebrul tratat despre preoție al aceluiași sfînt părinte se folosește forma de dialog tot după modelul lui Platon. Și chiar dacă nu s-a dovedit că marele orator a folosit lucrările lui Plutarh, sînt totuși unele indicii în acest sens. În fine, s-a remarcat faptul important că Sfîntul Ioan Gură de Aur s-a in-

38. Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre preoție*, I, 1, trad. Pr. D. Fecioru, în rev. «Biserica Ortodoxă Romînă», LXXV (1957), p. 928.

39. *Către o tînără văduvă*, 2, Migne, P.G., t. 48, col. 601.

40. P. Chrysostomus Baur, *Der Heilige Johannes Chrysostomus und seine Zeit*, Erster Band, München, Max Huber, 1929, p. 21.

41. Șt. Bezdechi, *op. cit.*, p. 42, nota 3.

care o socotea drept «dumnezeiască învățătură», a geometriei, pentru că țara avea nevoie de ingineri hotarnici, a limbii latine, care — zicea el — nu este necesară numai pentru «învățătura pravilelor» și «înțelegerea Sfintei Scripturi», ci și «spre îndreptarea și împodobirea limbii moldovenești». ⁵⁶

Pe aceeași linie de largă înțelegere și prețuire a valorilor culturale și în special a științei se situează și Întâistătătorul de astăzi al Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Patriarh Justinian, care, nu mai departe decât la începutul anului universitar trecut, sublinia uimitoarele progrese realizate de știință în ultima vreme și cerea profesorilor Institutului nostru să se folosească în prelegerile lor de rezultatele cercetărilor științifice. «Fac un apel călduros profesorilor voștri — spunea Prea Fericirea Sa adresându-se studenților —, de a lumina toate prelegerile lor cu cunoștințe din domeniul științei, de a vă pune la îndemână mijloace suficiente pentru rezolvarea problemelor pe care le veți întâlni în viață. Vă asigur — se adresa apoi Prea Fericirea Sa profesorilor — că acești studenți și elevi vor păstra cu atât mai mult învățăturile d-stra, cu cât veți fi știut să le legați de viață». ⁵⁷

Aceste cuvinte și altele ca acestea ce pot fi auzite din gura ierarhilor Bisericii noastre arată că linia de conduită indicată de Sfinții Trei Ierarhi n-a fost și nu va fi părăsită de Biserica Ortodoxă. Și cu cât știința și cultura vor progresa mai mult și-și vor da roadele binefăcătoare, cu atât mai mult ne vom da seama de necesitatea culturii profane pentru ridicarea nivelului studiilor noastre teologice și pentru legarea acestor studii de nevoile actuale ale vieții.

Singura primejdie este aceea ca descoperirile uimitoare ale științei să fie puse în slujba distrugerii, în loc să fie puse în slujba construirii unei lumi noi mai bune. Dar și în această privință sfinții noștri ocrotitori au anticipat vremea noastră, învățându-ne să urmăm calea vieții, nu a morții, calea păcii, nu a războiului.

Să rugăm deci pe Sfinții Trei Ierarhi, în această zi de cinstită solemnă a lor, să ne lumineze și de acum înainte căile muncii și ale vieții noastre, pentru a ști să ne folosim de tot ce a rămas bun din moștenirea culturală a trecutului și de progresele actuale ale științei, literaturii și artei, și pentru a fi folositori școlii noastre, Bisericii și Patriei. Așa să ne ajute Dumnezeu!

56. C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, 2, București, 1946, pp. 925-926.

57. Deschiderea cursurilor pentru anul școlar 1959-1960 la instituturile de învățămînt ale Bisericii Ortodoxe Române, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1960), p. 1058.

profeseze în școlile publice, și a fost împotriva distrugerii școlilor păgine.⁵⁰

Și, de fapt, ce argument mai plauzibil se poate folosi pentru susținerea tezei că Sfântul Ioan Gură de Aur nu face excepție față de ceilalți mari ierarhi creștini din veacul al IV-lea în prețuirea culturii eline, decît însăși opera sa extraordinară oratorică, în care se îmbină atît de armonios fondul creștin cu forma desăvîrșită a artei literare eline?

*

Sfinții Trei Ierarhi au indicat cu destulă claritate linia de conduită a Bisericii față de cultura vremii lor și față de cultura tuturor veacurilor. Ei au avut o atitudine de prețuire, de acceptare și folosire a tuturor elementelor valoroase ce se aflau în cultura antică. Prin oameni ca ei a putut fi salvată literatura antică de la pieire și transmisă civilizației moderne și contemporane.⁵¹

Inspirîndu-se din concepția Sfinților Trei Ierarhi despre raportul dintre Biserica și cultură, marii ierarhi ai Bisericii Ortodoxe n-au desconsiderat niciodată cultura și n-au persecutat pe oamenii științei. Cercetătorii civilizației bizantine remarcă «lărgimea de spirit»,⁵² «toleranța»,⁵³ «supletea»⁵⁴ de care au dat dovadă marii ierarhi ai Bisericii Ortodoxe de-a lungul întregului ev mediu.⁵⁵ Iar după aceea, cu toate împrejurările grele în care, în general, Biserica Ortodoxă a trebuit să-și desfășoare activitatea sa, conducătorii acestei Biserici și chiar clericii mai mărunți și-au dat contribuția lor la progresul cultural.

S-ar putea da nenumărate exemple de ierarhi ortodocși cărturari sau iubitori de știință și cultură, care s-au situat pe linia indicată de Sfinții Trei Ierarhi. Amintim numai, din Biserica Ortodoxă Romînă, figura luminatului mitropolit Iacob Stamate, care în 1792 arăta domnitorului Moruzi necesitatea predării în școli a științelor, a matematicii ni special, pe

50. Migne, P.G., t. 47, col. 368.

51. F. Lot, *op. cit.*, p. 187.

52. Ch. Diehl, *Histoire du moyen âge*, t. III, *Le monde oriental de 395 à 1081* (Histoire générale sous la dir. de G. Glotz), Paris, «Les Presses Univ. de France», 1936, p. 330.

53. B. Grékov, *La culture de la Russie de Kiev*, trad. par R. Radev, Moscou, «Ed. en langues étrangères», 1947, p. 51.

54. St. Runciman, *La civilisation byzantine*, vol. I, trad. par B. Brodin et A. Bourguina, Paris, A. Picard, 1932, p. 141.

55. Cităm cuvintele unui cercetător în afară de orice bănuială de părtinire față de Biserica Ortodoxă, J. W. Draper, fost profesor la Universitatea din New York, autorul mai multor lucrări importante, între care o *Istorie a dezvoltării intelectuale a Europei*, tradusă în limbile rusă, germană, franceză, polonă, sîrbă etc. Acesta, după ce vestește într-o altă lucrare a sa ororile săvîrșite de conducătorii Bisericii Romano-Catolice împotriva oamenilor științei, spune că Biserica Ortodoxă «n-a luat niciodată atitudine de vrăjmașă a științei; dimpotrivă, ea a primit-o totdeauna bine și a arătat respect față de adevăr ori de unde ar fi venit. Ori de cîte ori i s-a părut că descoperirile științei contravin dogmelor revelate, ea a așteptat în tăcere ca timpul să-i aducă explicațiile mulțumitoare, care rareori i-au lipsit. Ce fericire pentru civilizația modernă, dacă Biserica Romană ar fi urmat această cale înțeleaptă!» (*Les conflits de la science et de la religion*, X-e éd., Paris, F. Alcan, 1900, p. VIII).

epoca aceea? Ce rol îndeplinea preotul în judecata bisericească? Cum se judecau simplii creștini? Dar clericii? Existau instanțe bisericești în această epocă?

Încercînd să descifrăm din mărturiile ajunse pînă la noi, elementele din care s-ar putea da răspunsuri întemeiate la aceste întrebări, vom proceda la examinarea atentă a principalelor aspecte ale problemei, ținînd seamă de fondul ei religios, ca și de cel canonic-juridic.

I. INSTANȚELE SAU FORURILE DE JUDECATA BISERICESCA IN EPOCA VECHIE

Domnul nostru Iisus Hristos, Capul și Întemeietorul Bisericii, este și Judecătorul suprem (Ioan V, 22; Mt. XXV, 31-46). Înainte de înălțarea Sa la cer, El transmite puterea de a judeca, Sfinților Apostoli. Prima rostire a Mintuitorului în această privință o găsim în cuvintele prin care se adresează Sfîntului Apostol Petru, zicînd: «Tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica Mea, și porțile iadului nu o vor birui. Și-ți voi da cheile împărăției cerurilor și orice vei lega pe pămînt, va fi legat și în ceruri, și orice vei dezlega pe pămînt, va fi dezlegat și în ceruri» (Mt. XVI, 18-19), iar a doua este adresată tuturor Apostoliilor: «Adevăr grăiesc vouă: Oricîte veți lega pe pămînt, vor fi legate și în cer, și oricîte veți dezlega pe pămînt, vor fi dezlegate și în cer» (Mt. XVIII, 18), precizînd astfel, de la început, că această putere nu este privilegiul unui singur Apostol, ci al tuturor.

În virtutea acestei puteri, Sfinții Apostoli, în decursul lucrării lor au exercitat funcția judecătorească cu multă luare aminte, dar și cu severitate.

Sfîntul Apostol Petru judecă pe Anania și Saphira, pentru că «au mințit Duhului Sfînt» (Fapt. Apost. V, 3-10), iar pe Simon Magul îi judecă aspru și îl condamnă pentru fapta lui necugetată «spre pierzanie», pentru că a socotit că darul lui Dumnezeu se dobîndește cu bani, și-i prescrie ca remediu «pocăința» și «rugăciunea la Dumnezeu», «pentru a-i ierta cugetul inimii sale» (Fapt. Apost. VIII, 20, 23). Sfîntul Apostol Pavel judecă pe ereticii Imeneu, Filet și Alexandru argintarul, dîndu-i satanei spre pieire (II Tim. II, 17).

Dar cel mai tipic caz de judecată la Sfinții Apostoli este cazul incestuosului din Corint (I Corinteni V).

Sfîntii Apostoli, la rîndul lor, transmit această putere urmașilor lor direcți, adică episcopilor. Așadar, de aci înainte, în Biserică, deținătorii legitimi ai puterii de a judeca sînt deținătorii principali ai puterii bisericești. Această putere și misiune derivă atît din puterea lor de păstorie a turmei lui Hristos (Fapt. Apost. XX, 28), cît și din puterea acordată direct de Domnul nostru Iisus Hristos prin Sfinții Apostoli (Matei XVIII, 18). Mărturie despre exercitarea acestei puteri ne stau epistolele pastorale ale Sfîntului Apostol Pavel. Destinatarii epistolelor — episcopii Timotei și Tit —, în calitate de cîrmuitori ai Bisericilor respective, exercită și această putere asupra clerului și credincioșilor (I Timotei IV, 6, 16).

JUDECATA BISERICESCĂ ÎN EPOCA VECHE *

PRIMELE PATRU VEACURI CREȘTINE

Cuvîntul Domnului și propovăduirea Sfinților Apostoli și a ucenicilor lor, au semănat în lumea vremii de atunci un mare număr de adevăruri religioase noi, care au pătruns în inimile oamenilor, răscolindu-le și frămîntîndu-le conștiințele.

Căutînd să le cuprindă cu mintea, să le adincească și să toarcă din ele firul unor nădejdi de mai bine, cei ce le primeau în cugetele lor, însetate de lumină și de doruri neîmplinite, s-au adunat și s-au constituit în grupuri sau comunități creștine, în care se străduiau să petreacă o viață nouă în Domnul. Credincioșii erau însă proveniți din rîndul tuturor popoarelor, a feluritelor religii și mai ales din rîndul tuturor claselor societății vechi. Între ei, în afară de legătura credinței și a dragostei frățești, existau încă multe nepotriviri și interese omenești, prin care se deosebeau. Mai mult, însăși constituirea comunităților, conducerea lor, relațiile comune, omenești, dintre ei, ca și relațiile lor și ale comunității cu lumea din afară, cu societatea și cu autoritatea de stat, au determinat manifestări care trebuiau îndrumate după norme de comportare, care depășeau exigențele și rînduialile vieții strict religioase-creștine.

Aceste manifestări nășteau conflicte, litigii, păcate. Pentru împăcarea lor s-au folosit, inevitabil, alături de normele de conduită religioase și morale, și normele de drept. Iar cei ce în mod firesc aveau calitatea să intervină, pentru împăcare, au fost aceia cărora li s-a dat de Mîntuitorul puterea de a judeca cele ce se petrec între creștini.

Necesitatea de a judeca s-a simțit de la început și este presupusă chiar de la instituirea Tainei Mărturisirii, prin cuvintele: «Adevărul vă grăiesc: cîte veți lega pe pămînt, vor fi legate și în cer; și cîte veți dezlega pe pămînt, vor fi dezlegate și în cer» (Matei XVIII, 18).

Cum au procedat în lucrarea lor judecătorească, purtătorii puterii de a lega și dezlega? Cum au judecat? Ce norme au folosit? Ce forme au fost observate? Ce pedepse aplicau? Cum se stingeau acestea și ce scop urmărea judecata bisericească? Iată întrebări care se pun în legătură cu buna rînduială sau cu disciplina bisericească din primele veacuri, ca și cu disciplina bisericească de totdeauna.

De aci, necesitatea de a lămuri unele probleme ca acestea: A existat o judecată bisericească în primele veacuri creștine? Sub ce formă se făcea ea? În cadrul Mărturisirii publice sau particulare? Cine judeca în

* Această lucrare de seminar pentru titlul de magistru a fost întocmită sub conducerea P.C. Pr. prof. Liviu Stan, care a dat și avizul să fie publicată.

Puterea judecării este o mare onoare, dar în același timp și o sarcină foarte grea. Episcopul trebuie să delibereze mult asupra unei vini, și numai după o analiză amănunțită, să se folosească de puterea de a lega și dezlega. Trebuie să se vadă ce păcat s-a făcut și ce penitență s-a urmat după vină, ca pe aceia pe care îi cercetează Dumnezeu prin darul frîngerii inimii, să-i dezlege sentința păstorului.⁴ Dar această putere nu aparține exclusiv episcopilor, ci și preoților, ca părtași ai succesiunii apostolice.

Literatura bisericească ne arată că și preoții judecau în epoca veche a Bisericii. Sfântul Ioan Gură de Aur, în cartea sa *Despre preoție* (III, 5-6), spune că puterea de a judeca, condamna și grația sufletele creștinilor, Dumnezeu a dat-o Fiului, iar Fiul a transmis-o preoților. Ei sînt judecători, ei dau sentința și epitiimiile, pentru ispășirea păcatelor. Același Sfânt Părinte recomandă preoților să fie cu mare grijă la darea pedepselor și să prefere bunătatea în locul severității.⁵

Dintr-o scrisoare a Papei Inocent I (401-417), reiese că preotul avea puterea de a aprecia gravitatea greșelilor, «de pondere aestimando delictorum», și de a aprecia just pocăința penitentului, «attendat ad confessionem ad fletus atque lacrimas». ⁶ Iar Sfântul Ambrozio declară că puterea de a lega și dezlega aparține preoților.⁷ Lucru sigur însă, este că preoții nu judecau decît în scaunul de duhovnicie, iar în alte cazuri numai cu delegația episcopilor, în lipsa acestora, sau în sobor prezidat de ei. Canonul 30 al sinodului din Cartagina, din anul 397, ne stă mărturie afirmațiilor noastre: «Fără permisia episcopului, preotul nu poate ierta pe nimeni, decît numai în absența episcopului, și în caz de necesitate».

În principiu, împărțirea justiției în Biserică este o lucrare personală a Apostolilor, episcopilor și preoților. Toți aceștia au judecat în virtutea puterii și misiunii lor, atît în mod individual cît și în înțelegere, în colaborare sau în mod sobornicesc, încă din epoca apostolică. Sfinții Apostoli și, după exemplul lor, episcopii, ori de cîte ori se ivea vreo neînțelegere, fie în materie de credință, fie în materie de disciplină, se întruneau în sinod și, asistați de Duhul Sfînt, hotărau într-un cuget cele dezbătute.⁸ Cea dintîi dovadă în această privință ne-o dau înșiși Sfinții Apostoli. Astfel, capitolul XV din Faptele Apostolilor ne relatează despre sinodul apostolic la care s-au dezbătut problemele care frămîntau și tulburau comunitatea din Ierusalim: tăierea împrejur a păgînilor veniți la creștinism și păzirea Legii lui Moise (Fapt. Apost. XV, 5). Apoi tot Faptele Apostolilor ne relatează despre alte două adunări sau sinoade la care a fost de față Sfîntul Apostol Pavel cu episcopii și preoții. Unul este amin-

4. Sf. Grigorie cel Mare, *Omilia XXVI* la Evanghelia după Ioan, XX, 19-21, P.L., tom. LXXVI, col. 1199-1120.

5. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia la Evanghelia după Matei XLIII*, P.G., XLVIII, col. 753; vezi și F. Ilarion, *Pocăința*, Sibiu, 1939, p. 178; I. Mitrofanovici, *Disciplina penitențială în Biserica Ortodoxă din timpurile cele mai vechi pînă în ziua de astăzi*, în revista «Candela», anul III (1884), pp. 90-91.

6. Pierre Batiffol, *Études d'Histoire et Théologie positive*, première série, septième édition, Paris, 1926, p. 168.

7. Sf. Ambrozio, *De paenitentia*, I, 2, 7, P.L., tom. XVI, col. 488.

8. N. T. Buzea, *op. cit.*, p. 32.

Episcopii, ca urmași direcți ai Apostolilor, aveau plenitudinea darurilor și a puterilor: «jus magisterii», «jus ministerii», și «jus jurisdictionis».¹

Din această cauză, Canoanele vechi vorbesc numai despre episcopi ca judecători principali pentru neorînduielele dintre membrii Bisericii. În aceleași Canoane (39, 58 Apostolic) se arată că și presviterii erau îndatorați să poarte grija credincioșilor în toate privințele, deci și sub raportul bunei rînduiei, însă în dependență de episcopi. Mai tirziu, Canonul 9 al sinodului IV ecumenic consacră și el calitatea de judecător suprem a episcopului și interzice creștinilor și clericilor să meargă la un alt for de judecată. Altele socotesc ilegală și fără valoare judecata bisericească, făcută fără de episcop, așa cum reiese din Canoanele 13 al sinodului I-II ecumenic și 10-11 ale sinodului local de la Cartagina, din anul 397.

În timpul persecuțiilor din primele trei veacuri ale erei noastre, episcopii judecau și toate cauzele civile ale creștinilor, căci aceștia nu se adresau tribunalelor lumești, pentru două motive: întâi, pentru frica de a se declara că sînt creștini, iar al doilea pentru primejdia de apostasie, prin depunerea de jurămint în numele împăratului.

De altfel, această putere a episcopului este atestată de mai multe documente ale Bisericii vechi. Pentru edificare, cităm un text din Constituțiile Apostolice: «Judecă, deci, episcopi, cu putere ca Dumnezeu, primește însă pe cei care se pocăiesc, căci Dumnezeu este al milei. Muștră pe cei păcătoși, dojenește pe cei care nu se întorc, mîngîie pe cei care rămîn statornici în cele bune, primește pe cei ce se pocăiesc, căci Domnul Dumnezeu cu jurămintă făgăduiți că va da iertare celor ce se pocăiesc de cele ce au greșit, pentru că zice prin Iezechiel: «Viu sînt! zice Domnul Dumnezeu, că nu voi voi moartea păcătosului; ci numai să se întoarcă nelegiuitul din calea sa cea rea, și va fi viu».²

Iată, deci, că rostul religios al judecății bisericești este același ca și al oricăror alte lucrări, pe care le săvîrșesc slujitorii Bisericii, îndreptarea și mîntuirea credincioșilor. Acest lucru trebuie să-l aibă în vedere în primul rînd episcopul, așa cum citim în aceleași Constituții Apostolice: «Sabia este judecata, trîmbița este Sf. Evanghelie, iar păzitorul este cel așezat episcop în Biserică, care trebuie să predice, să mărturisească și să adeverească despre judecată, căci dacă nu predicați poporului și nu vedeți păcatul celor ce nu știu, se va afla asupra voastră».³

1. Dr. Nicodim Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, p. I, Introducere, Nomocanonul, în XIV, titluri și Canoane Apostolice, traducere făcută de Uroș Kovincici și dr. Nicolae Popovici, Arad, 1930, vol. I, partea I, pp. 397-298; idem, *Dreptul Bisericesc Oriental*, traducere de Dimitrie I. Cornilescu și Vasile Radu, revăzută de I. Mihălcescu, București, 1915, pp. 377-378; «Dictionnaire d'Archéologie et de Liturgie», tome quatorzième, première partie, Paris, 1937, col. 202-203; N. T. Buzea, *Studii de drept și procedură bisericească*, partea I, fasc. 1, 1927, p. 31; I. S. Berdnikov, *Curs de drept bisericesc*, tradus de Silvestru Bălănescu, episcopul Hușilor, București, 1892, p. 379.

2. Pr. Ioan Mihălcescu, Matei Pîslaru, G. N. Nițu, *Scrierile Părinților Apostolici dimpreună cu Așezămintele și Canoanele apostolice*, traduse din original, 1927, *Constituțiile Apostolice*, Cartea a II-a, cap. VI, vol. II, p. 24.

3. Idem, cartea a II-a, capitolul VI, p. 20.

II. CALITĂȚILE JUDECĂTORILOR BISERICEȘTI

Judecătorii bisericești aici pe pământ sînt locuitori ai «Dreptului Judecător» și sînt chemați să-și orienteze lucrarea după unul dintre atributele morale ale lui Dumnezeu, «atodreptatea». De aceea, lor li se cer calități demne de o asemenea chemare sfîntă și plină de răspundere. Episcopul judecător trebuia să fie cinstit, bun, blajin, neprefăcut, nemincinos, nu aspru, nu semeț, nu vătămător, nu lăudăros, nu nemilostiv, nu îngîmlat, nu căutînd să placă oamenilor, nu fricos, nu viclean, nu înșelînd pe laicii de sub cîrmuirea lui, nu ascunzînd de ei legiuirile lui Dumnezeu și cuvintele despre pocăință, nu pripit la excomunicare și la afurisenie, ci statornic, nu iubitor de muștrare, nu pornit, neprimind mărturie contra cuiva, fără trei martori, a căror demnitate să fie dovedită de multă vreme.¹¹

Constituțiile Apostolice arată că judecătorii cu chemare de la Dumnezeu pentru această misiune trebuiau să fie isteți a cunoaște pe oamenii răi și a se păzi de ei, prieteni ai tuturor, judecători drepti, să nu primească daruri spre a răni vreun suflet, căci darurile orbesc ochii celor înțelepți și strică hotărîrile drepte. Să fie sfătuitori buni, păzitori ai dreptății și vestitori ai bunătăților pregătite de Dumnezeu.¹² Aceleași Constituții Apostolice, apreciînd misiunea excepțională a episcopului judecător, îl povățuiește prin următoarele cuvinte: «De aceea, episcopo, silește-te a fi curat în faptele tale, cunoscîndu-ți poziția și vrednicia, ca cel ce ținînd locul lui Dumnezeu între oameni, covîrșești pe toți oamenii, pe preoți, pe împărați, pe părinți, pe fii, pe învățători și pe toți care vă sînt deopotrivă supuși. Și astfel șezi în biserică predicînd, ca cel ce ai putere a judeca pe cei ce au păcătuit, căci vouă episcopilor s-a zis: «Ceea ce veți lega pe pământ va fi legat și în cer, și ceea ce veți dezlega pe pământ, va fi dezlegat și în cer» (Matei XVIII, 18).¹³

Pe lîngă ținuta lor morală, li se mai cerea episcopilor și o bună pregătire intelectuală. Ei trebuiau să cunoască științele teologice și canonice, precum și celelalte științe profane, ca să poată învăța, sfătui, cumpăni, și decide corect în pricinile de judecată care se iveau între creștini, așa încît să nu mai fie nevoie ca aceștia să mai alerge la alte instanțe de judecată.

Cînd era vorba de atribuția de judecător și cînd ea trebuia să fie exercitată de către preoți și diaconi, și acestora li se cereau aceleași calități: «Asemenea și aceștia să fie cucernici, nu îndoiiți la cuvînt, nu împătîmiți după vin mult, nu iubitori de cîștig urît, ci păzind taina credinței în cuget curat» (I. Timotei III, 8-9). Sfîntul Policarp, în Epistola către Filipeni, atrăgînd atenția preoților judecători asupra datoriei care o au pentru îndreptarea greșelilor — «ἐπιστορέφοντες τὰ ἀποπεπλανημένα», — le cere ca mai întîi de toate să fie ei buni la inimă și milostivi către toți, să întoarcă la calea cea dreaptă pe rătăciți, să cerceteze pe toți cei bolnavi, să nu negligeze pe văduvă, pe orfan și pe sărac. Pururea să se

11. *Constituțiile Apostolice*, cartea II-a, cap. XXI, trad. cit., vol. II, p. 37.

12. *Idem*, cap. VI, XVI, XLII, trad. cit., vol. II, pp. 19, 31, 32, 62, 63.

13. *Ibidem*, cap. XI, trad. cit., vol. II, p. 23.

tit în capitolul XX, 17-36, iar altul în capitolul XXI, 18-27. În amândouă sinoadele, Sfântul Apostol Pavel prevăzându-și sfârșitul vieții, recomandă învățătura sa tuturor celor care primesc harul Duhului Sfânt, prin succesiune apostolică. Prin urmare, sinodul a fost baza justiției bisericești, încă din primele decenii ale Bisericii.

Prin Canonul 34 Apostolic, se consacră tocmai acest principiu : «Episcopilor fiecărui neam se cuvine a cunoaște pe cel dintii dintre dînșii și a-l socoti pe el drept cap, și nimic mai însemnat să nu facă, fără învoirea aceluia ; și fiecare să facă numai cele ce se referă la eparhia sa și la satele supuse ei. Dar nici acela să nu facă nimic fără învoirea tuturor. Fiindcă așa va fi unire și se va slăvi Dumnezeu prin Domnul, întru Duhul Sfânt». Aceluiași principiu îi dă expresie și Canoanele 4, 5, 6 sin. I ecumenic ; 2, sin. II ecumenic și altele.

La început, cînd viața comunității creștine era restrînsă și cînd de obicei în fruntea fiecărei comunități încheiate se găsea un episcop, în astfel de comunități episcopul judeca singur și personal. Mai tîrziu, s-a simțit nevoia să se apeleze și la concursul preoților, fie ajutîndu-l pe episcop, fie suplinindu-l în îndatoririle sale de judecător. Se înțelege, deci, că în comunitățile fără episcopi, această îndatorire le revenea preoților. Aproape pretutindeni însă, episcopii îndrumau, ca întîistătători, dezbaterile, și hotărau sentința în cazurile de judecată. «Praesident probati quique seniores, honorem istum non pretio sed testimonio adepti». ⁹

Prin urmare, puterea judecătorească exercitată în sinod era în dependență directă de episcop, iar autoritatea deplină nu o obținea decît după aprobarea lui. Forurile de judecată, constituite numai din preoți, diaconi și alți slujitori bisericești, nu aveau caracterul unor instanțe judecătorești în sens propriu, ci pe acela al unor instanțe disciplinare ale căror hotărîri sau sentințe erau supuse aprobării episcopilor. ¹⁰

Cum însă, împreună cu clerul din orice treaptă și credincioșii simpli erau părtași la răspunderea pentru buna rînduială din viața comunităților bisericești, aceștia participau activ atît la stabilirea vinovățiilor, cît și la adoptarea și aplicarea mijloacelor de îndreptare. Spiritul sobornicesc al Bisericii, în sensul lui cel mai autentic, îi angaja și pe ei, în întreaga lucrare a Bisericii, inclusiv în aceea privind identificarea, judecarea și disciplinarea acelor care, stăpîniți de păcate, provocau neorînduială de orice fel în comunitățile creștine. De aceea, credincioșii erau întotdeauna de față la judecățile bisericești, iar judecătorii calificați prin starea lor de clerici, țineau seama de opinia credincioșilor și nu numai că nu le refuzau colaborarea, ci apelau în mod conștient la ea.

Mărturia cea mai grăitoare în această privință ne-o dă însuși Sfântul Apostol Pavel în epistolele sale către Corinteni (I, 6 ; II, 2 etc.).

9. G. Rauschen, *L'Eucharistie et la Pénitence durant les six premiers siècles de l'Eglise*, traduit de l'allemande par Michel Deckar et E. Ricard, deuxième édition, Paris, 1910, pp. 163-164.

10. N. Milaș, *Dreptul bisericesc oriental...*, p. 368.

καὶ οὐ προσελεύσῃ ἐπὶ προσευχὴν σου ἐν συνειδήσει πονηρᾷ» și organizată la începutul veacului III, în «De paenitentia» a lui Tertulian,¹⁸ și atinge o înflorire deplină în veacul IV. De altfel, este de la sine înțeles că mărturisirea publică nu era ușor practicabilă și nu putea avea loc decît arareori în primele veacuri, dată fiind nu numai lipsa de libertate pentru practicarea religiei creștine, ci chiar persecutarea aspră a celor care exercitau cultul creștin. În mod public, erau mărturisite și pedepsite numai anumite păcate: păcatele grave, notorii, — păcatele capitale sau de moarte (peccata capitalia seu mortalia).

Fericitul Augustin le numește păcate îngrozitoare (immania), adică acele păcate care prin natura și gravitatea lor atrag asupra celui vinovat pedeapsa cu excluderea din comunitate.¹⁹ Se mărturiseau și se pedepseau în mod public — adică în fața întregii comunități —, acele păcate care au fost făcute în public, ele însele fiind publice. Păcatele săvîrșite în secret și mărturisite în același chip, erau și pedepsite în secret.²⁰

Spre deosebire de mărturisirea particulară, mărturisirea publică nu se făcea de obicei decît o singură dată în viață. Cel supus o dată mărturisirii publice și pedepsit — adesea — prin excomunicare sau prin excluderea de la Sfînta Euharistie,²¹ era după aceea tot timpul preocupat de grija de a nu mai cădea în aceste păcate grave, iar duhovnicul îl ținea sub controlul său. Păcatele mai ușoare însă, se mărturiseau individual, ori de cîte ori era nevoie, credinciosul primind de fiecare dată, fie o sentință de iertare, fie una de osîndire și un canon de penitență pentru îndreptar. Este adevărat că scriitorii primelor veacuri vorbesc mai mult despre mărturisirea publică, dar fac acest lucru pentru faptul că ea era mai aspră, mai grea și mai bine cunoscută, tocmai prin caracterul ei public, penal și umilitor.

Unii teologi apuseni neagă existența mărturisirii particulare în timpul primelor trei veacuri ale Bisericii. Ba unii protestanți încearcă să probeze că mărturisirea, departe de a fi fost sacramentală, nu avea atunci decît un caracter disciplinar.²²

De o deosebită însemnătate în ceea ce privește mărturisirea publică este faptul relatat de către istoricii Socrate și Sozomen. Socrate, care scrie istoria sa bisericească la Constantinopol, pe la anul 440, ne relatează următorul fapt, petrecut pe vremea patriarhului de Constantinopol, Nectarie (381-389): O doamnă din societatea înaltă se mărturisește în

18. P. Galtier, *L'Eglise et la Remission des péchés aux premiers siècles*, Paris, 1932, p. 258.

19. Fericitul Augustin, *De Symbolo*, VII, 15, P.L., tom. XI, col. 635-636.

20. Fer. Augustin, *Sermo LXXXII*, 7, 10, P.L., tom. XXXVIII, col. 510-511: «ergo ipsa corripienda sunt coram omnibus, ipsa corripienda sunt secretius quae peccantur secretius».

21. Pierre Batiffol, *op. cit.*, pp. 78, 207: În timpul Fericitului Augustin, relapsii sînt excluși de la împărtășire pînă la sfîrșitul vieții lor. Aceasta era cea mai grea pedeapsă, o pedeapsă infamantă —, după cum pentru un preot era degradarea; vezi și F. Ilarion, *op. cit.*, p. 145.

22. G. Rauschen, *op. cit.*, p. 197: Steitz pretinde că în timpul acestei perioade, preoții nu puteau oferi iertare de păcate celor păcătoși, ci constatau numai iertarea acordată de Dumnezeu.

gîndească la ce este bun înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor (Romanii XII, 7), să se ferească de toată minia, pîrtinirea, judecata nedreaptă; să stea departe de orice fel de iubire de argint; să nu dea repede crezare celor care vorbesc împotriva cuiva; să nu fie aspru la judecată, gîndindu-se că toți sintem supuși păcatului.¹⁴

Și acestora li se cerea să aibă cultura necesară, căci nu este vrednic de preoție acela care, pe lîngă evlavie, n-ar avea și multă învățătură și înțelepciune.¹⁵

III. MARTURISIREA PUBLICĂ ȘI PARTICULARĂ, CA FORMA DE JUDECATĂ ÎN EPOCA VECHIE

SUPRIMAREA MARTURISIRII PUBLICE

Tulburarea oricărei bune rînduiei, se datorește în mod direct păcatului, care poate fi generat de multiple cauze dinăuntru și din afara omului. Pentru combaterea efectelor păcatului, ca și pentru înlăturarea cauzelor care îl generează, fiecare colectivitate omenească folosește mijloacele pe care le socotește mai indicate. Biserica folosește în acest scop mijloacele cele mai potrivite naturii și misiunii sale. Cel mai însemnat dintre acestea este Mărturisirea sau pocăința. Ea a fost instituită ca Taină de Domnul nostru Iisus Hristos (Matei XVIII, 18). Ea a fost folosită dintru început, fie sub forma publică, fie sub forma particulară. Precizăm însă dintru început că nu poate fi vorba de două Taine: una a mărturisirii publice și alta a mărturisirii particulare, ci este una singură. Mărturisirea particulară, în taină, secretă, sau individuală, a fost, pentru o vreme, un act pregătitor al celei publice. Deci nu era dualitate, ci unitate, alcătuită din mai multe acte, care încep cu mărturisirea particulară, pentru păcatele secrete, continuă cu împlinirea exercițiilor ispășitoare, și numai în caz de necesitate, cu mărturisirea publică, sfîrșind prin sentința de legare sau dezlegare, dată de duhovnic.¹⁶

Mărturisirea a fost și este absolut necesară sufletului creștinesc. Prin ea, credinciosul își descoperă în fața lui Dumnezeu, prin duhovnic, starea sa personală de păcătoșenie și atitudinea față de ea. El trebuie să răspundă singur de păcatul său în fața lui Dumnezeu.¹⁷

Mult timp s-a făcut confuzie între mărturisirea particulară și cea publică, s-a crezut că n-a existat decît aceasta din urmă, sau că cea particulară a fost creația oamenilor și a timpurilor de mai tîrziu. O analiză atentă a problemei însă, dovedește contrariul. Ce-i drept, și mărturisirea publică este o instituție veche. Ea este amintită pentru prima oară încă în Didahie, cap. IV, 13-14: «'Εν ἐκκλησία ἐξομολόγησῃ τὰ παραπτώματά σου,

14. *Epistola către Filipeni a Sf. Martir Policarp, episcopul Smirnei*, cap. VI, trad. cit., p. 194; «Dictionnaire de Théologie Catholique», XII, 1, Paris, 1933, col. 758-759.

15. Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre preoție*, cartea a III-a, 12, 15, tradusă de Preotul Aristide N. Geamănu, Craiova, 1941, p. 75.

16. F. Ilarion, *op. cit.*, p. 145.

17. *Mărturisirea păcatelor și pocăința în trecutul Bisericii*, în rev. «Biserica Ortodoxă Romînă», București, anul LXXIII, 3-4, martie-aprilie, 1955, p. 219.

Foarte probabil însă că după măsura luată de patriarhul Nectarie, nici mărturisirea publică, nici penitența publică nu s-au mai practicat în Orient, decât în cazuri excepționale,²⁸ care n-au lipsit pînă la sfîrșitul imperiului bizantin.²⁹ Ea a devenit și a rămas facultativă și numai ara-reori au făcut uz de publicitatea penitenței unui patriarhi cum au fost, între atitea altele, și răsunătorul caz cu Leon VI Filozoful, la începutul veacului X.

S-a crezut, greșit, că numai după desființarea mărturisirii publice a fost introdusă cea particulară, căci existența ei din cele mai vechi timpuri o atestă atît Sfînta Scriptură cît și scrierile Bărbaților Apostolici și ale Sfinților Părinți. Aci aflăm dovada sigură a mărturisirii particulare și faptul că recunoașterea vinovăției era o condiție esențială și prealabilă pentru rugăciunea care se făcea în comun.³⁰

Aproape toți scriitorii bisericești și Sfinții Părinți au fost preocupați de problema mărturisirii. Tertulian, de pildă, aseamănă mărturisirea păcatelor cu descoperirea rănilor în fața medicilor. Cei ce nu le descoperă, pier din cauza rușinii.³¹ El insistă foarte mult asupra mărturisirii particulare,³² iar mărturisirea publică, după el, nu era decît penitența ce urma, în anumite cazuri, mărturisirii particulare, că act prin care se rostea o sentință dată de către episcop sau preot, pentru păcatele săvîrșite.

În mod obișnuit, în cadrul mărturisirii particulare, își exercitau episcopul și preotul puterea judecătorească după sfatul pe care-l dau Constituțiile Apostolice: «Să nu dai pentru fiecare păcat aceeași sentință, ci pentru fiecare una proprie, judecînd cu multă chibzuială fiecare greșeală, pe cele mici și pe cele mari, și într-un fel pe cea cu lucrul, într-altul pe cea cu cuvîntul, deosebit pe cea cu intenția, sau calomnia, sau bănuiala. Și unora le vei impune ajutorarea săracilor, altora postul, iar pe alții îi vei excomunica ἀφορίσῃς după mărimea păcatului lor».³³

Acest lucru îl exprimă tot atît de clar și Fericitul Augustin, atunci cînd îndeamnă pe cei vinovați de păcate să meargă la cei care au puterea cheilor, și să le ceară iertare prin mărturisire.³⁴ Mărturiile se pot

28. G. Rauschen, *op. cit.*, pp. 181-183. El crede că după sfîrșitul veacului IV, mărturisirea publică a dispărut aproape în întregime din Bisericile orientale; ea n-a mai fost aplicată decît în cazuri excepționale.

29. Karl Holl, *Enthusiasmus und Bussgewalt beim griechischen Mönchtum*, Leipzig, 1898, pp. 275-276. El se îndoiește de veracitatea acestei afirmații și caută să probeze că mărturisirea publică a durat în Orient pînă la imperiul bizantin. Pentru aceasta se sprijină pe faptul că acele Canoane cu privire la mărturisire figurau în colecțiile canonice din epoca lui Justinian, și erau încă în vigoare mult timp după aceea. Pentru acest motiv, el se întreabă cum trebuie interpretat acest fapt, și trage concluzia că mărturisirea publică a durat pînă în veacul XI.

30. «Dictionnaire de Théologie Catholique...», col. 757-758; «Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne...», tome IV, col. 758.

31. Tertulian, *Liber de paenitentia*, cap. X, Migne, P.L., tom. I, col. 1355: «Cum erubescientia sua pereunt».

32. Idem, col. 1245: «Este mai bine să fii condamnat în secret decît să fii dezlegat în public, în deplină lumină».

33. *Constituțiile Apostolice*, cartea a II-a, cap. XLVIII, trad. cit., p. 67.

34. Fer. Augustin, *Sermo CCCLI*, 8, P.L., tom. XXXIX, col. 1541-1542.

particular, preotului penitențiar, rînduit pentru această misiune. Preotul îi prescrie drept canon pentru păcatele sale: rugăciuni, post și fapte de milostenie. Penitenta însă se mărturisește apoi în public, arătînd că a avut legături neîngăduite cu un diacon al Bisericii. În urma acestei mărturisiri, se ivește un adevărat scandal. Diaconul în cauză este caterisit și alungat din Biserică. Iar la sfaturile și îndemnul unui preot, Evdemon, născut în Alexandria, patriarhul Nectarie desființează oficiul de preot penitențiar: «τοὺς ἐπὶ τῆς μετανοίας προεσβυτέρους». ²³

Același fapt îl mărturisește și Sozomen, cu mici deosebiri, adăugînd că încredințarea unui preot «de o probitate încercată și de o discreție recunoscută» anume cu problemele pocăinței, s-a introdus chiar de la începutul Bisericii, pentru ca «penitenții recunoscîndu-și păcatele lor, el să le impună canonul convenit și să le dea iertare, fără să mai trebuiască să-și mărturisească păcatele în public». ²⁴

Este de înțeles că măsura luată de patriarhul Nectarie, cel puțin în Orient, a fost urmată și de alți episcopi.

Dacă luăm în considerație neajunsurile penitenței publice și sancțiunile penale ce puteau să-i urmeze, ²⁵ precum și dispariția ei treptată, de aci înainte, putem pe drept cuvînt conchide, că hotărîrea patriarhului Nectarie pune început desființării penitenței publice pentru păcatele grave, notorii. Precizăm însă că patriarhul Nectarie nu desființează însăși mărturisirea publică, ci doar publicitatea judecării păcatelor mărturisite mai înainte în particular. Căci Socrate spune că doamna respectivă a fost supusă penitenței de către preotul penitențiar, după ce acesta, venind la el «i-a mărturisit pe rînd păcatele pe care le săvîrșise după botez». ²⁶

Teodoret de Cir († 459) arată că și în timpul său, mărturisirea publică mai era încă în vigoare, dar în mod cu totul rar și în forma ei primitivă, adică era practică conform principiilor din Constituțiile Apostolice: penitenții erau excluși din toate oficiile și de la ceremoniile Sfînte Euharistii. ²⁷

Credem că adevărul este la mijloc. După actul patriarhului Nectarie, treptat, treptat, mărturisirea publică este în declin pînă la totala ei desființare; și e explicabil de ce: mărturisirea publică, prin gravitatea și publicitatea ei, conținea germenul caducității, pentru că nu oricine avea atîta curaj încît să-și mărturisească păcatele în fața comunității și să sufere privirile iscoditoare ale comunității. Ca dovadă, avem cazul relatat de Irineu în veacul II, despre unele femei antrenate de gnostici la desfrîu. Unele dintre acestea revenind la Biserică, și-au mărturisit păcatele (Adv. haeres. I, 6, 3), dar altele nevoind să le mărturisească de rușine, au rămas în afara Bisericii (*op. cit.*, I, 13, 7).

23. Socrate, *Historia ecclesiastica*, cartea V, cap. XIX, Migne, P.G., tom. LXVII, col. 613 și urm.; vezi și G. Rauschen, *op. cit.*, p. 190; Pierre Batiffol, *op. cit.*, pp. 149-151; F. Ilarion, *op. cit.*, p. 162.

24. Sozomen, *Historia ecclesiastica*, cartea VII, Migne, P.G., tom. LXVII, col. 1460.

25. *Ibidem*, col. 1460; Pierre Batiffol, *op. cit.*, p. 153.

26. Socrate, *Hist. eccel.*, P.G., tom. LXVII, col. 616.

27. Teodoret de Cyr, *Epistola LXXVII ad Eutaliam*, Migne, P.G., tom. LXXXIII, col. 1249.

la catedralele episcopale, asupra preoților celor mai destoinici, pentru oficiul de «penitențiar», generalizându-se mărturisirea particulară.

Scaunul de duhovnicie devine acum un tribunal și un amvon intim.³⁷

Acțiunea de îndrumare spirituală se desfășoară aci în cel mai pronunțat spirit samarinean. Ea este o asistență morală în toată regula. În scaunul mărturisirii, preotul este nu numai un judecător al moralității credincioșilor și un medic priceput pentru vindecarea rănilor lăsate de păcat, ci în același timp este și un îndrumător, un călăuzitor spre căile virtuții. El îndeplinește trei funcții în scaunul de mărturisire: aceea de învățător, de sfîntitor și de cîrmuitor — inclusiv prin puterea de a judeca. Pe toate trei le-a primit prin punerea mîinilor la hirotonie. El judecă în virtutea puterii de a «lega și dezlega» (Matei XVIII, 18),³⁸ iar această putere o exercită potrivit legii dumnezeiești și stării păcătoșului.³⁹

Taina Mărturisirii săvîrșită în Biserică, prin preotul duhovnic, este una din scările judecății lui Dumnezeu. Tertulian spune că mărturisirea are rostul de a pronunța sentința de judecată a păcătoșului și de a substitui o pedeapsă temporară pedepselor veșnice.⁴⁰ El privește mărturisirea ca un fel de satisfacție spontană oferită lui Dumnezeu prin păcătos. Păcătosul se acuză, și prin aceasta se scuză. El se condamnă, și prin aceasta se iartă.⁴¹

Sfîntul Ciprian definește mărturisirea ca judecată mai înainte de judecata lui Hristos. La fel și Sfîntul Simeon Noul Teolog învață astfel: sînt două judecăți: una aici pe pămînt, în vederea mărturisirii, alta după sfîrșitul lumii, este judecata osîndirii. În viața de acum, cînd prin pocăință, noi, din propria noastră voință ne găsim vinovați, primim judecata și intrăm liberi în lumina dumnezeiască. În același timp, prin dragostea și milostivirea dumnezeiască, această acuzare și judecată se face în taină, în străfundurile sufletului nostru, pentru curățirea și iertarea păcatelor noastre.⁴²

37. Pr. Petre Vintilescu, *Sposedania și duhovnicia*, București, 1939, pp. 33-34.

38. Hristu Andrușos, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe răsăritene*, traducere romînească, Sibiu, 1930, p. 402; P. Galtier, *op. cit.*, pp. 114-115. Prin expresia «a lega» se înțelege actul prin care se impune o sentință de condamnare și o pedeapsă pentru greșelile săvîrșite, iar «a dezlega» sau «a ierta păcatele» (ἀφίεναι ἀμαρτίας), a elibera de vină și de pedepse, cum de altfel se înțelege această expresie și din o serie de texte scripturistice, ca: Matei VI, 12-14; IX, 2, 5, 6; XII, 31; Marcu XI, 25-26; Luca V, 20 și urm., și altele. Prin urmare, dezlegarea este iertarea integrală a greșelilor cuiva și restabilirea lui în starea harică.

39. Hristu Andrușos, *op. cit.*, p. 408; Sfîntul Irineu, *Dialog...*, P.L., tom. XXIII, cap. V, col. 163 A: «potest peccata dimittere»; Prot. N. Belea, *Îndatoririle duhovnicului după sfîntele canoane*, în rev. «Studii Teologice», nr. 9-10, noiembrie-decembrie, București, 1951, pp. 495-496; Pr. Petre Vintilescu, *op. cit.*, pp. 97-98.

40. Tertulian, *De paenitentia*, cap. IX, 5, P.L., col. 1355: «Temporalis afflictione aeterna supplicia, non dicam frustretur, sed expugnat».

41. *Ibidem*, col. 1355: «Cum accusat, excusat, cum condemnat, absolvit». În acest sens, *Cartea foarte folositoare pentru suflete* sfătuiește pe duhovnic să prevină pe penitent de acest lucru, prin următoarele cuvinte: «Să știi, fiule, că la celelalte divanuri, cel ce se va arăta pe sine vinovat, se pedepsește; iar la divanul acesta al mărturisirii, cel ce va arăta mai întîi și singur păcatul său, se iartă». — *Carte foarte folositoare de suflet*, ed. VI, p. I-a, București, 1928, cap. VIII, p. 41.

42. Sfîntul Simeon Noul Teolog, *Omilia 52*, la Preotul Andrei, *Obligațiile preoților*

înmulți considerabil. Din veacul IV, mărturisirea particulară se preferă din ce în ce mai mult celei publice, atât în Orient cât și în Occident, ajungând pînă în zilele noastre, în forma pe care o cunoaștem.

IV. PREOTUL PENITENȚIAR — DUHOVNIC ȘI JUDECĂTOR ÎN SCAUNUL DE DUHOVNICIE. CARACTERUL JURIDIC AL EPITIMIILOR

Oficiul preotului penitențiar este descris de către istoricii Socrate și Sozomen, și l-am amintit și noi în legătură cu suprimarea penitenței publice. Istoricii amintiți plasează originea oficiului penitențiar al preoților în veacul III, cu prilejul separării de Biserică a novațienilor, sub pretextul «de a nu fi voit să comunice cu lapsii din persecuția lui Deciu». Ei susțin că în acest timp, episcopii au adăugat în «canonul bisericesc» preotul însărcinat cu mărturisirea — la care credincioșii își mărturiseau păcatele săvîrșite după botez.³⁵

Asupra acestei chestiuni, părerile sînt împărțite. Unii susțin că oficiul respectiv exista înainte de schismele produse de arianism, alții susțin că el n-a existat în veacurile III și IV decît la Constantinopol. În fine³⁶ se remarcă faptul că Sozomen, relatînd în istoria sa actul desființării penitenței publice, adaugă că «episcopii urmează aproape pretutindeni acest exemplu». Dacă, deci, urmînd lui Nectarie, episcopii suprimă aproape pretutindeni oficiul preotului penitențiar, înseamnă că acest oficiu a existat «aproape pretutindeni».

Pe baza dovezilor scoase la iveală de cercetările de pînă acum, ni se pare de prisos și chiar deplasat să se încerce a se stabili exact epoca în care devin și preoții duhovnici, cînd se știe doar că ei dintru început au fost săvîrșitorii a șase din cele șapte Sfinte Taine, deci și ai Tainei Pocăinței.

Apariția preotului penitențiar nu trebuie privită decît ca un act de selecționare și de diviziune a muncii, la care au recurs episcopii necreînd o «instituție canonică nouă», ci chivernisînd, după nevoi noi, o «instituție canonică veche», aceea a preotului duhovnic.

Desigur că, în acea vreme, în care episcopul se ocupa mai direct de pastorație, el era primul duhovnic al comunității și apoi al eparhiei de proporții mai modeste. Dar, pe măsură ce eparhiile au crescut și episcopul n-a mai avut posibilitatea să se ocupe direct de pastorație, a apărut nevoia preotului penitențiar la scaunul episcopal, ca o nevoie destul de tîrzie, pe cînd în cadrul enoriilor conduse de preoți, aceștia erau fiecare «penitențiarul» enoriei sale.

Mai ales din veacul IV, episcopii fiind aglomerați de îndatoriri felurite cetățenești, nu numai bisericești, au ajuns la situația de a se îndeletnici din ce în ce mai puțin cu duhovnicia, ea trecînd, în mod firesc și

35. Socrate, *Hist. eccles.*, cartea a V-a, XIX, Migne, P.G., tom. LXVII, col. 613 și urm.; Sozomen, *Hist. eccles.*, cap. VII, Migne, P.G., tom. 67, col. 1640 și urm.; vezi și Pierre Batiffol, *op. cit.*, pp. 149-150, 329-331; G. Rauschen, *op. cit.*, p. 164.

36. Pierre Batiffol, *op. cit.*, pp. 332-333.

date de judecător, atunci cînd a cîntărit faptele penitentului și nu urmăresc decît un singur scop: îndreptarea păcătosului. De aceea, duhovnicul cînd prescrie epitimii și obligațiile ce se leagă de acestea, deși lucrează ca judecător, face acest lucru învățînd și urmînd o metodă terapeutică spirituală, adică punînd în serviciul tribunalului duhovnicesc învățătura și medicina spirituală.

IV. JUDECATA CREȘTINILOR ÎN GENERAL

Procedura după care se judecau creștinii care se abăteau de la normele de credință și morală ale Bisericii, a fost stabilită de Domnul nostru Iisus Hristos, atunci cînd adresează Sfinților Apostoli următoarele cuvinte: «Dacă însă îți va greși fratele tău, mergi și-l mustră între tine și el singur și de te va asculta, ai cîștigat pe fratele tău. Iar de nu te va asculta, mai ia împreună cu tine unul sau doi, ca pe spusa a doi sau trei martori, să se sprijine orice cuvînt, și de nu-i va asculta nici pe ei, spune-l Bisericii, iar de nu va asculta nici de Biserică, să-ți fie ca un păgîn și vameș» (Matei XVIII, 15-17), și: «Adevărul vă grăiesc: cîte veți lega pe pămînt, vor fi legate și în cer; și cîte veți dezlega pe pămînt, vor fi dezlegate și în cer» (Matei XVIII, 18; Ioan XX, 23). Aici, prin expresia «a greși» nu trebuie să se înțeleagă păcatul săvîrșit prin simpla cugutare — care intră mai ales în sfera activității duhovnicului la mărturisire, ci e vorba de relațiile sociale exterioare dintre membrii Bisericii.⁴⁵

Prin textul scripturistic se stabilesc mijloacele ce trebuie folosite, atunci cînd s-ar ivi neînțelegeri între membrii Bisericii. Creștinii urmînd recomandarea Mîntuitorului, au căutat încă de la începutul Bisericii ca neînțelegerile dintre ei, născute fie din relațiile bisericești, fie din cele civile (sociale), să le împace între ei fără să recurgă la tribunalele păgînilor. Ca dovadă, pentru acest lucru avem cuvintele Sfîntului Apostol Pavel, adresate Corintenilor: «Îndrăznește oare cineva dintre voi, cînd are vreo pricină cu altul, să se judece la necredincioși iar nu la sfinți? Nu e oare între voi nici unul priceput, care să poată da sfat între frații săi?» (I Corinteni VI, 1-7).

Creștinii au înțeles perfect de bine cîtă dreptate avea Sfîntul Apostol Pavel în aceste mustrări, și de aceea au căutat ca pricinile de judecată să fie cît mai puține, iar cele regretabile care se mai iveau totuși, de teamă ca să nu fi judecate înaintea tribunalelor păgîne, veneau și le judecau ei singuri de bună voie, înaintea episcopilor.

Dintru început, în Biserică, pentru îndreptarea greșelilor mici, se folosesc sfaturile părintești sau dojana între patru ochi sau de față fiind și unul sau mai mulți frați. Abaterile erau însă supuse judecății bisericești publice. Judecata se făcea direct de judecător, pe bază de martori. Pentru orice pricină, trebuiau să fie doi sau trei martori, care să mărturisească la fel asupra cazului. Martorii trebuiau să fie blînzi, neporniți spre minie,

45. N. Milaș, *Dreptul bisericesc oriental*, p. 377.

Din mărturisirea penitentului și din convorbirea cu el, din dispoziția lui spre pocăință, manifestată prin dorința de îndreptare, prin atitudinea față de canonul impus, duhovnicul s-a putut lămuri suficient asupra stării de păcat în care se află credinciosul și poate rosti cu ușurință sentința cu privire la situația morală a penitentului. În acest chip scaunul de duhovnicie devine un tribunal spiritual, iar preotul este un judecător.⁴³

Sentința este rostită prin rugăciunea de dezlegare, când penitentul o merită. Dar atunci când păcătosul nu merită dezlegarea păcatelor sale, duhovnicul poate și chiar este obligat să refuze iertarea. Duhovnicul care numai dezleagă în scaunul de duhovnicie în toate cazurile, acela nu este duhovnic. Indulgența prea mare poate constitui o adevărată calamitate. Prin ea s-ar denatura caracterul oricărei justiții și ar fi un imbold spre păcat. Deci rugăciunea de dezlegare nu este pentru preot un act obligatoriu, ci ea se acordă, după multă chibzuință, numai celor demni de a o primi.

Dezlegînd sau nu pe păcătos de legăturile păcatului, duhovnicul judecător impune, după împrejurări, anumite pedepse, nu numai celor ce nu sînt dezlegați, ca să-i pregătească pentru căință sinceră și pentru iertarea păcatelor, ci și celor deja dezlegați, pentru ca să întărească și să asigure iertarea obținută cu ocazia mărturisirii.

Aceste pedepse se numesc epitimii (ἐπιτίμια) și au un pronunțat caracter juridic. Ele constau, cel mai adesea, în rugăciuni dese, post, fapte de milostenie și altele, și sînt necesare pentru menținerea moralității credincioșilor ca remediu împotriva unei eventuale recăderi în păcate. După Canoanele și practica Bisericii, epitimiile nu sînt pedepse satisfăcătoare, ci medicinale, date pentru asigurarea însănătoșirii obținute sau pentru tămăduire, în cazul celor nedezlegați și spre păzirea celorlalți credincioși.⁴⁴

Din această cauză, aceloarși păcate nu li se impun pedepse egale, ci ele variază după starea celor vinovați și se micșorează sau înlătură cu desăvîrșire, dacă o cere starea celor ce se căiesc sincer pentru greșeli. Iată ce spune Canonul 12 al sinodului I-II ecumenic, cu privire la această problemă: «...La toți aceștia se cuvine a se cerceta bunăvoința și felul căinței lor. Deci cîți dintre ei vor arăta de fapt convertirea lor, cu frică și cu lacrimi și cu stăruință și prin fapte bune, iar nu numai la aparență, aceștia, plinind vremea hotărîtă pentru ascultare, vor participa împreună, după merit, la rugăciuni, pe lângă ceea ce episcopului îi este îngăduit să dispună și mai blind cu privire la dinșii. Iar cei ce au suferit cu nepăsare excluderea de la rugăciuni și au crezut că spre întoarcere le ajunge aparența intrării în biserică, să plinească pe deplin timpul hotărît pentru penitență».

Epitimiile nu sînt parte esențială sau integrantă a mărturisirii. Ele sînt mijloace corecționale, avînd un caracter mai mult juridic, acor-

de a se spovedi, în rev. «Mitropolia Moldovei și Sucevei», Iași, anul XXXIV, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1958, pp. 770-771.

43. Pr. Petre Vintilescu, *op. cit.*, p. 383; *Învățătura de credință ortodoxă*, tipărită cu aprobarea Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne, București, 1952, pp. 156-157.

44. Hristu Andrușos, *op. cit.*, pp. 409-410.

În aplicarea pedepselor celor vinovați, Biserica a urmat pilda Întemeietorului ei. El nu dorește moartea păcătosului, ci îndreptarea lui. Iar Sfinților Apostoli — când le vorbește despre judecata pămîntească —, le recomandă răbdare, iubire de oameni, îngăduință și chibzuință la aplicarea pedepselor. Sfaturile Lui nu rămîn litere moarte, ci devin fapte, căci, aducîndu-i-se spre osîndire femeia învinuită de căturari și farisei de adulter, mustrînd-o foarte fin și prevenind-o pentru alte păcate, o iartă pentru păcatul ei (Ioan VIII, 3-11).

Rostul principal al judecării bisericești nu constă în a pedepsi greșelile, ci mai ales în a conlucra la îndreptarea vinovatului, iar pedeapsa impusă nu este definitivă, ci ea poate fi schimbată în măsura în care cel vinovat se îndreaptă și se căiește de greșelile lui.⁴⁹

Acela dintre creștini, care cădea într-o greșală mai mică, nu era disprețuit și nici lipsit de viațuirea la un loc cu credincioșii, avîndu-se în vedere că nici Domnul nostru Iisus Hristos nu s-a ferit să mănînce la un loc cu păcătoșii, iar cînd pentru aceasta a fost învinuit de către farisei, le-a zis: «Nu cei sănătoșii, ci cei bolnavi au trebuință de doctor» (Matei IX, 12).

Abaterile mai mari de la legile Bisericii însă, atrag după sine excomunicarea și chiar anatema. Cînd Sfîntul Apostol Pavel judecă pe incestuosul din Corint, pronunță sentința cea mai gravă: «Să dați pe cel ce a făcut astfel de faptă Satanei, spre pierzarea trupului lui, ca duhul lui să fie mîntuit în ziua Domnului nostru Iisus Hristos» (I Corinteni V, 5).

Incestuosul a fost lipsit chiar de raporturile zilnice cu frații săi. «Ci Eu v-am spus să nu aveți legătură cu acela care numindu-se frate, rămîne desfrînat sau lacom sau slujitor de idoli, sau grăitor de rău, sau bețiv, sau răpitor; cu unul ca acesta nici să nu mîncăți împreună... Lepădați dară dintre voi pe cel rău!» (I Corinteni V, 11, 13). Era echivalentul cu moartea pe care o prevedea Deuteronomul contra celor vinovați. Un fel de moarte civilă, cu care Sfîntul Apostol Pavel vrea să lovească pe corinteanul scandalos.⁵⁰

Pedepsele bisericești erau felurite pentru credincioșii simpli,⁵¹ iar pentru aplicarea și ridicarea, sau stingerea lor, existau reguli cu caracter religios, moral sau juridic.⁵²

49. I. S. Berdnikov, *Curs de drept bisericesc*, tradus de Silvestru Bălănescu, episcopul Hușilor, București, 1892, p. 37; Gh. Cronț, *Clericii în serviciul justiției*, București, 1938, pp. 3-4; N. T. Buzea, *op. cit.*, p. 29; Ilie Teodorescu, *Judecata bisericească*, București, 1895, p. 10; «Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne», IV, col. 230.

50. Idem, col. 753-754; «Dictionnaire de Théologie Catholique», XII, 1, col. 753, 754, 784; P. Galtier, *op. cit.*, pp. 260-261; I. S. Berdnikov, *op. cit.*, pp. 284-285.

51. Conform Canoanelor 4-9 Ancira; 8-10, Grigore de Neocezarea; 11, 12, 14 sinodul I ecumenic; I. S. Berdnikov, *op. cit.*, p. 281.

52. *Consistituțiile Apostolice*, cartea a II-a, capitolul XLII, trad. cit., vol. II, pp. 61-62.

cinstiți, plini de dragoste, cumpătați, înfrinați, nerăutăcioși, credincioși, temători de Dumnezeu.

Autorul Constituțiilor Apostolice atrage atenția judecătorului în mod special să cerceteze cu multă luare aminte atît pe cei învinuiți, cît și pe martorii care vin să mărturisească. «Trebuie să știți și pe pîrît, ce fel îi este obișnuința vieții și purtarea. Dacă însăși viața lui este dovadă bună, dacă este neprihănit, dacă este rîvnitor spre sfințenie, dacă arată dragoste către văduve și către străini și către săraci și către frați, dacă nu este iubitor de cîștig urît, nici mincinos și hrăpitor, dacă este cumpătat și nu lacom sau bețiv sau leneș, dacă este milostiv și darnic. Căci dacă i se pun în socoteală fapte rele săvîrșite în trecut, desigur pot fi adevărate în parte și învinuirile ce i se aduc acum, dacă n-are dreptatea care luptă de partea sa, căci se poate ca să fi greșit cîndva, dar de vina aceasta să fie nevinovat. De aceea aveți în vedere cu de-amănuntul toate acestea și dați hotăriri drepte și vrednice de credință în contra celui dovedit vinovat... Nici pe năpăstuiitor (pîrîș) să nu-l lăsați nepedepsit, ca să nu defaime și pe altcineva, care duce viață curată, sau să ispitească și pe altul ca să facă la fel ca el; nici pe cel dovedit intrigant, ca să nu cadă și altul în aceleași păcate, căci nici martorul mincinos nu va fi nepedepsit, nici păcătosul fără de osîndă». ⁴⁶

Martorii mincinoși erau aspru pedepsiți pentru că, prin mărturia lor mincinoasă, înșelau urechile judecătorului, defăimau numele fraților lor, și ucideau cu limba lor vicleană pe un nevinovat.

Chiar și în cazul cînd un martor s-ar fi dovedit cinstit, credincios și fără vreo intenție rea, nu era crezut singur, ci mai trebuiau și alți martori cu o purtare ireproșabilă, și numai atunci se stabilea adevărul. ⁴⁷

La judecată trebuiau să fie amîndouă părțile de față, atît martorii cît și cel vinovat. După ce se ascultau martorii, era întreat și inculpatul, iar dacă acesta își recunoștea vina, încă nu se dădea sentința imediat, ci se cerceta din nou cazul, se asculta fiecare parte și numai după ce judecătorul era deplin edificat asupra cazului, dădea o sentință corespunzătoare cu gravitatea vinei. Judecătorul trebuia să judece drept cum este scris: «Judecați judecată dreaptă», și nu trebuia să pedepsească în grabă sau să creadă oricui, căci pedeapsa dată de judecător avea urmări grave asupra celui care o primea. Iată ce sînt primesc judecătorii în această privință: «Iar dacă vreunii în pîrile aduse contra lor ar fi învinuiți de cineva să nu umblă bine în calea Domnului, ascultați deopotrivă pe fiecare din părți, și pe pîrîși și pe pîrît, însă nu cu părtinire, nici numai dintr-o parte, ci cu dreptate, ca unii ce dați hotărîre pentru viața veșnică sau pentru moarte, căci zice Dumnezeu: «Pe drept să urmărești dreptatea». De aceea, cel care a fost pedepsit pe drept și izgonit de voi, rămîne lipsit de viață și de slavă veșnică și față de oamenii religioși, fără cinste și la Dumnezeu osîndit». ⁴⁸

46. *Constituțiile Apostolice*, cartea a II-a, cap. L, trad. cit., vol. II, p. 69.

47. *Ibidem*, cap. XLIX, p. 68; Matei XVIII, 17: «Iar de nu te va asculta, mai ia împreună cu tine unul sau doi, ca pe spusa a doi sau trei martori să se sprijine orice cuvînt».

48. *Constituțiile Apostolice*, cartea a II-a, cap. XLVII, trad. cit., p. 67.

ca abaterile sau fărădelegile săvârșite de aceștia să se judece după alte norme, iar consecințele ce decurgeau să fie mult mai grave.

Din cele mai vechi timpuri s-a stabilit că abaterile sau neînțelegerile dintre clerici să nu se judece decît de autoritatea judecătorească a Bisericii.

Preoții și diaconii erau judecați de către episcopii eparhiilor, iar episcopii de către sinodul episcopilor, în frunte cu mitropolitul.

În cazul cînd unul dintre clerici în vreo pricină bisericească oarecare nu se adresa episcopului sau sinodului, ci mergea de-a dreptul la instanțele civile de judecată, Canoanele socoteau nulă orice hotărîre luată de acele instanțe. «Oricare dintre episcopi sau presbiteri sau diaconi, sau clerici, împotriva căruia s-a ridicat în Biserică vreo pricină criminală, ori civilă, dacă refuzînd judecătoria bisericească, ori vor voi să se disculpe în fața judecătorilor lumești, chiar de s-ar pronunța sentința în favoarea lui, totuși să piardă locul său; și aceasta la cele criminale, iar în cele civile va pierde ceea ce a cîștigat (prin proces, de ar vrea să-și țină locul său).⁵⁶

După dispoziția acestui Canon, toți clericii trebuiau să se supună mai întîi judecării bisericești, atît în pricinile civile, cît și în cele penale. În caz de nesupunere, erau caterisiți chiar dacă de la instanța civilă primiseră cîștig de cauză.

O hotărîre asemănătoare dă și Canonul 104 al sinodului VIII local, de la Cartagina.

Canoanele interziceau așadar, clericilor, să se adreseze instanțelor civile în acele chestiuni, care după natura lor, erau supuse competenței forurilor bisericești de judecată.

Dar și în ceea ce privește afacerile, infracțiunile de drept comun și cele împotriva statului, clericii erau mai întîi supuși judecării de către forurile de judecată bisericească, care de cele mai multe ori le aplica pedeapsa caterisirii și după aceea erau predați instanțelor civile spre judecată.⁵⁷

Ca și la judecata creștinilor, martorii constituie o problemă deosebit de importantă la judecarea clericilor, și s-au stabilit norme corespunzătoare pentru admiterea sau neadmiterea lor (Canoanele: 74, 75 Apostolic; 6, sin. II ecumenic; 143, sin. Cartagina; 129, sin. Cartagina; 8, 28 Cartagina; 70, 144, 146; 129, sin. Cartagina).⁵⁸

Pentru ca sentința pronunțată să fie cît mai obiectivă, s-a stabilit de asemenea ca judecata să nu se sprijine numai pe afirmațiile unui singur martor, chiar dacă acela ar fi de cea mai mare încredere. Nici chiar mărturia unui episcop nu era suficientă, dacă nu era confirmată și de

56. N. Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, Can. XV, sin. Cartagina, vol. II, partea I, p. 165; vezi și Canonul 6 sin. II ecumenic; 10, 11, 104 Cartagina; 5, 13, sin. I-II ecumenic.

57. *Ibidem*, pp. 165-167.

58. J. S. Berdnikov, *op. cit.*, pp. 285-286.

Atunci cînd vinovatul își împlinea pedeapsa (II Corinteni II, 6), și se pocăia de greșelile sale, era iertat, mîngîiat și întărit, «...ați face mai bine să-l iertați și să-l mîngiați, ca unul ca acesta să nu fie doborît de prea multă întristare. De aceea, vă rog să-i arătați dragoste..., și ca să nu dăm Satanei cîștig asupra voastră» (II Corinteni II, 6-11). Prin urmare, îndreptării îi urma iubirea și iertarea.

Tot Sfîntul Apostol Pavel precizează raporturile creștinilor cu cei vinovați atunci cînd le spune: «Iar de nu ascultă cineva cuvîntul nostru, din cartea aceasta, însemnați-l și să nu veniți în atingere cu el ca să-l rușinați; dar să nu-l socotiți dușman, ci să-l povățuiți ca pe un frate» (II Tesaloniceni III, 14-15).⁵³

În cazurile mai ușoare se făcea o izolare relativă cu scop pedagogic și pentru a feri de contaminare restul comunității. Iar pedepsele se dădeau tot cu scopul îndreptării și în raport cu vina.⁵⁴

Cu privire la timpul cînd se făcea judecata, aflăm că judecățile între creștini se făceau în ziua a doua a săptămîinii. Dacă se ridica vreo împotrivire la sentința dată, ea trebuia să se clarifice pînă sîmbăta, iar duminica, atunci cînd erau adunați toți credincioșii în frunte cu episcopul, preoții și diaconii, părțile împlicate trebuiau să se împace pentru a putea participa la serviciul liturgic.⁵⁵

VI. JUDECATA CLERICILOR

În judecata bisericească trebuie să facem distincție între judecata creștinilor în general și judecata clericilor. Aceasta din urmă, întrucît se adresează unor stări deosebite, avînd drepturi și obligații speciale, făcea

53. Idem, cap. XIV, pp. 25-26: «Primește deci (episcopi) pe cel ce se pocăiește, neîndoindu-te cît de puțin, și nu-l lăsa să fie împiedicat de cei care zic fără milă că nu trebuie să ne pîngărim împreună cu astfel de oameni, nici să ne facem tovarăși de vorbă cu ei, căci acestea sînt sfaturile unor judecători fără de minte și ale unor fiare nemiloase, pentru că nu știu că nu de tovarășia la cuvînt cu cei păcătoși trebuie să ne păzim, ci de cea la faptă, căci «Dreptatea celui drept va fi asupra lui și fărădelegea celui fără de lege va fi asupra lui».

54. *Ibidem*, cap. XLVIII, trad. cit., pp. 67-68: «...căci legea n-a hotărît aceeași pedeapsă pentru orice păcat, ci alta pentru păcatele contra lui Dumnezeu și în contra lucrurilor sfînte și în contra templului și în contra preoților, și alta pentru abaterile în contra conducătorului și a soldatului și față de supuși, și iarăși cu totul altă pedeapsă pentru greșelile în contra părinților și a rudelor; asemenea altă pedeapsă pentru crimele săvîrșite din proprie pornire și alta pentru cele fără voie. Și pentru unii hotărâște moarte sau prin răstignire sau prin omorîre cu pietre, pentru alții însă, amendă bănească sau biciuire sau să sufere la fel cu cel ce a făcut. Prin urmare, și voi, pentru diferite păcate, dați și pedepse diferite, ca nu cumva împlîndu-se vreo nedreptate să înfrîngă pe Dumnezeu la minie, căci ai cărei judecăți nedrepte veți fi mijlocitori, ai aceiași veți lua și pedeapsa de la Dumnezeu, deoarece cu ce judecată judecați, veți fi judecați.

55. *Ibidem*, cap. XLVII, pp. 66-67.

Mîntuitorul și de Sfinții Săi Apostoli, le-a potrivit apoi cu vremea și rînduielele justiției de stat și le-a lăsat moștenire pentru călăuzirea comportării credincioșilor și a clericilor în așa fel, ca pașii lor să fie purtați cit mai aproape de «căile dreptății». Ceea ce putem arăta în mod și mai concret, din analiza problemei care a făcut obiectul studiului de față, poate fi schițat în următoarele precizări :

1. Judecata bisericească, mai ales la începutul organizării Bisericii, a avut un rol deosebit de important pentru menținerea disciplinei și moralității creștinilor.

2. Ca mijloace în realizarea acestui scop, Biserica folosește mai întii sfaturile, învățăturile și normele Evangheliei, cu ajutorul căroră încurajează, îndeamnă și explică, apoi avertismentele. Dar, atunci cînd aceste mijloace devin insuficiente, recurge la muștrare, iar în caz de nevoie, făcînd uz de puterea judecătorească proprie, ea pedepsește pe cei care devin o primejdie pentru toată comunitatea.

3. Mărturisirea în primele veacuri creștine, fie publică sau particulară, a stat în strînsă legătură cu judecata bisericească. Putem afirma, fără să greșim, că ea a fost un aspect al judecării bisericești, iar preotul în scaunul de duhovnicie a îndeplinit în mod statornic, pe lîngă rostul de duhovnic și pe acela de judecător.

4. De la începutul organizării sale, Biserica și-a avut organele sale de judecată, mai întii în Sfinții Apostoli, iar după aceea în episcopi și preoți.

5. Judecata bisericească n-a urmărit, ca un scop în sine, pedepsirea celor ce săvîrșeau fărădelegi, ci disciplinarea și îndreptarea lor în vederea mîntuirii, scopul ultim și permanent al oricărei lucrări bisericești.

către un alt martor (Can. 132 Cartagina). Sentința nu se pronunța decît atunci cînd se confruntau trei sau cel puțin doi martori, dacă aceștia mărturiseau la fel asupra cauzei. Acuzatorii trebuiau să-și înainteze reclamația la toți episcopii, urmînd să o susțină personal în fața lor. Înainte de a o înainta însă, trebuiau să declare în scris că în cazul cînd nu vor putea dovedi vina celui pe care îl acuză, se supun aceleiași pedepse, care li s-ar fi aplicat celor reclamați, dacă s-ar fi dovedit vinovați (Can. 6, sin. II ecumenic ; Can. 19, sin. VIII Cartagina).

Absentarea intenționată a părișului de la judecată stingea procesul și atrăgea după sine pedeapsa cuvenită (Can. 28 Cartagina). Episcopul era judecat de către sinodul episcopilor din eparhie. «Dacă vreun episcop, pîrît pentru oarecare vinovății, s-ar judeca de către toți episcopii din eparhie și toți de acord ar aduce împotriva lui o hotărîre, aceasta să nu se mai judece de alții, ci să rămînă întărită sentința dată cu unanimitate, de către episcopii din eparhie» (Can. 15 Antiohia).

Inculpații erau obligați să se prezinte la judecată în termen de o lună de zile de cînd au fost citați. Dacă nu puteau merge și aveau motive bine întemeiate, se puteau prezenta și în luna a doua, dar pînă atunci pedeapsa rămînea valabilă.⁵⁹ Dacă pînă atunci mai săvîrșeau slujba lor ca și mai înainte, nici nu mai puteau să se apere și nici să mai fie reînțegrați, «ci și cei ce comunică cu ei, să se lepede de Biserică...» (Can. 4 sin. IV local de la Antiohia).

Atunci, cînd în urma judecății primeau o sentință și socoteau că este nedreaptă sau prea mare, aveau dreptul să apeleze la forurile judecătorești superioare. Așa, de exemplu, preoții și episcopii puteau apela la sinodul eparhial, care era prezidat de mitropolitul competent, — adică sinodul alcătuit din toți episcopii provinciei, plus cîțiva din provincia învecinată. Sentința pronunțată de acest sinod era definitivă, la un alt for de judecată nu se mai putea apela.⁶⁰

Tot la acest sinod se mai putea apela în cazurile cînd episcopii eparhiei nu puteau lua o hotărîre asupra unei pricini de judecată din cauza dezbinării dintre ei. Altfel toate pricinile se judecau în eparhia respectivă de către episcop și sinodul eparhial.⁶¹

Desfășurînd și în latura judecătorească o activitate pe care n-o putea evita, Biserica s-a străduit să-și închege rînduieli judecătorești proprii, corespunzătoare nevoilor sale. Pe acestea le-a zidit pe temelia așezată de

59. Dr. N. Milaș, *op. cit.*, vol. II, p. I, Can. XIX Cartagina: «Iar dacă nu va voi să se prezinte în fața sinodului anual general, acolo să se rezolve cauza lui, se va judeca că el însuși a rostit împotriva sa hotărîre de osîndire. Și pe timpul în care este afară de comuniune, să nu se împărtășească nici în Biserica sa, nici în parohie».

60. N. Milaș, *op. cit.*, vol. II, p. I, Can. 4 și 12 al sin. IV local de la Antiohia, pp. 67-72.

61. Canoanele 12 și 20 ale sinodului de la Cartagina prevăd ca diaconul să fie judecat de trei episcopi, preotul de șase, iar episcopul de doisprezece.

8. f. 34v-40v. *Același*, Cuvînt al optulea. Adunare de răspunsuri = Oratio VIII, MG, vol. 40, col. 1129-1133.

9. f. 41-42. *Același*, Cuvînt al noaălea = Oratio IX, MG, vol. 40, col. 1133-1134.

10. f. 42v-43v. *Același*, Cuvînt al zecelea = Oratio X, MG, vol. 40, col. 1135.

11. f. 43v-44. *Același*, Cuvî[n]t al u[n]spreze[ce]lea. Pentru grăun-
țul muștarului = Oratio XI, MG, vol. 40, col. 1135-1136.

12. f. 44-45v. *Același*, Cuvîntul al 12. Pentru vin = Oratio XII, MG, vol. 40, col. 1136-1137.

13. f. 46-49. *Același*, Cuvîntul al 13-lea. Pentru cei ce s-au nevoit și
au săvîrșit = Oratio XIII, MG, vol. 40, col. 1137-1139.

14. f. 49-51. *Același*, Cuvîntul al 14-lea. Fapte ale plîngerii = Oratio
XIV, MG, vol. 40, col. 1139-1141.

15. f. 51-53. *Același*, Cuvîntul al 15-lea. Pentru lepădare = Oratio
XV, MG, vol. 40, col. 1141-1142.

16. f. 53-63v. *Același*, Cuvîntul al 16-lea. Pentru bucuria ce să face
sufletului carele voiaște a sluji lui Dumnezeu = Oratio XVII, MG, vol.
40, col. 1146-1153.

17. f. 63v-69. *Același*, Cuvînt 17. Pentru gîndurile lepădării și ale
înstreînării = Oratio XVI, MG, vol. 40, col. 1142-1146.

18. f. 69-72. *Același*, Cuvînt al 18. Pentru ținearea mințe de rău
= Oratio XVIII, MG, vol. 40, col. 1153-1155.

19. f. 72-74. *Același*, Cuvînt al 19-lea. Pentru patimi = Oratio XIX,
MG, vol. 40, col. 1155-1158.

20. f. 74v-85v. *Același*, Cuvînt al 20. Pentru smerita cugetare = Ora-
tio XX, Oratio XXI, MG, vol. 40, col. 1157-1166.

21. f. 85v-92. *Același*, Cuvînt al 22. Pentru fapta omului celui nou
= Oratio XXII, MG, vol. 40, col. 1166-1170.

22. f. 92-98. *Același*, Cuvîntul al 23-lea. Pentru săvîrșirea = Oratio
XXIII, MG, vol. 40, col. 1170-1174.

23. f. 98-98v. *Același*, Cuvî[n]t al 24-lea. Pentru nepătimire = Oratio
XXIV, MG, vol. 40, col. 1174.

24. f. 98v-121. *Același*, Cuvînt al 25. Cătră avva Petru ucenicul lui
= Oratio XXV, MG, vol. 40, col. 1174-1191.

25. f. 121v-126. *Același*, Cuvînt al 26. Cuvînte care au zis avva Pe-
tru, ucenicul lui, că le-au auzit de la dînsul = Oratio XXVI, MG, vol.
40, col. 1191-1194.

26. f. 126v-129v. *Același*, Cuvînt al 27. La ia aminte de sineți = Ora-
tio XXVII, MG, vol. 40, col. 1194-1197.

27. f. 129v-132. *Același*, Cuvînt al 28. Al acestuiași pentru ramurile
răutății = Oratio XXVIII, MG, vol. 40, col. 1197-1199.

28. f. 132v-139. Ale acestuiaș plîngeri. Cuvînt al 29 = Oratio XXIX,
MG, vol. 40, col. 1199-1206.

II. f. 139v-141. *Sf. Vasile cel Mare*, Învățătură.

Inc. Acum mulți din oameni de poruncile Mîntuitorului arătat.

Sf. Aceia ce iaste altora spre folos, căruia nu iase vicleșug din gura lui.

CATALOGUL MANUSCRISELOR
DIN
BIBLIOTECA PATRIARHIEI ROMÎNE *

27

ISAIA PUSTNICUL

Sec. XVIII; hîrtie; 144 foi; 27×19; scriere cursivă cu cerneală neagră; inițialele, titlurile și colontitlurile cu cerneală roșie; frontispicii liniare din roș și negru; unele inițiale frumos împodobite cu elemente noi de ornamentație; 25 rînduri pe pagină. Un singur condei. Corectat de prima mînă și de mîini posterioare. Legătură veche în piele. Provenit de la Mînăstirea Căldărușani. Numere vechi de bibliotecă: pe cotor: «Manus. 39»; în biblioteca Internatului Teologic a avut nr. 2340.

I. *Ale cuviosului părintelui nostru Isaiei Pustnicului, Porunci.* ¹

1. f. 1-2v. Cuvînt întîi = Oratio I, MG, vol. 40, col. 1105-1107.

2. f. 2v-4v. *Același*, Cuvînt al doilea. Pentru leagea cea după fire = Oratio II, MG, vol. 40, col. 1107-1108.

3. f. 4v-8v. *Același*, Cuvînt al 3. Pentru așăzarea ² începătorilor și a celor de prin chilii = Oratio III, MG, vol. 40, col. 1108-1112.

4. f. 9-21v. *Același*, Cuvînt al 4. Pentru știința celor ce șăd în chilii = Oratio IV, MG, vol. 40, col. 1112-1121.

5. f. 21v-28v. *Același*, Cuvînt al cincilea. Pentru porunci credincioase și pentru zidirea celor ce vor a lăcui cu pace unii cu alții împreună = Oratio V, MG, vol. 40, col. 1121-1125.

6. f. 28v-30. *Același*, Cuvînt al șaselea. Pentru cei ce vor a să liniști întru liniște bună, ca să ia aminte de sineși... = Oratio VI, MG, vol. 40, col. 1125-1126.

7. f. 30-34v. *Același*, Cuvînt al șaptelea. Pentru fapte bune = Oratio VII, MG, vol. 40, col. 1126-1129.

* Continuare din nr. 9-10, anul XII (1960).

1. Textul grec al acestor «Porunci» ale Sfîntului Isaia Pustnicul n-a găsit încă un editor; le avem numai în o traducere latină din 1574, datorită lui Zinus, reproducă în MG, vol. 40.

2. Pe margine, de aceeași mînă: *sau starea*.

2. f. 9-31. Pricina 1. Că cei ce să prostesc pre sineș cinstiți sint la Dumnezeu = Συναγωγή τῶν θεοφύγων ρημάτων καὶ διδασκαλῶν τῶν θεοφύγων καὶ ἁγίων πατέρων, ὁ δὲ πάσης γραφῆς θεοπνεύστου σηναθροισθεῖσα.... παρὰ Παύλου τοῦ δαισιωτάτου μοναχοῦ καὶ κτήτορος μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος καὶ Εὐεργετινοῦ ἐπισκόπου μένου..... Venetia, 1783, p. 305-320.

3. f. 31-56. Pricina 2. Că defăimarea pre smerenie, iar cinstea pre mîndrie le pricinuiască. Pentru aceia și smeriții cugetători defăimați fiind să bucură, iar cinstiți fiind să mîhnesc = *Op. cit.*, p. 320-336.

4. f. 56-67. Pricina 3. Că nu să cuvine cineva fără lucru a fi, ci și trupeaște a lucra; și cum că deșărtăciunea pricină a multe răutăți iaste = *Op. cit.*, p. 337-344.

5. f. 67-70v. Pricina 4. Cu care scopos să cuvine a lucra călugărul și spre cîte și care lucruri a unelti = *Op. cit.*, p. 345-347.

6. f. 71-72v. Pricina 5. Care să cuvine a păzi frații lucrînd unii cu alții = *Op. cit.*, p. 347-348.

7. f. 72v-80v. Pricina 6. Că în obște nu să cuvine cineva al său ceva a avea. Iar celui ce are prea grea muncă asupra i să atîrnă = *Op. cit.*, p. 349-354.

8. f. 80v-88. Pricina a șaptea. Că cela ce dă sau vinde ceva din lucrurile ceale folositoare Mînăstirii, sau pre ascuns ia, mult greșaste la Dumnezeu și mai mult să va munci. Pentru aceia să cuvine de dinsele ca de ceale ce sint afierosite lui Dumnezeu foarte a purta grija și nici de ceale prea mici a nu ne băga de seamă. Și cum că întru toate, lenevirea iaste vătămătoare = *Op. cit.*, p. 354-358.

9. f. 88-94. Pricina 8. Cu ce fealiu de așăzămînt să cade a sluji sau a să sluji și ce dobîndă iaste din slujire = *Op. cit.*, p. 359-363.

10. f. 94-96v. Pricina a noa. Cînd și la care lucruri slujba să cuvine a să cinsti mai întilu decît rugăciunea = *Op. cit.*, p. 363-364.

11. f. 96v-105. Pricina a zecea. Că trebue cu osîrdie la rugăciune a ne scula și cu răbdare a stăruia la dînsa; și de unde și pentru ce din început s-au rînduit rugăciunile ceale la hotărîte ceasuri și cum că nu să cuvine de aceastea a ne lenevi = *Op. cit.*, p. 365-370.

12. f. 105-114. Pricina 11. Pentru oîntare și rugăciune și buna rînduială întru dinsele = *Op. cit.*, p. 371-377.

13. f. 114-117v. Pricina 12. Că să cuvine pre cei ce grăesc îndeșărt la dumnezeăștile slujbe a-i canonisi și de nu să vor îndrepta a-i înpinge din besearică cu asprime = *Op. cit.*, p. 377-380.

14. f. 118-127. Pricina 13. Că să cuvine în toată vremea a priveghia și atîta a dormi cît trupul a să ținea. Și că ceice încep la nevoință trebue și prin izvodiri a obicinui priveghierea = *Op. cit.*, p. 380-386.

15. f. 127-128v. Pricina 14. Pentru iubirea de sine = *Op. cit.*, p. 387-388.

16. f. 128v-135. Pricina 15. Care folos iaste din înfrinare și care vătămăre din neînfrinare și ce piardere iaste din nemăsurarea vinului = *Op. cit.*, p. 388-392.

17. f. 135-139. Pricina 16. Cum părinții postul l-au iubit și l-au săvîrșit și pînă unde și întru acesta cu dinadinsirea o uneltea = *Op. cit.*, p. 393-396.

f. 141v-142. Scara cărții cuviosului părintelui nostru Isaiei pustnicului.

f. 142v-143, 144. Albe.

f. 143v, 144v. Însemnări.

Însemnări posterioare :

f. 1, cu creionul : *Această carte este a sfintei M[ănăstiri] Căld[ărușani].*

f. 94. Este lăsat un loc gol cam de două rînduri, iar pe margine copistul a scris : *Lipseaște izvodul.*

f. 142. *Pomeniți-mă, sfinților părinți, dinpreună cu părintele Isaia Pustnicul, pre mine păcătosul Ghervasie monah.*

f. 143v. Printre alte texte din Scriptură, următoarea însemnare :

Și s'au zidit acest sfînt lăcași la leat de la Hristos 1638, iar de la zidirea lumii șapte mîi o sută patruzeci și șapte de Io Matei Basarab v[oe]v[od] cu mița lui Dumnezeu Domn a toată țara ruminească.³

f. 144v. *Am cetit aciastă sfîntă carte foarte folositoare de suflet a sfîntului Isaia Puscucului, cu ale căruia rugăciuni dea Dumnezeu și mie neînednicului a urma din parte celor scrise într-însă. Și fie mila Domnului cu toți, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin. Leat 1847 Dechemvie. Sh[imonah] Ev[sevie].⁴*

28

CARTEA A DOUA A LUI PAVEL EVERGHETINOS

Sec. XIX (1801-1802); hîrtie; 396 foi; 23×17; scriere cursivă, de caligraf, cu cerneală neagră; inițialele, titlurile și colontitlurile cu cerneală roșie; frontispicii și inițiale ornamentate; 20 rînduri pe pagină. Un singur condei. Corectat de prima mînă. Legătură veche în piele. Provenit de la Mănăstirea Căldărușani. Numere vechi de bibliotecă : pe cotor : «Manus. 63»; în Biblioteca Internatului Teologic a avut nr. 2337

f. 1. Însemnări.

f. 1v-2v. Albe.

1. f. 3-8v. Pinax a cărții 2 a lui Everghetinos.

f. 9. *Începutul al cărții a doua a lui Everghetinos.⁵*

3. Este vorba negreșit de anul zidirii bisericii Sfîntului Dumitru Izvoritorul de Mir de la Mănăstirea Căldărușani.

4. Scrisul ne arată că tot acest Evsevie a scris și însemnările de pe f. 143v.

5. Un studiu remarcabil despre Pavel Everghetinos și opera lui a publicat F. Gheorghe (*Un dascăl icumenic uitat : Cuviosul Pavel Everghetinu. Ctitoria și scrierile sale*), în *Mitropolia Olteniei*, 1956, VIII, pp. 456-481. Autorul studiului, spre deosebire de teologii apuseni, care au tratat același subiect, interiorizînd opera lui Everghetinos, intuiește gîndurile directoare ale acestei culegeri de pilde și graiuri. De aceea interpretarea sa pune într-o lumină nouă strădaniile cărturărăști ale acestui scriitor bizantin, transmitător de valori spirituale ale primului mileniu creștin, citit cu nesaț și în secolul al XIX-lea.

34. f. 270v-275. Pricina 33. Că la sfîrșitul vieții mai cumplit să pun dracii asupra omului; pentru aceea foarte să cuvine a lua aminte = *Op. cit.*, p. 489-491.

35. f. 275-278. Pricina 34. Că nimic așa nu este cu nepotrivire credinciosului ca îndrăzneala și risul întru carea și pentru evlavie și care sînt ale aceștia deosebiri = *Op. cit.*, p. 492-494.

36. f. 278-289v. Pricina 35. Că nu să cuvine nicidecum a să mîniia cineva pre om sau a striga. Și care iaste nașterea mîniei și carea iaste tîmăduirea = *Op. cit.*, p. 494-502.

37. f. 290-292. Pricina 36. Că cei ce doresc desăvîrșire și cît de puțin a să turbura cu inima, cătră cel ce-l nedreptățește sau îl ocărăște, nu nevinovat să arată = *Op. cit.*, p. 502-503.

38. f. 292v-309. Pricina 37. Că să cuvine a fi fratele îndelung răbdătoriu cătră cei ce-i greșesc lui și pre cei ce-l nedreptățesc a nu-i doșadi = *Op. cit.*, p. 504-514.

39. f. 309-322v. Pricina 38. Că să cade hristianul nu numai celor ce nedreptățesc a nu izbîndi, ci cu îndelungă răbdare nedreptățirea a o suferi și cu nerăutatea a-i rușina pre dîșii = *Op. cit.*, p. 515-523.

40. f. 322v-327. Pricina 39. Că cei ce cu mulțămîtă rabdă strîmbătatea și nu-și izbîndesc loruși, Dumnezeu izbînditoriu să face. Și de multe ori cu mai mari le răsplătește decît ceale ce s-au nedreptățit = *Op. cit.*, p. 524-527.

41. f. 327-341v. Pricina 40. Că să cade și pre vrăjmași a-i iubi... = *Op. cit.*, p. 527-535.

42. f. 341v-343. Pricina 41. Că nu să cuvine pre vreun om a urî = *Op. cit.*, p. 536-537.

43. f. 343v-350v. Pricina 42. Că pierzătoare iaste pomenirea de rău și nu numai pre toată lucrarea cea duhovnicească o netrebnicește ci și pre milostivirea lui Dumnezeu o întoarce înapoi; și cum trebuie a sta înprotiva ei = *Op. cit.*, p. 538-542.

44. f. 351-353. Pricina 43. Că nu să cuvine a blestema pre cineva = *Op. cit.*, p. 543-544.

45. f. 353v-355. Pricina 44. Că nu să cade numai a nu ocări pre cineva, și pre cei ce ne ocărăsc a-i binecuvînta și așa pre mîniia lor a o potoli = *Op. cit.*, p. 545-546.

46. f. 355-357v. Pricina 45. Că nu să cade a minți, ci adevărul a grăi = *Op. cit.*, p. 546-548.

47. f. 358-367v. Pricina 46. Că mare iaste păcatul năpăstuirii și spre slava celor năpăstuiți de vor răbda cu mulțămîtă, de multe ori și aicea asupra năpăstuiților vine de la Dumnezeu pedeapsă = *Op. cit.*, p. 549-555.

48. f. 368-376. Pricina 47. Pentru cuvînt și tăcere. Și cum și cînd să cade pre acestea a le unelti. Și că îndeșert a cuvînta nu iaste fără de vină = *Op. cit.*, p. 556-561.

49. f. 376-380. Pricina 48. Că și prost a să jura păcat iaste; iar jurămîntul strîmb netrecută muncă are; și cum că jurămîntul cel ce să face din obrăznicie spre lepădarea poruncii lui Dumnezeu trebuie a-l dezlega și a să pocăi pentru dînsul = *Op. cit.*, p. 562-564.

18. f. 139v-147. Pricina 17. Fealiuri de fapte ale părinți sfinți, deșeptînd spre răbdare pre a noastră neputință și cu covîrșire învățîndu-ne pre noi smerenie = *Op. cit.*, p. 396-401.

19. f. 147-158. Pricina 18. Cum să cuvine a purta grija de trup și carea iaste nevoița cea cu socoteală și înfrînarea = *Op. cit.*, p. 401-408.

20. f. 158-160. Pricina 19. Cum să cuvine iubitoriului de Dumnezeu a prăznui. Și carea iaste și în praznice hrana părinților = *Op. cit.*, p. 409-410.

21. f. 160v-161v. Pricina 20. Că mare rău iaste mîncarea într-ascuns; pentru aceeaia poate și numai singură a pîiarde pre monah = *Op. cit.*, p. 411-412.

22. f. 161v-164v. Pricina 21. Că să cuvine călugărului odată a mîncea în zi și aciasta după al noaolea cias, cătră seară, de poartă grija de cu dinadinsire, pre carea toți părinții o au păzit și nu numai în liniște, ci și în viețile de obște cei mai mulți = *Op. cit.*, p. 412-414.

23. f. 165-170. Pricina 22. Că nu să cuvine pentru îndulcire, ci duple trebuință a mîncea; și cum că cel ce nu duple îndulcire mîncă, măcar dulci bucatele de vor fi, nimic nu să păgubeaște = *Op. cit.*, p. 415-418.

24. f. 170-176. Pricina 23. Cum să cade și cu ce scopos monahul la masă a șădea și de ceale puse înnainte a să atinge. Și ce să cuvine a păzi la masă = *Op. cit.*, p. 419-423.

25. f. 176-179v. Pricina 24. Pentru mîncare și băutură și cînd și cum și de care să cade a nu ne împărtăși sau a ne depărta = *Op. cit.*, p. 423-425.

26. f. 179v-191v. Pricina 25. Care iaste deosebirea războiului curviei și cum să cade înprotiva lui a ne nevoi = *Op. cit.*, p. 426-434.

27. f. 191v-201. Pricina 26. Că desăvîrșit războiul curviei nu iaste cu putință într-alt fealiu a să izbăvi fără decît din ajutoriul lui Dumnezeu, care ajutoriu urmează nevoitorilor. Și carea iaste cea desăvîrșit curățenie = *Op. cit.*, p. 434-440.

28. f. 201-202v. Pricina 27. Carea iaste cinstea curățeniei și carea iaste necinstea curviei și sfîrșiturile a fiește cării și răsplătirile și acum și în cel viitoriu veac = *Op. cit.*, p. 441-442.

29. f. 202v-224. Pricina 28. Că și gînduri urîte a priimi și nu îndată a le împinge. Așijderea și cu iscodire a să uita și urîte a grăi sau a auzi supt pedeapsă iaste. Iar alcătuirea de o potrivă cu fapta să muncească. Și că prin multe fealiuri de fealiuri de meșteșuguri Duhul curviei năvălească. Pentru aceeaia să și cuvine a lua aminte deapururea = *Op. cit.*, p. 442-456.

30. f. 224v-244. Pricina 29. Că trebuie de vorbirile muerilor a ne abate și de cealelalte ce zîdăresc patimile = *Op. cit.*, p. 456-470.

31. f. 244-245. Pricina 30. Că nu să cuvine nicidecum... = *Op. cit.*, p. 470-471.

32. f. 245-247. Pricina 31. Că din fealiuri de pricini visarea să face = *Op. cit.*, p. 471-472.

33. f. 247-270v. Pricina 32. Că prea mare iaste lucrarea plînsului și în cîte fealiuri iaste plînsul și care iaste deosebirea lacrărilor = *Op. cit.*, p. 473-488.

2. f. 10v-42v. Pricina 2. Că nici pre cel ce la arătare păcătuiește trebuie a-l osîndi, nici a defăima pre cineva, ci a lua aminte de sine și a nu iscodi cele streine; că cel ce ia aminte la ale sale răotăți, pre aproapele a-l osîndi nu poate = *Op. cit.*, p. 581-599.

3. f. 43-48v. Pricina 3. Că nu trebuie pre cineva întru ceale ce nu sînt duple poruncă a-l sminti. Și ce poate numele smintealli. Și cum că nu să cuvine a ne sminti, iară pre cei ce să smintesc a-i tămădui = *Op. cit.*, p. 600-603.

4. f. 48v-52. Pricina 4. Că să cade creștinul a-și robi toată înțelegerea întru Hristos, că cei duhovnicești și dintru însăși cugetările ceale mirenești sau și din lucruri reale întru cugetări bune să povățuesc = *Op. cit.*, p. 603-605.

5. f. 52-54v. Pricina 5. Pentru vicleșug și răutate, pentru prostime și nerăutate de unde să nasc și ce folos și vătămare iaste dintr-însele și pentru pizmă = *Op. cit.*, p. 605-606.

6. f. 54v-57. Pricina 6. Că cei ce defaimă și iau în batjo[co]ră pre bărbații cei proști⁷ și carii pre sineș să smeresc, prea mult greșesc = *Op. cit.*, p. 607-608.

7. f. 57-60v. Pricina 7. Că să cade credinciosul ceale ce le face cu știință bună a le face și nu cu rea; că Dumnezeu pre fapta fiește căruia nu precum să veade, ci duple scoposul al celui ce face o judecă = *Op. cit.*, p. 609-610.

8. f. 60v-62. Pricina 8. Că mare bunătate ni s-au dat noaă de la Dumnezeu știința și mult ajută celui ce o ascultă pre aciasta = *Op. cit.*, p. 611-612.

9. f. 62v-78. Pricina 9. Că trebuie a lua aminte deapururea și de pretutindinea a ne păzi pre înșine, că vrăjmașul de pretutindinea și prin toate năvălește = *Op. cit.*, p. 613-621.

10. f. 78-81. Pricina 10. Că să cade a ne cerceta pre înșine și pre greșale a le îndrepta, iară pre ceale bune a le creaste = *Op. cit.*, p. 621-623.

11. f. 81v-95. Pricina 11. Că nu fără de primejdie iaste credinciosului călcarea a unii porunci, ca unul ce au luat puteare a le lucra pre toate și mai virtos cerîndu-i-să; și că puțină răutate vatămă prea mult = *Op. cit.*, p. 623-630.

12. f. 95-97v. Pricina 12. Că acelor ce au priimit dumnezeiasca cunoștință și a călugărilor celor cucearnici greșalele și ceale mici cu mari munci să cercetează = *Op. cit.*, p. 631-632.

13. f. 98-117v. Pricina 13. Că să cade bărbăteaste a sta înproțiva întristării ceii dela draci și a trîndăviei și pentru răbdare = *Op. cit.*, p. 633-644.

14. f. 117v-127. Pricina 14. Că să cade nevoitorul și bolnav fiind cu trupul nu cu totul... ci întru Dumnezeu, cu a Căruia i[co]nomie și boalele să fac = *Op. cit.*, p. 645-650.

15. f. 127v-133v. Pricina 15. Cum și cînd și care doftorii să cuvine a unelti... = *Op. cit.*, p. 651-654.

7. Pe margine: neprețăcuți.

50. f. 380-387. Pricina 49. Că să cade nu numai a nu cleveți, ci nici pre cel ce clevețește a nu-l îngădui, nici a șopti, nici a cîrti = *Op. cit.*, p. 565-569.

51. f. 387-394v. Pricina 50. Cum că trebuie frații lăcuind împreună a să îndrepta unul pre altul, greșind întru cevaș; și cînd și în care greșale să cuvine a tăcea; și iară cînd și în care a grăi și a nu ascunde = *Op. cit.*, p. 570-574.

f. 394v. Sfîrșit al cărții a doao a lui Everghetinos.

f. 395-396v. Insemnări.

Insemnări de la prima mînă:

f. 8v. 1801, *Iul[ie]* 13.

f. 139. 1802, *Deche[morie]* 30.

f. 394v. 1802, *Sep[temorie]* 7.

Insemnări posterioare.

f. 1. *Aciastă carte este la Căldurușanilor și este foarte bună și de folos numai să o citiți [cu] luare amînte și cele ce citiți să le și faceți.*

Altă mînă: *Aciastă carte este de la cămar[ă].*

Altă mînă: *Aciastă sfîntă carte au fost dată la fratele Petru Băinu, 1841 februarie 8. Petru Băinu.*

f. 3, pe marginea de jos a foi: *De opște a sf[înte]i m[înăstiri] Căld[ărușani].*

Altă mînă, pe marginea din dreapta: *Am primit de la Chir Dumitru.*

f. 396. *Matei Voevod, Elena Doamna, Filaret arhiereul, Gheorghî, Dosotei, Dorotei, Dani[il] arhimandriți.*⁶

f. 396v. *Costache Gheorghiu din postăvărie am citit aciastă sfîntă carte, întru care am aflat lucru[ri] foarte folositoare de suflet. 1844, Febr[u]arie în 23.*

29

CARTEA TREIA A LUI PAVEL EVERGHETINOS

Sec. XIX (1800?); hîrtie; 419 foi (pe foaia 153v copistul scrie numai două rînduri și trece, în continuare, pe foaia 154); 23×17; scriere cursivă, de caligraf, cu cerneală neagră; inițialele, titlurile și colontiturile cu cerneală roșie; frontispicii și inițiale ornamentate; 20 rînduri pe pagină. Două condeie, din care unul al lui *Nicodim*. Corectat de prima mînă. Legătură veche în piele. Provenit de la Mînaștirea Căldărușani. Numere vechi de bibliotecă: pe cotor: 139; în Biblioteca Internatului Teologic a avut nr. 2299.

f. 1. *Începutul a cărții a treia a lui Everghetinos.*

1. f. 1-10v. Pricina 1. Că nu trebuie din prepusuri a osîndi sau cumvași a crede prepusurilor = *Συναγωγὴ τῶν θεοφθόγγων βημάτων καὶ διδασκαλιῶν τῶν θεοφόρων καὶ ἁγίων πατέρων, ἀπὸ πάσης γραφῆς θεοπνεύστου συναθροισθεῖσας... παρὰ Παύλου τοῦ δαιωτάτου μοναχοῦ καὶ κτήτορος μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐσεργέτιδος καὶ Εὐσεργετινοῦ ἐπικαλουμένου...* Veneția, 1783, p. 575-581.

6. Un pomelnic al ctitorilor și stareților Mînaștirii Căldărușani.

31. f. 237v-252. Pricina 31. Că prea mare între faptele bune iaste dreapta socoteală; și să cuvine credinciosul cu dînsa a face cele ce face. Că ceale ce face fără de socoteală și fără de scopos, măcar bune ar fi nimic nu folosesc, iar uneori și vatămă = *Op. cit.*, p. 723-731.

32. f. 252-256v. Pricina 32. Că fără de ajutoriul cel de sus, nici izbăvire de răutate, nici dobîndire de faptă bună să face celui ce să nevoiaște; și cum că punerea de fii nu din lucruri, ci din dar să face = *Op. cit.*, p. 731-733.

33. f. 257-276v. Pricina 33. Ce iaste pricina ispitelor și ce iaste folosul dintru aceastea și carea iaste deosebirea = *Op. cit.*, p. 734-745.

34. f. 277-288. Pricina 34. Cum să cade a sta înprotiva ispitelor și că nu să cade a să arunca pre sineș într-însele. Și cînd și întru care să cuvine a fugi sau a primi ispita = *Op. cit.*, p. 745-751.

35. f. 288-299v. Pricina 35. Că nu iaste bine a alerga spre a face minuni, ci a să dezbate de aciasta prin smerenie; și nu să cade nici de alte daruri a dori sau a ceare. Iar de să va și învrednici, să nu cugete înalt, ci să se păzească prin smerenie. Și că decît cei ce face seamne nimic nu sînt mai de jos cei ce arată viețuire dumnezeiască. Și că decît a face minuni sînt alte daruri și mai mari dintru carii să cunosc cei duhovnicești = *Op. cit.*, p. 752-758.

36. f. 299v-312. Pricina 36. Că mai mare decît toate faptele ceale bune iaste dragostea și că cel ce iubeaște după Dumnezeu pre folosul aproapelui său sau odihna, întru toate mai întîiu decît pre sineși îl cinsteaște = *Op. cit.*, p. 759-766.

37. f. 312-319v. Pricina 37. Că să cade pentru aproapele și sufletul a-l pune = *Op. cit.*, p. 766-770.

38. f. 257-276v. Pricina 33. Ce iaste pricina ispitelor și ce iaste folosmerenie și sirguiaște a nu întrista, ci în tot feal[ul a] ajuta aproapelui și pre toate ceale ale lui ca pre ale sale a le ocroti = *Op. cit.*, p. 771-779.

39. f. 333v-338. Pricina 39. Că cel ce are dragoste după Dumnezeu și neștiind aproapele să sirguiaște a-i face bine = *Op. cit.*, p. 779-781.

40. f. 338-345. Pricina 40. Că să cuvine credinciosului cînd cumpără și cînd vinde sau altceva de acest fealiu face a avea pre Dumnezeu înnaîntea ochilor și paguba aproapelui a nu o primi, măcar acela va zice nu mi să face strîmbătate. Si să cade întru dragoste a păzi neîndrăzneala și mai virtos cei tineri... ca ceale ce sînt pierzătoare = *Op. cit.*, p. 782-786.

41. f. 345-350v. Pricina 41. Că să cuvine a face cătră cei ce vin și cum a-i întîmpina pre dînsii și a vorbi = *Op. cit.*, p. 787-790.

42. f. 350v-357v. Pricina 42. Că întru venirile celor ce viețuesc după Dumnezeu, mulți din părinți, pentru odihna celor ce venim, slăbim puțin din post, nimic dintru aciasta vătămîndu-să pentru nepătimirea; iar unii dintr-înșii și pentru acea puțină răsufare, pre eiș să chinuia mai pre urmă. Și că cel ce păzează întru venit și mîngîieri pre a sa postire nedezlegată sau dezleagă însă puțin, lăudat iaste la cei ce bine judecă. Și că nu să cade a să pleca întru mîngîieri celor ce silesc preste măsură = *Op. cit.*, p. 791-795.

43. f. 357v-362. Pricina 43. Că nu să cuvine celor ce vin la obște, măcar călugări de vor fi, a le da voe să vorbească cu frații fără opreală

16. f. 133v-141. Pricina 16. Că nu să cuvine monahul fără de mare nevoie a să scălda sau cumvași a să goli = *Op. cit.*, p. 655-659.

17. f. 141-143. Pricina 17. Că nu iaste ceva nehotărît la Dumnezeu și toate cele ce să fac și însuși morțile ceale de năprasnă cu mai înainte cunoștința Lui Dumnezeu sînt hotărîte = *Op. cit.*, p. 660-661.

18. f. 143-152v. Pricina 18. Pentru răbdarea cea în boale și folosul dintr-însele și cum că la unii din cei înbunătățiți iconomicești pedepse de la Dumnezeu li să aduc spre desăvîrșită curățenie = *Op. cit.*, p. 662-667.

19. f. 153-159. Pricina a 19. Că de multe ori și dreptii cu folos⁸... = *Op. cit.*, p. 668-671.

20. f. 159-165. Pricina 20. Că nu să cade a să minuna cînd ceva primejdincios se întîmplă bărbatilor celor drepti = *Op. cit.*, p. 672-675.

21. f. 165-177v. Pricina 21. Că să cuvine credincio[su]l, măcar să va lipsi vreodată cu folos și de ceale de nevoe, a nu să înpuțina îndatăși, ci a mulțami și a aștepta pre Domnul și fără de îndoială a nădăjdui cum că bunul Dumnezeu negreșit va purta grijă de dînsul; și cum că rușine iaste pustnicului, slugă fiind lui Dumnezeu, a să apropiia la mireani și a ceare ceale de trebuință, măcar să înghesuiască cu lipsa = *Op. cit.*, p. 676-683.

22. f. 177v-180. Pricina 22. Cine iaste carele cu nebulie nădăjduiaște întru Hristos = *Op. cit.*, p. 684-685.

23. f. 180-182v. Pricina 23. Că nici pre cea mai mică poruncă nu să cade a o vinde pentru oareș care trebuință trupească, măcar silitoare va fi; sau pentru frica omenească = *Op. cit.*, p. 686-687.

24. f. 182v-186. Pricina 24. Că să cade credinciosului măcar și în turburări vreodată va cădea a nu să prefăce împreună cu lucrurile ceale dinafară, ci cătră Dumnezeu a privi și plăcerea Acelui a o face = *Op. cit.*, p. 688-689.

25. f. 186-189. Pricina 25. Că să cade cel [ce] caută a plăcea lui Dumnezeu, necinstirile și cinstele de la oameni întru nimic a le socoti = *Op. cit.*, p. 690-692.

26. f. 189-202v. Pricina 26. Că să cuvine întru ascuns pre fapta bună a o metahirisi și a nu o vădi sau a să făli; și pentru mărirea deșartă și plăcerea omenească; și de unde să naște mărirea deșartă și lucrează și cum să ucide = *Op. cit.*, p. 692-700.

27. f. 202v-208. Pricina 27. Că nu să cade a căuta preeteșugurile celor mari din lume = *Op. cit.*, p. 701-704.

28. f. 208-213v. Pricina 28. Că nu să cuvine din plăcerea de sineș a face mai pre sus de ceilalți frați ce sînt împreună în mînăstire = *Op. cit.*, p. 704-707.

29. f. 214-230. Pricina 29. Că și singură mîndriia poate a pierde pre creștin și cum cei ce să îngîmfează pentru îndreptări, părăsiți fiind de la dar cad = *Op. cit.*, p. 708-717.

30. f. 230-237v. Pricina 30. De unde să naște hula și cum să tămăduiaște = *Op. cit.*, p. 718-722.

⁸. Pe margine: de la Dumnezeu să slobod.

MISCELENEU

Sec. XIX (1813); hîrtie; 180 foi; format din două corpuri: primul corp, f. 1-146; al doilea, f. 147-180; manuscrisul a rămas neterminat; textul se întrerupe la mijlocul Foi 180; 23×17; scriere cursivă cu cerneală neagră; în corpul întâi, inițialele, titlurile și colontitlurile cu cerneală roșie; în corpul al doilea (f. 170-80), inițialele și titlurile, cu cerneală roșie; 20-21 rînduri pe pagină. Mai multe condeie, din care unul al lui *Nicodim*. Corectat de prima mînă. Legătură veche în piele. Provenit de la Mănăstirea Căldărușani. Numere vechi de bibliotecă: pe cotor: «Manus. 90»; în Biblioteca Internatului Teologic a avut nr. 2289.

I. Din cartea a treia a lui Pavel Everghetinos.

1. f. 1-33v. Pricina 2. Că nici pre cel ce la arătare păcătuiaste trebuie a-l osîndi, nici a defăima pre cineva, ci a lua aminte de sineși și a nu iscodi ceale streine. Că cel ce ia aminte la ale sale răutăți pre aproapele a-l osîndi nu poate = *Συναγωγή τῶν θεοφθόγγων ῥημάτων καὶ διδασκαλιῶν τῶν θεοφόρων καὶ ἁγίων πατέρων ἀπὸ πάσης γραφῆς θεοπνεύστου συναθροισθεῖσα.... παρὰ Παύλου τοῦ βσιωτάτου μοναχοῦ καὶ κτήτορος μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος καὶ Εὐεργετινοῦ ἐπικαλουμένου*, Veneția, 1783, p. 581-599.

2. f. 33-39v. Pricina 3. Că nu trebuie pre cineva întru ceale ce nu sînt după poruncă a-l smînti. Și ce poate numele smîntealii și cum că nu să cuvine a ne smînti. Iar pre cei ce să smîntesc a-i tămădui = *Op. cit.*, p. 600-603.

3. f. 39v-43. Că să cade creștinul a-și robi toată înțeleagerea întru Hristos, că cei duhovnicești și dintru însuși cugetările ceale mirenești sau și din lucruri reale întru cugetări bune să povățuesc = *Op. cit.*, p. 603-605.

4. f. 43-45. Pentru vicleșug și răutate, pentru prostime și nerăutate și de unde să nasc, iaste dintr-însele și pentru pizmă = *Op. cit.*, p. 605-606.

5. f. 45-47v. Pricina 6. Că cei ce defăimă și ia în batjoc[u]ră pre bărbații cei proști și cari pre sineși să smeresc prea mult greșesc = *Op. cit.*, p. 607-608.

6. f. 47v-50v. Pricina 7. Că să cade credinciosul ceale ce le face cu știință bună a le face și nu cu rea; că Dumnezeu pre fapta fiește căruia nu precum să veade, ci dupre scopos al celui ce o face o judecă = *Op. cit.*, p. 609-610.

7. f. 50v-52v. Pricina 8. Că mare bunătate ni s-au dat noao de la Dumnezeu ști[i]nții și mult ajută celuiia ce o ascultă pre aciasta = *Op. cit.*, p. 611-612.

8. f. 52v-68v. Pricina 9. Că trebuie a lua aminte deapaurarea și de pre-tutîndenea a ne păzi pre înșine... = *Op. cit.*, p. 613-621.

9. f. 68v-72v. Pricina 10. Că să cade a ne cerceta pre înșine și pro greșale a le îndrepta iar pre ceale bune a le crește = *Op. cit.*, p. 621-623.

10. f. 72v-86. Pricina 11. Că de nu fără de primejdie iaste credinciosului și călcarea a uni[i] porunci, ca cel ce au luat puteare a le lucra pre toate și mai virtos certîndu-să; și că puținică răutate vatămă pre[a] mult = *Op. cit.*, p. 623-630.

sau a lăcui împreună. Încă și frații ce să cuvine a păzi cătră cei ce vin = *Op. cit.*, p. 796-798.

44. f. 362-364v. Pricina 44. Că nu să cuvine cu bărbații cei nebăgători de seamă a mânca împreună. Și că de ceice întreabă și nu fac după întâia și a dooa vorbă a ne dezbate trebuie = *Op. cit.*, p. 799-800.

45. f. 364v-369v. Pricina 45. Încă și însuș celor ce vin, care iaste cea cuviincioasă petreacere în streinătate. Și cum să cade a călători sau și împreună a călători cu frații = *Op. cit.*, p. 801-803.

46. f. 369v-388. Pricina 46. Că să cuvine tot cel ce să apropie la noi pentru a câștiga milă, a nu-l întoarce deșert, ci ca pre un trimis de la Dumnezeu să-l priimim cu blândețe și să-i dăm din ceale ce avem. Măcar el obrăznicește, să fim fără de răutate și să nu ne mîniem, după asemănarea lui Dumnezeu. Și că Dumnezeu pre cei milostovi de multe ori mult le răsplătește. Și cum trebuie și împărțirea în chinovie și de la cine să se facă = *Op. cit.*, p. 804-817.

47. f. 388-401. Pricina 47. Că nu să cuvine călugărul cu pricina milosteniei a avea bani sau a primi ceale date. Și carea iaste milostenia cea cuvi[i]ncioasă călugărului = *Op. cit.*, p. 817-824.

48. f. 401-407v. Pricina 48. Că de multe ori unii întru sărăcie fiind după puteare miluind, apoi îndestulîndu-să de bani, cu iubirea de argint biruindu-să și milostenia carea avea o au pierdut = *Op. cit.*, p. 825-828.

49. f. 407v-415. Pricina 49. Că nu să cade monahul fără de socoteală de la tot omul a lua, nici preste trebuință, și că datoriu iaste cel ce ia pentru cei ce dau a să osteni = *Op. cit.*, p. 829-833.

50. f. 415-419. Pricina 50. Că să cade de ceale ce nu ne folosesc noao sau sint streine, ca de niște pierzătoare a ne depărta = *Op. cit.*, p. 833-835.

f. 419v. Albă.

Insemnări de la prima mînă:

f. 1, în înfloriturile frontispiciului: *Nicodim, 18[00] av[gust] 4 zile.*

f. 43, în inițiala O: *Fev[ruarie] 21.*

f. 52, în inițiala M: *Martie 1 zi.*

f. 62v, în inițiala K: *Martie 5.*

f. 65v, în inițiala O: *Martie 9:*

f. 152v, la sfîrșitul pricinii 18, numele copistului în criptogramă: **ИВПАДВЪ : КЪПНѢЛWС : ВКЦАК.**⁹

Insemnări posterioare:

Pe foaia de Vorsatz: *Bine iaste cine au scris. Cu multă plecăciune mă închin Dumitale chir cutare să aduci o cazetă de la mănăstirea Neamțului.*

f. 1, pe marginea de jos a foi: *De opste a sf[întei] m[ănăstiri] Căld[ărușani].*

9. În ms următor pe care-l descriu, nr. 32, în josul foi 146v, scris de aceeași mînă ca și manuscrisul acesta, același nume în criptogramă; o mînă posterioară, tot cu țere chirilice, tălmăcește această criptogramă astfel: *Nicodim păcătosul.*

9. f. 158-160v. Cuvînt pentru slujbă la carea să stăm în bisearică cu frica lui Dumnezeu = *Op. cit.*, f. 16v-17.

10. f. 160v-161v. Cuvînt al sfîntului *Vasilie*, Pentru ca să nu asu-prească robii... = *Op. cit.*, f. 17-17v.

11. f. 161v-163v. Cuvînt pentru un părinte Daniil = *Op. cit.*, f. 19-20.

12. f. 164-164v. Învățătură a lui *Grigorie* monahul, Pentru milos-tenie = *Op. cit.*, f. 20.

13. f. 164v-165v. Cuvînt din Pildele lui Solomon, Pentru învățatura fiilor = *Op. cit.*, f. 22-22v.

14. f. 165v-167. Luna lui Iunie¹⁰ în 9 zile, pomenirea celui dintru sfînți părintelui nostru Chirill arhiepiscopul Alexandriei. Întru aceeași zi, cuvînt din Pateric = *Op. cit.*, f. 24-24v.

15. f. 167-168. Luna lui Iunie în 10 zile, pomenirea sfîntului sfînit mucenic Timotei episcopul Prusiei. Întru aceeași zi, cuvînt de la Iisus Sirah = *Op. cit.*, f. 25v.

16. f. 168-170v. Întru aceeași zi, cuvînt al sfîntului *Ioann Gură de Aur*, Pentru ca să nu ne jurăm, căci că înfricoșat lucru iaste = *Op. cit.*, f. 25v-26v.

17. f. 170v-173v. Luna lui Iunie în 11 zile, pomenirea sfînților apos-toli Vartolomei și Varnava. Întru aceeași zi, cuvînt din Evanghelia cea de la Luca, Pentru bogatul cel fără de nume și pentru săracul Lazăr = *Op. cit.*, f. 28-29.

18. f. 173v-174v. Întru aceeași zi, cuvînt al sfîntului *Ioann Gură de Aur*, Pentru aleagerea episcopilor și cum că de multă nelesnire plină iaste episcopia = *Op. cit.*, f. 29-29v.

19. f. 175-176. Luna lui Iunie în 12 zile, pomenirea cuviosului părin-telui nostru Onufrie cel Mare. Întru aceeași zi, cuvînt al sfîntului *Vasilie*, Pentru viața cea deșartă = *Op. cit.*, f. 30v-31.

20. f. 176-176v. Luna lui Iunie în 13 zile, pomenirea sfintei muceniță Achilina. Întru aceeași zi, cuvînt al sfîntu[lui] proroc *Ierimiia*, Pentru curvari = *Op. cit.*, f. 32v.

21. f. 176v-177v. Întru aceeași zi, cuvînt din *Pateric*.

Inc. Un frate oarecarele să trimisease la o slujbă de al său părinte și mer-gind la un loc.

Sf. Și așa au petrecut ne eșind din lăcaș pînă la moartea sa.

22. f. 177v-179. [Din Limonariu. Capitolul 39. Viața monahului din mănăstirea lui Ava Severian. În ce chip s-a întors de la fața unei fete de țară, ca să nu păcătuiască cu ea] = *MG*, vol. 87, III, col. 2889-2892.

22. f. 179v. Luna lui Iunie în 14 zile, pomenirea sfîntului proroc Eliseiu. Întru aceeași zi, cuvînt din *Limonariu* = *Prolog pe lunile Iulie și August, Mănăstirea Neamțul, 1855*, f. 34.

23. f. 179v-180. Întru aceeași zi, cuvînt pentru un neguțătoriu = *Op. cit.*, f. 34-35.

f. 180v. Albă.

10. În ms: *Iulie*.

11. f. 86-88v. Pricina 12. Că a celor ce au primit dumnezeiasca cunoștință și a călugărilor celor cucearnici greșalele și ceale mici cu mari munci să cercetează = *Op. cit.*, p. 631-632.

12. f. 88v-109v. Pricina 13. Că să cade bărbătește a sta înprotiva întristării cei de la draci și a trîndăviei și pentru răbdare = *Op. cit.*, p. 633-634.

13. f. 110-120v. Pricina 14. Că să cade nevoitoriul și bolnav fiind cu trupul nu cu totul... ci întru Dumnezeu cu a căruia iconomie și boalele să fac = *Op. cit.*, p. 645-650.

14. f. 120v-126v. Pricina 15. Cum și cînd și care doftorii să cuvine a uneli și că nu să cade monahul pentru tămăduire trupească din mănăstire călătoriu a să face, ci și bolnăvindu-să într-însa a răbda, îndestulîndu-să cu căutările fraților = *Op. cit.*, p. 651-654.

15. f. 126v-134v. Pricina 16. Că nu să cuvine monahul fără de mare nevoie a să scălda sau cumvași a să goli = *Op. cit.*, p. 655-659.

16. f. 134v-136v. Pricina 17. Că nu iaste ceva nehotărit la Dumnezeu și toate ceale ce să fac și însuși morțile ceale de năprasnă, că mai nainte cunoștința lui Dumnezeu sînt hotărîte = *Op. cit.*, p. 660-661.

17. f. 136v-146v. Pricina 18. Pentru răbdarea cea în boale și folosul dintr-însăle și cum că la unii din cei înbunătățiți iconomeaște pede[p]sire de la Dumnezeu li să aduc spre desăvîrșita curățanie = *Op. cit.*, p. 662-667.

II. [Cuvinte din Prolog].

1. f. 147-148. Cuvînt al sfîntului Ioann Gură de Aur, Cum să cade a cinsti pe preot = *Întru slava Sfintei și cei de o ființă și de viață făcătoare și Nedespărțitei Treimi, s-au tipărit acest Prolog adecă Adunare în scurt din Viețile sfinților în zilele prea Înălțatului nostru Domn Grigorie Alexandru Ghica vv cu Blagoslovenia Înaltă a osfințitului Arhiepiscopului și Mitropolitului Moldavei și Sucevei și cavaler Chiriu Chir Sofronie. Prin osîrdia a Cuviosului Arhimandrit și Stareț al sfințelor M[ănă]s[tiri] Neamțul i Secul Chir Natanail. Cu cheltuiala sfintei M[ănă]s[tiri] Neamțul, acum întiași dată din nou tipărită întru însăși a sa Tipografie. Anul 1855, [Prolog pe lunile Iunie, Iulie și August], f. 1v-2.*

2. f. 148-149. Învățătură a sfîntului Ioann Gură de Aur = *Op. cit.*, f. 6-6v.

3. f. 149v-150. Cuvînt al sfîntului Vasilie, Pentru multa avere = *Op. cit.*, f. 7v.

4. f. 150-151v. Cuvînt de învățătură către mueri ca să fie tăcute = *Op. cit.*, f. 7v-8.

5. f. 151v-152v. Cuvînt al sfîntului Ioann Gură de Aur = *Op. cit.*, f. 10-10v.

6. f. 152v-153v. Cuvînt al sfîntului părintelui nostru Moisi, Pentru jurămînturi și blestemuri = *Op. cit.*, f. 10v-11.

7. f. 153v-155. Cuvînt de la Înte[le]pciune, Pentru învățătura fiilor = *Op. cit.*, f. 11v-12.

8. f. 155-158. Cuvînt al sfîntului Vasilie, Pentru moarte = *Op. cit.*, f. 12-13.

4. f. 8-13. Glav. 3. Pentru păcatele cele mai grele = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 3, p. 4-8.
5. f. 13-13v. Cap. 4. Pentru păcatele cele mari și mai ușoare = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 4, p. 9.
6. f. 14-16. Cap. 5. Lecuirea dinpreună a tot păcatul = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 5, p. 10-12.
7. f. 16-22. Glav. 6. Pentru necurata hulă = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 6, p. 12-19.
8. f. 22-26v. Cap. 7. Pentru cea protivitoare de Dumnezeu și drăcească mândrie = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 7, p. 19-25.
9. f. 26v-30. Cap. 8. Pentru mărirea deșartă = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 8, p. 25-28.
10. f. 30-36. Cap. 9. Pentru iubirea de argint = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 9, p. 28-36.
11. f. 36-42. Cap. 10. Pentru curvie = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 10, p. 36-47.
12. f. 42-44. Cap. 11. Pentru mînie = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 11, p. 47-50.
13. f. 44-47. Cap. 12. Pentru sașiul pântecelui = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 12, p. 50-55.
14. f. 47-49. Cap. 13. Pentru pizmă = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 13, p. 55-59.
15. f. 49v-55v. Cap. 14. Pentru trândăvire și negrijăre = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 14, p. 59-65.
16. f. 56-59. Cap. 15. Pentru nemulțămire = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 15, p. 66-71.
17. f. 59-60v. Cap. 17. Pentru că dreptii au scărbe, iar păcătoșii ușurare = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 17, p. 79-82.
18. f. 60v-63. Cap. 18. În ce chip să cade să pohtim scărbele = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 18, p. 82-89.
19. f. 63-63v. Cap. 19. Pentru mângăerea celor scărbiți = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 19, p. 90-91.
20. f. 63v-65. Cap. 20. Pentru scărbe trecătoare = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 19, p. 91-93.
21. f. 65-66. Cap. 21. Luarea fericirii cerești = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 21, p. 93-95.
22. f. 66-67. Cap. 22. Pomenirea cinstitelor patimi ale lui Hristos = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 22, p. 95-96.
23. f. 67-67v. Cap. 23. Lecuirea cea de rugă = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 23, p. 96-97.
24. f. 67v-68. Cap. 24. Pentru sfînta precistanie = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 25, p. 100-101.
25. f. 68-69. Cap. 25. Mângîiere pentru cei săraci = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 26, p. 101-104.
26. f. 69-69v. Cap. 26. Pentru mângîierea celor ce... au săracit = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 27, p. 104-106.

51. f. 121-121v. Pentru că iubitorii trupului nu vor moșteni. Intru în-părăția cerului = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 17, p. 225-228.

52. f. 121v-126. Pentru aducerea aminte de moarte = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 16, p. 239-244.

Urmează apoi trei fragmente :

53. f. 126-126v. Invățătură pentru plângere.

Inc. De-ți iaste voia să dobîndești plîngerea.

Sf. Ca celor nevolnici a cere pentru Dumnezeu.

54. f. 126v. Pentru lene.

Inc. De-ți este lenea a te scula noaptea.

Sf. Să poate aduce lui Dumnezeu.

55. f. 126v. Pentru curvie.

Inc. De ți se încinge trupul și inima.

Sf. Să va duce de la el războiul.

f. 126v. Slavă și lui Dumnezeu laudă. Pînă aici să cuprindă Amartolon Sotiria ; iar mai nainte am scris altele.

f. 127. Albă.

II. f. 127-130. Poveste foarte de folos = *Mineiul lunii Septemvrie*, ediția III-a, București, 1929, p. 121-122. (Între sinaxarele din ziua de 8 septembrie).

f. 130v. Albă.

III. f. 131-142v. Viața prea cuviosului părintelui nostru Alexie omul lui Dumnezeu, ce să prăznuște în 17 zile ale lui Martie = Βιβλίον καλοῦ-μενον Ἑκλόγιον, τουτέστιν οἱ ὁρατοὶ εἰσι τῶν ἁγίων, ἐκ τοῦ Μεταφραστοῦ Συμεῶνος ἐκκληλεγμένοι, καὶ εἰς κοινὴν μεταφρασθέντες διάλεκτον παρὰ Ἀγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητός, πρῶτον μετατυπωθέντες.... Venetia, 1764, p. 267-278.

f. 143. Albă.

f. 143v-146v. Însemnări de cheltuieli din anul 1857.

f. 147-165. Albe. (Unele din ele — f. 163, 163v, 164v, 165 și 165v — cu însemnări posterioare).

Însemnări de la prima mînă.

f. 1. Această carte, ce să numește mintuirea păcătoșilor, iaste a mea celui mai jos iscălit și o am scris-o eu cu mîna mea, cîndu mă aflam slujindu la prea sfinția sa părintele episcopul Constandie al sfintei episcopii Buzău, mitropolit fiindu Ungro-Vlahiei prea sfinția sa părintele Dositee, intru al patrulea an ai păstorii prea sfinților sale în zilele prea înălțatului domn Io Alexandru Ipsilant voevod intru a doa domnie a mării sale aici în Țara Muntenească și am însemnat ca să să știe la leat 1797, Septemvrie 10. Ilie Ghęorghiovici călugărul Bucureșteanul.

Însemnări posterioare.

f. 1v. Și am scrisu eu Gligore sin Gheorghe.

Aceeași mînă, puțin mai jos :

Și am scrisu eu chir cutare care nume n-are, cu mînă de țărînd ; că mîna va putrezi și slova va rămînea ; și cine va citi mă va pomeni și-mi va zice : Dumnezeu să-i odihnească sufletul întru înpărăția cerului.

27. f. 69v-73. Cap. 27. Mângăierea cea mai de apoi = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 29, p. 108-113.
28. f. 73-75. Cap. 28. Pentru cari pohtesc locul cel mai de sus = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 30, p. 113-117.
29. f. 75-76. Cap. 29. Pentru deșărtăciunea lumii = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 31, p. 117-120.
30. f. 76-76v. Cap. 31 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 32, p. 120-122.
31. f. 76v-77v. Cap. 32. Pentru scurtarea vieții = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 33, p. 122-125.
32. f. 77v-79. Cap. 33. Pentru ca să nu să laude cineva în deșărt = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 34, p. 125-129.
33. f. 79-79v. Cap. 34. Pentru mincinoasele închipuiri = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 35, p. 129-134.
34. f. 80-81v. Cap. 35. Pentru a să cunoaște omul însuși = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 37, p. 138-142.
35. f. 81v-83. Cap. 36. Pentru streinătatea și nemernicia noastră = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 38, p. 142-147.
36. f. 83-85. Cap. 37. Pentru dragoste = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 2, p. 155-159.
37. f. 85-86v. Cap. 38. Pentru omorirea pohtelor = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 3, p. 160-164.
38. f. 86v-87v. Cap. 39. Pentru îndreptarea bunătăților = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 4, p. 165-171.
39. f. 88-88v. Cap. 40. Pentru umilința cea zdrobită = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 5, p. 171-173.
40. f. 88v-93. Cap. 41. Pentru ispovedanie = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 6, p. 178-186.
41. f. 93-93v. Cap. 42. Pentru post, milostenie și rugă = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 8, p. 191-196.
42. f. 93v-94v. Cap. 43. Pentru sfintele taini = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 9, p. 197-200.
43. f. 94v-98. Cap. 44. Pentru preoții carii îndrăznesc cu nevrednicie = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 13, p. 211-217.
44. f. 98-100v. Cap. 45. Pentru carii să pricestuesc cu nevrednicie, cum sânt certați de Dumnezeu = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 14, p. 217-220.
45. f. 100v-101v. Cap. 46. Pentru carii să pricestuesc cu vrednicie = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 15, p. 220-222.
46. f. 101v-105. Cap. 47. Pentru minunile care au făcut sfântul Trup al Domnului nostru Iisus Hristos = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 16, p. 222-225.
47. f. 105-110v. Cap. 48. Pentru slava raiului = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 21, p. 256-265.
48. f. 110v-114v. Cap. 49. Pentru nespuse munci = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 22, p. 265-275.
49. f. 114v-118v. Cap. 50. Pentru pocăință, că în ciasul morții nu foloseaște = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 23, p. 275-283.
50. f. 118v-121. Cap. 51. Pentru a doia venire a Domnului Hristos = *Op. cit.*, Partea II, Cap. 20, p. 245-250.

f. 3 v^{arat}, adec^ă pre sufletul. Toate acestea și mii / altele, iubitele cetitor, le vei vedea și le vei înțelege cu darul lui Dumnezeu ce te va însoți de vei ceti cu rîvnă și fără trîndăvire. Și te încredințezi că multe vei folosi și te vei regula a trăi într-aciastă lume moralicească (precit să poate fericitu) și vei călători în cea viitoare, ce ne așteaptă, neîntristat și fără muștrare de cuget, de vei urma cit de puțin acestor sfinte povățuiri.

Iubiților cetitori, cuvios[i] biseric^ăști și domnilor lum^ești, vă rog cu cea mai curată inimă și smerenie, ce poate înfățișa lumi un monah să nu judecați că această ostenelă ce amu j^ăr^ățit cu prescrierea acestii cărți ar fi izvorit din vrea min^ărie v^oare carea, ci numai din rîvna ce am către Dumnezeu[l] m^{eu}, Căruia m-amu așerosit a-i sluji, și pentru / iubirea ce am către omenire am fostu înp^însu, dorind mîntuirea fraților miei creștini și pizmuind pre diavolul vrăjmașul cel rău al omenirii! Cu adevărat că lipsă de cărți nu avem și după 'urmare, nici de îndem^ători și povățuitori la fapte bune. Că destul iaste sfînta Evanghelie ce strigă în toate zilele în sfînta Biseri^ăcă: «Ce fie nu-ț[i] place altuia nu face», și iarăș: «Nu poate sluji niminea la doi domni», adec^ă lui Dumnezeu și diavolului. Și iarăș: «Cel ce va vrea să-ș[i] mîntuască sufletul său, pierde-l va pentru Mine și pentru Evanghelie, ca să-l aște pre el»; și iarăș: «Cel ce va vrea să vie după mine să se lepede de sineș și să-ș[i] ia crucea sa și să vie după Mine», zice dulcele m^{eu} Iisus Hristos și celelalte.

f. 4 Destule și prea destule ar fi acestea / deaca omul ar sta vîitejaște a să lupta cu poștele lui și cu amăgirile diavolului și să le biruiește; dar pentru slăbiciunea lui, care îl trage și-l apleacă din tinerețe tot spre cele rele, bărbații cei 'insuș^ăț[i] de Dumnezeu și iubitori de omenire nu ș[i]-au miluit ostenelile numai, ci și viața aciasta trecătoare ș[i]-au j^ăr^ățit-o pentru binele vecinului, după porunca lui Dumnezeu (să iubești pre vecinul tău ca insuș^ăț[i] pre tine) ca să o îplinească, unii cu propoveduire[a], alții cu tîlmăcirea, alții cu scrierea numai; și toți[i] au făcut zidire Bisericii lui Dumnezeu și creștere, după cum zice marele apostol Pavel: «Eu am sădit, Apolos au udat, iară Dumnezeu au făcut creșterea»; și iarăș: «A lui Dumnezeu frămîntătură sîntem toți»; și iarăș: «unii zidesc cu aur, alții / argint, alții fin sau trestie, mistuindu-se prin joc să vor lămuri și al fieștecăruia lucru să va vedea la zioa cea de apoi a cercetării».

Așa dar iubiți[i] frați[i], de aceste pilde fiind îndemnat și de mii altele ca acestea, neștiind dată la tipariu aciastă carte, rîvna mea m-au îndemnat a o prescrie pre cit am putut mai curat, ca să se înmulțească talantul Domnului, a să împărtăși și alții iubitori de sfintele povățuiri și a să mîntui. Vă rog cu dragoste și cu cea mai cucernică smerenie, pe toți[i] citiți[i] vă veș[i] încrednici să cetiți[i] aciastă sfîntă carte, să nu mă ponosuiți pentru proasta formă a condeiului m^{eu}, nici să-m[i] înputați[i] greșalele slovelor ce veș[i] găsi cetindu, ci cu dragostea lui Hristos să vă gîndiți[i] și să îndreptați[i] ori slova sau / înțelesul vreunor cuvînte, ce vă vor părea întunecate, din greșalele punctuații, și să vă folosiți[i]. Dea-vă Domnul Iisus Hristos bunătatea Sa, Carele au zisu: «Ertate să-ț[i] fie păcatele tale», ca să-m[i] ziceți[i] toți[i]: «Domnul să-l erte amin», ca și voi toți[i] să aflați ertare la zioa cea de apoi.

f. 5

f. 2. No. Inven[ta]r] 571.

f. 4. No. Inven[ta]r] 571. Dăruită bibliotecii Facultății de Teologie de părint[ele] Archim[andrit] Stelian Barbu din sf. Metropolie a Ungro-Vlahiei, 1893 Februar[ie] 10.¹²

f. 4, iscălitură autografă a donatorului: Archim. Stelian Barbu.

f. 163v. Aciastă carte este fo[a]rte folositoare. Cea ce o va ceti cu toată luaria aminte și o va urma câte ceda din cele ce sint scrise într-ă[n]sa, că cel ce o va ceti și o va urma să fie încredințat că va dobândi fericirea sufletului.

f. 165. Aciastă carte este a lui chir Ianu, cumpănat[ă] de la u[n] creștin ce au fost călugăr la o minăstire ce se numești Căldărușani și a dat preț 6 galbeni crăești. Și eu cel păcătos am însemnat, a ști fiecare creștin, aproape de Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos, Dumnezeuul nostru, eu Nicolae robul lui Hristos, 1847 Dechemorie 21.

32

AGAPIE LANDU, Mîntuirea păcătoșilor

Sec. XIX (1842-1844); hîrtie; 350 foi; manuscrisul a rămas neterminat; se întreprinde la f. 320; 21×17; scriere cursivă cu cerneală neagră; titlurile capitolelor și inițialele cu cerneală roșie; 19 rînduri pe pagină; un singur frontispiciu în 3 culori pe foaia 2; un singur condei: Meletie ierodiaconul; corecturi de la prima mînă. Legătură veche în piele. Provenit de la Mînaștirea Căldărușani. Numere vechi de bibliotecă: pe color: «Manuscript 11»; în Biblioteca Internatului Teologic a avut numărul 2349.

I. Mîntuirea păcătoșilor.

1. f. 2-5. Procuvîntarea scriitorului aceștii cărți către cetitori:

- f. 2 Domnilor, această carte, ce o țineți în mîini-vă, intitulată «Mîntuirea păcătoșilor» (sau putem să-i zicem povățuirea păcătoșilor) am găsit-o manuscript prin ostenelele unui temătoriu de Dumnezeu, doritori de sufletul său și iubitori de omenire. Cunoștința sa de Dumnezeu să vede din scrierile sale că l-au pătruns. Și cu înălțimea minții au zburat ca un al doilea Pavel până la scaunul lui Dumnezeu și de acolo (ca o albină încărcată de nectarul florilor) s-au întorsu într-insul încărcat din cereștile vederi, pre care înscris într-aciastă carte ni le arată. / Au ocolit pămîntul și ne arată rodurile, frumusețile, minunile, apoi și grozăviile lui. Ne arată pe omul, înpărășia și slava lui; apoi deacia, și ticăloșiile lui, prin care toți trecem, și sfîrșitul, un mormînt, o putre-june, o putoare și mîncare piermilor. «Tot omul ca iarba și toată slava lui ca floarea erbii», zice prorocul David, și ca vîsul fugetiv al celui ce să deșteaptă! O! ce minune iaste omul! Dar prin cîte ticăloșii trebuie să treacă! Și cu cîte patimi îi trebuie să se lupte și mai virtos cu diavolul, tîlharul cel mare și vrăjmașul neamului omenesc cel de obște, carele umblă rîcnînd ca să înghiță și să pogoare în iad pre omul cel ade-
- f. 2v

12. Aceste două însemnări cu cerneală violetă, de aceeași mînă; poate a bibliotecarului sau a unui funcționar al Facultății de Teologie.

20. f. 192v-195. Întîia mîngiere a celor scîrbiți iaste cunoștința de sineș a păcatelor sale. Cap. 19 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 19, p. 90-91.
21. f. 195-197v. Pentru a doao mîngiere. Că cu trecătoarele acestea scîrbe să izbăveaște cel scîrbit de muncile de veaci. Cap. 20 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 20, p. 91-93.
22. f. 198-201v. A treia mîngiere iaste căștigarea cereștii fericiri. Cap. 21 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 21, p. 93-95.
23. f. 201v-204v. A patra mîngiere iaste cercetarea deapururea a patimii Stăpînului Hristos și aducerea aminte. Cap. 22 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 22, p. 95-96.
24. f. 204v-206v. A cincea vindecare iaste rugăciunea cătră Dumnezeu. Cap. 23 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 23, p. 96-97.
25. f. 206v-210. Asemenea altă aducere aminte la scîrbe... Cap. 24 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 24, p. 98-99.
26. f. 210-212v. A șaptea mîngiere iarăș ale scîrbiților iaste prin mijlocul sfîntului dar. Cap. 25 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 25, p. 100-101.
27. f. 212v-217. Așijderea sau asemenea mîngiere la cei pedepsiți și săraci. Cap. 26 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 26, p. 101-104.
28. f. 217-220v. Mîngiere iarăși pentru cei ce au... sărăcit. Cap. 27 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 27, p. 104-106.
29. f. 220v-224. Mîngiere pentru cei bolnavi și slabi cu trupul. Cap. 28 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 28, p. 106-108.
30. f. 224-233. Cea mai după urmă mîngiere pentru cei ce plîng pre morții lor. Cap. 29 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 29, p. 108-113.
31. f. 233-240v. Pentru nebuniia celo[r] ce pohtesc... Cap. 30 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 30, p. 113-117.
32. f. 240v-245. Pentru dășărtăciunea lumeștilor lucruri... Cap. 31 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 31, p. 117-120.
33. f. 245-248v. Pentru cîștigurile lumii... Cap. 32 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 32, p. 120-122.
34. f. 248v-253v. Pentru primejduirile vieții noastre și scurtarea ei. Cap. 33 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 33, p. 122-125.
35. f. 253v-260v. Pentru că nu trebue să să lase cinevași la buna norocire a trupului, ci la săvîrșitul lui să uită. Cap. 34 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 34, p. 125-129.
36. f. 260v-269. Pentru scîrnava amegire și pentru mincinoasa plecăciune și pentru vicleana răsplătire... Cap. 35 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 35, p. 129-134.
37. f. 269-275v. Pentru deșărtăciunea și pentru primejduiri și pentru scurta cinste... Cap. 36 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 36, p. 134-137.
38. f. 275v-284. Pentru ca să te cunoști pre tine însuș... Cap. 37 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 37, p. 138-142.
39. f. 284-294v. Pentru că streini sîntem... Cap. 38 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 38, p. 142-147.

Anul 1843, Februarie 27 de zile, în sfînta minăstire Căldărușani.
Al vostru tuturor plecat și cătră Dumnezeu rugătoriu,
Meletie Ierodiiakon.

f. 5v. Albă.

f. 6. A păcătoșilor spăsenie.

2. f. 6-10. Doao învățături de folos mai nai[n]te puse într-aciastă spășitoare carte. Cap. 1 = Βιβλίον ὁραϊότατον καλούμενον Ἀμαρτωλῶν σωτηρία, συνταθέν εἰς κοινὴν τῶν Γραικῶν διάλεκτον παρὰ Ἀγαπίου τοῦ Κρητός ..., Veneția, 1817, Partea I, Cap. 1, p. 1-3.

3. f. 10-13. Pentru păcatul de moarte cel de obște și cîte pagube aduce celor ce păcătuiesc. Cap. 2 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 2, p. 3-4.

4. f. 13-23v. Pentru ceale mari păcate ori care. Cap. 3 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 3, p. 4-8.

5. f. 23v-25v. Pentru ceale mai ușoare vini. Cap. 4 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 4, p. 9.

6. f. 25v-30v. Vindecările și dohtoriile de obște cătră fiește care păcat foarte mare. Cap. 5 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 5, p. 10-12.

7. f. 30v-46v. Pentru urîtul de Dumnezeu, nelegiuitul blestem. Cap. 6 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 6, p. 12-19.

8. f. 47-60. Pentru înprotvnica de Dumnezeu și drăciasca trufie. Cap. 7 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 7, p. 19-25.

9. f. 60-66v. Pentru slava deșartă. Cap. 8 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 8, p. 25-28.

10. f. 66v-83. Pentru iubirea de bani. Cap. 9 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 9, p. 28-36.

11. f. 83-108v. Pentru curviia păgubitoarea de suflet. Cap. 10 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 10, p. 36-47.

12. f. 108v-115. Pentru mîniia și urgiia. Cap. 11 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 11, p. 47-50.

13. f. 115-126. Pentru lăcomie. Cap. 12 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 12, p. 50-55.

14. f. 126-133v. Pentru zavistiia dintru carea și uciderea să plămădește și să naște. Cap. 13 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 13, p. 55-59.

15. f. 133v-147. Pentru lenevirea. Cap. 14 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 14, p. 59-66.

16. f. 147v-160v. Pentru facerea de bine. Cap. 15 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 15, p. 66-72.

17. f. 160v-172. Pentru scîrbele ceale în feliuri de feliuri și pentru cîț[i] ridică crucea de voe, li să face ușoară, iară fără de voe iaste grea. Cap. 16 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 16, p. 72-78.

18. f. 172-178. Drept ce pricină dreptii au scîrbe într-aciastă lume și cei păcătoși au răposare.¹³ Cap. 17 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 17, p. 79-82.

19. f. 178-192v. Pentru că trebuie să pohtim scîrbele ca pre niște folositoare ale noastre ce sînt, prin care scîrbe folos luom. Cap. 18 = *Op. cit.*, Partea I, Cap. 18, p. 82-89.

13. Aceeași mînă, cu cerneală neagră: *odihnă*.

f. 2, pe marginea de jos a foi: *De opște a s[finței] m[onastiri] Căld[ărușani]*.

1848, fev[ruarie] 25 au răposat p[ă]r[intele] Miercurie.¹⁵

33

VIETI DE SFINȚI DIN LUNA IANUARIE

Sec. XVIII; hîrtie; 171 foi; 22×17; scriere cursivă, de caligrafi, cu cerneală neagră; inițialele, titlurile și colontitlurile cu cerneală roșie; inițiale ornamentate; 20 rînduri pe pagină; un condei¹⁶; corecturi făcute de prima mînă; legătură veche în piele. Provenit de la Mănăstirea Căldărușani. Numere vechi de bibliotecă: pe color: «Manus 33»; în Biblioteca Internatului Teologic a avut numărul 2280.

1. f. 1-50. Luna lui Ianuarie în 17 zile. Viața și petreacerea cuviosului și de Dumnezeu purtătorului părintelui nostru *Antonie celui Mare* = Βιβλίον καλούμενον Παράδεισος ἐκ τῶν λόγων τοῦ ὁσίου. .. πατρὸς ἡμῶν Σουμεῶνος τοῦ Μεταφραστοῦ, μεταφρασθὲν παρὰ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός..., Veneția, 1782, p. 345-368.

f. 50v. Albă.

2. f. 51-97. A celui întru sfinți părintelui nostru *Antonie celui Mare*, Învățătură pentru năravul oamenilor și pentru buna viețuire, întru capete 170.¹⁷ = Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν νηπιικῶν, Veneția, 1782, p. 11-30.

f. 97v. Albă.

3. f. 98-170v. Luna lui Ianuarie în 5 zile. Viața și petreacerea cuvioasei maicii noastre Sinclitichiei, scrisă de Marele Atanasie Arhiepiscopul Alexandriei = MG, vol. 28, col. 1488-1557.

f. 171-171v. Albe.

Însemnări de la prima mînă.

f. 97, la sfîrșitul lucrării «Învățătură pentru năravul oamenilor»: «S-au tîlmăcit din limba ellinească de Ieromonah Macarie».

Însemnări posterioare.

f. 1, pe marginea de jos a foi: *De opst[e] a s[finței] m[ă]n[ăstiri] Căld[ărușani]*.

Pr. D. FECIORU

15. Același condei ca și în însemnarea de pe f. 1v.

16. Pr. D. Furtună, *Op. cit.*, p. 103, nu știu pe ce temei afirmă că manuscrisul a fost scris de monahul Antonie.

17. Copistul înseamnă la sfîrșitul lucrării că traducerea este a lui Macarie ieromonahul. Nu greșesc, cred, dacă atribui tot lui Macarie și traducerea celorlalte două lucrări din acest manuscris, adică *Viața Sfintului Antonie* și *Viața Sfintei Sinclitichii*.

II. Adăugiri din alte cărți.

1. f. 294v-295v. Pentru dohtoriia sufletească.

Inc. Grăescu părinții că trecînd oarecarele frate prin Eghipet au venit la o casă de dohtorie.

Sf. Sănătos ca cum n-ar fi fost bolnav.

2. f. 295v-298. *Din Pateric.* Pentru răbdare = *Patericul ce cuprinde în sine cuvînte folositoare ale sfinților bătrîni...* iar acum a treia oară se tipărește..., Rîmnicul-Vîlcii, 1930, p. 351-353 (nr. 1-3).

3. f. 298-300. Pentru rugăciune = *Op. cit.*, p. 333 (nr. 2), p. 435 (nr. 5), p. 439 (nr. 21, 22 și 24), p. 440 (nr. 30).

4. f. 300-313. Vedeania lui Chir Daniil.

Inc. Eu cel prea mic între monahi Daniil petreceam în Chirchira (adecă Corfus).

Sf. Și se cetuia atunci psaltirea.

5. f. 313-316v. Viața și muceniia ce i s-au întîmplat sfîntului mucenic Anastasie, de la tatăl lui, chir Daniil, în cetatea Telvinul.

Inc. Patriida mucenicului Anastasie și a lui Daniil iaste Telvinul.

Sf. Și au mers la Țarigrad, bine sporind întru Domnul.

6. f. 316v-319v. Din Mineiul cel Mare, ce să chiiamă al Cetii. Matei 6. Pentru că cela ce va vrea și va dori să se îndulcească de preadulcea mîngîierea lui Dumnezeu, aceluia întiu i să cade... să părăsească toate gîlceville și grijile și deșărtăciunile... Mateiu 6.

Inc. Zis-au Domnul: Niminea nu va putea sluji la doi domni deodată. Dulce iaste mîngîierea dumnezeiască.

Sf. Cu toate deșărtăciunile și grijile ei.

7. f. 319v-320. Din cartea ce să numește Începutul Hristiianismosului. Adunare religioasă.

Inc. Am zis că era un ce în privealiștea aciasta care umilea cu deosebire.

Sf. După aceasta toț[i] să așăzără să asculte din.

f. 320v-350v. Albe.

Însemnări de la prima mînă.

f. 6, pe marginea de sus a foi: 1842, *dechem[vrie] 1.*

f. 316v. *De la anul 1763, cînd s-au întîmplat vederea aceasta în Țarigrad: 1844 Ianuarie 4 ([—] 1763 [=] 81.*

Însemnări posterioare.

f. 1v. *Aciastă carte o au scris robul lui Dumnezeu Miercurie ierodiiacnul și o au hărăzit s[finței] mon[astiri] Căld[ărușani] a fi de opște spre folosul fraților, în breamea stăriției s[finției sale] pără[intele] Meletie, la anul 1843.*¹⁴

14. După însemnarea aceasta din 1843, manuscrisul ar fi fost scris de Mercurie ierodiiacnul: «Procuvîntarea» (f. 2-5), însă, ne îndreptățește să atribuim scrierea manuscrisului lui Meletie ierodiiacnul, semnatarul procuvîntării. Cine l-a scris: Miercurie sau Meletie? Să credem mărturia unei însemnări scrise de o altă mînă decît mîna care a scris întreg manuscrisul sau mărturia semnatarului procuvîntării, mîna care a scris și procuvîntarea și textul? Răspunsul autorizat la această întrebare nu ni-l va putea da decît confruntarea grafiei acestui manuscris cu scrisul lui Miercurie. Pînă la această confruntare, pe care n-am elementele s-o fac, înclin către Meletie ierodiiacnul.

ran s-a ținut strâns de limba biblică, pe când fariseii au continuat să meargă pe evoluția limbii mișnaice.

8. Shemaryahū Talmon, *The Calendar reckoning of the sect from the Judaean Desert* (pp. 162-199). Autorul arată că nu numai controversile calendaristice au fost factorul decisiv în procesul separării grupului de la Qumran; el subliniază că, scrutind întreaga istorie israelită, totdeauna israeliții au fost înclinați spre dezbinare. Folosirea provocatoare a unui calcul calendaristic îndepărtat de cel normativ recunoscut de iudei, arată tendința de independență care a stăpinit pe iudeii neconformiști din timpul ruperii politice făcute de Ieroboam I (secolul X în. Hr.) și până la sciziunea din evul mediu. Cazul sectarilor de la Qumran constituie un exemplu caracteristic și luminos al acestui fenomen.

9. Z. Ben-Hayyim, *Traditions in the Hebrews Language, with special reference on the Dead Sea Scrolls* (pp. 200-214). Pentru cercetarea gramaticală a limbii ebraice, autorul cere întoarcerea la folosirea cercetării lexicografice. Metoda cea mai valabilă este să se cerceteze limba prin tradițiile sale. Deosebirea dintre tradiția samaritană și cea iudaică nu s-a dovedit a fi prea mare, cum se spune adesea și cum în prezent arată textele de la Qumran.

10. David Flusser, *The Dead Sea Sect and Pre-Pauline christianity* (pp. 215-226). Autorul arată că scrierile Noului Testament au suportat influența de gândire a comunității de la Qumran și această influență se recunoaște în special în idei ca «Dualismul dintre bine și rău», «Predestinație», «Cetatea lui Dumnezeu», «Legământul cel Nou», «Botez», «Spirit», «Trup și Spirit». În nota de la pp. 263-264 se află termenii greci cu redarea lor în ebraică.

Volumul se încheie cu indexul de locurile citate din Vechiul Testament, Apocrife, Noul Testament, Mișna, Tosefta, Talmudul palestinian, Talmudul babilonean, Literatura rabinică, istoricii Filon și Iosif și, în fine, din sururile de la Marea Moartă, index foarte util celor care vor să întreprindă alte cercetări în domeniul iudaismului antecreștin.

Vriezen Th. C., *Theologie des Alten Testaments in Grundzügen*, Wageningen Veenman & Zonen, Neukirchen Kreis Moers, Verlag der Buchhandlung des Erziehungsvereins [1956], XI+343 pp.

Ca să putem înțelege cum se cuvine planul unei teologii a Vechiului Testament, cel mai bun lucru este să-l luăm în considerare pe cel pe care autorul ni-l conturează în prefață sau în introducere. În cartea de care ne ocupăm, lucrul acesta se află în Cap. V din Prolegomenele lui, care singure compun o treime din lucrare (cam 100 pp.). După cum spune chiar titlul, obiectul «teologiei biblice a Vechiului Testament» îl formează Vechiul Așezământ însuși. Dar același obiect îl are spre cercetare și istoria religiei lui Israel. Lucrul acesta l-a semnalat Steuernagel, în articolul său din B.Z.A.W., 41 (1925), pp. 266-273. El lua, pentru ambele discipline, nu numai Vechiul Testament, ci «tot ceea ce, direct sau indirect, contribuie la cunoașterea acestui domeniu». Vriezen nu voiește să considere istoria religiei Vechiului Testament ca o parte egală a disciplinei «teologiei Vechiului Testament», și de aceea, pentru el, Vechiul Testament nu este singurul document al religiei israelite. «Altfel ar arăta biblioteca documentelor religiei israelite» (p. 39). Pentru autor, actualul Vechi Testament este numai esența a ceea ce a fost salvat din pierderile suferite prin căderea regatului de sud sau Iuda. De altfel, acesta era și punctul de vedere al lui Sellin, în lucrarea sa «Theologie des Alten Testaments», 1936, pp. 1 sq. În Vechiul Testament, așa cum îl avem azi, autorul poate să constate o unitate spirituală, care se lasă găsită în spiritul profetic din cărțile singurite ale Vechiului Așezământ. Autorul reușește să depisteze o atare «simpatie spirituală» (p. 39), avînd curajul să sesizeze fenomenul profestimului mult mai cuprinzător decât se află în scrierile profetice înseși. De aceea, metoda sa constă în a cerceta predica Vechiului Testament în sine și apoi în raport cu Noul Testament (p. 97). Pentru aceasta, disciplina «teologiei Vechiului Testament» are sarcina să cerceteze caracterul kerygmatic al Vechiului Testament în totalitatea sa și apoi în părțile individuale. Această sarcină, autorul o trasează în Prolegomenele de sub paragraful «Teologia Vechiului Testament și structura atestată istoric a Vechiului Testament» (pp. 38-73). În modul acesta, disciplina tre-

Chaim Rabin and Yigael Yadin, editors, *Aspects of the Dead Sea Scrolls*. («Scripta Hierosolymitana», IV), Jerusalem, «The Magnes Press Hebrew University», 1958, 282 pp.

După cum se vede din titlu, volumul acesta face parte din publicațiile Universității ebraice din Ierusalim, și anume din ciclul «Scripta Hierosolymitana». Acest volum, al patrulea din colecție, este publicat de colectivul de profesori ai Institutului de studii iudaice al Facultății de umanistică, dar cu ajutorul financiar al lui Rosenbloom din Pittsburgh, Pennsylvania.

Volumul este dedicat memoriei prof. Eliezer Lipa Sukenik, care, în urmă cu zece ani, a reușit să obțină, pentru Universitatea ebraică din Ierusalim, câteva suluri din cele descoperite la Marea Moartă, pe care apoi tot el le-a și publicat în primă traducere.

Universitatea ebraică n-are un departament dedicat special pentru studiile sulturilor de la Marea Moartă. Colaboratorii acestui volum sînt profesori la catedrele de Biblie, Arheologie, Filologie iudaică, Lingvistică generală și Religia comparată. Cîteva din articole au fost citite la «Congresul al doilea de studii iudaice», ținut la Universitatea din Ierusalim, în iulie 1957, una din chestiunile dezbătute fiind și cea a sulturilor de la Marea Moartă.

Volumul de care ne ocupăm conține zece articole, și anume:

1. E. Y. Kutscher, *The Language of the Genesis Apocryphon. A preliminary Study* (pp. 1-35). După cercetarea atentă a limbii din Genesis Apocryphon în comparație cu celelalte forme de vorbire aramaică, în special cu aramaica imperiului, autorul găsește că limba manuscrisului nu mai este aramaica biblică și nici cea medie, ci este limba care se folosea la scris în secolul I în Hr.

2. Yigael Yadin, *The Dead Sea Scrolls and the Epistle to the Hebrew* (pp. 36-55). La multe și uneori contrariatele propuneri cu privire la chestiunea «adresanții Epistolei către Evrei», autorul mai adaugă și el una, și anume, că epistola ar fi fost trimisă către membrii comunității din Qumran, care se făcuseră creștini, dar care nu se eliberaseră de toate concepțiile credințelor lor anterioare.

3. N. Avigad, *The Paleography of the Dead Sea Scrolls and related documents* (pp. 56-87). În 36 de coloane, ne este pusă în față dezvoltarea bogată a formelor literelor ebraice, începînd din secolul V în. Hr. și ajungînd pînă în secolele III d. Hr. Ni se arată cum au evoluat literele aramaice, derivate din ebraică. O deosebită atenție dă autorul textelor aflate de curînd la Qumran și în Wadi Murabba'at.

4. J. Licht, *An analysis of the Treatise of the Spirits, in D.S.D* (pp. 88-100). Autorul descrie formarea și evoluția gândirii în scrierea D.S.D. III, 13-IV, 26, care reprezintă un tratat al celor trei teme: predestinație, dualism și eshatologie. De altfel, episodul acesta (D.S.D. III, 13-IV, 26) are foarte multe repetări și întreruperi de idei.

5. M. H. Groschen-Gottstein, *Linguistic structure and Tradition in the Qumran Documents* (pp. 101-137). Autorul reclamă pentru cercetarea lingvistică a textelor de la Qumran, refacerea ori completarea metodei comparativ-istorice, și anume cercetarea sincronic-structurală. El arată că dacă se analizează fenomenele sulturilor de la Qumran, în special, și cele ale textelor fragmentare în general, după această nouă metodă, se ajunge la redarea lor reală.

6. M. H. Segal, *The Qumran War Scroll and the date of its composition* (pp. 138-143). Autorul arată influența pe care au avut-o asupra sectarilor (activismul obiectiv) victoriile strălucite ale macabeilor asupra seleucizilor. El datează sulul în timpul lui Ioan Hircan (135-104 în. Hr.).

7. Chaim Rabin, *The Historical Background of Qumran Hebrew* (pp. 144-161). Autorul arată că în timpul în care ebraica Mișnei era folosită de o parte însemnată a iudeilor palestinieni ca limbă literară, lumea de la Qumran și-a compus scrierile în ebraica biblică, ceea ce înseamnă că după ruperea legăturilor cu fariseii, comunitatea de la Qum-

III. *Cunoașterea textelor vechi*. Aici se stăruie mai mult arătând greutățile și posibilitățile acestei cunoașteri. Cea dintâi cerință este aceea de a avea texte bine editate. Aceasta cade în sarcina filologiei, care trebuie să studieze textele, să le stabilească după regulile ediției critice cu explicații gramaticale, semantice, literare și istorice, cu aparat critic și cu traducere, asupra căreia are însă toate rezervele, «căci cea mai bună traducere este totdeauna un fel de trădare», deoarece discuții serioase nu pot avea loc decât asupra vocabularului, «mai ales în ce privește instituțiile, dreptul și termenii abstracți» (pp. 57-58). Paleografia trebuie să sprijine eforturile filologului: «se întâmplă ca o singură literă corectată să schimbe sensul unei fraze întregi, ceea ce nu-i poate fi indiferent istoricului» (p. 58).

IV. *Științele zise «auxiliare»*. Prin faptul că pune ghilimelele în titlu, reiese că Petit nu mai consideră corespunzător acest cuvânt. Se știe că de multă vreme s-a propus ca acestea să fie numite «esențiale». În adevăr, aceasta este situația: fără rezultatele obținute prin aceste științe, al căror număr crește pe zi ce trece din necesitatea absolută a diviziunii muncii, nu se mai poate scrie istoria. Și filologia face parte dintre acestea, dar în cadrul subiectului său, Petit a socotit oportun să o încadreze într-un capitol separat, fiind esențial. Din același motiv însă, de data aceasta pune în frunte *arheologia*, care pînă acum nu era încadrată între științele auxiliare și istoricii nici nu o deosebeau de istorie. Când cu douăzeci de ani în urmă am încadrat-o la noi între acestea, mai mult, trecînd-o și în evul mediu și timpurile mai noi, acțiunea mea a fost privită cu ironie și nesprijină. Astăzi arheologia își are poziția bine stabilită în acest cadru.

Nu stăruim asupra considerațiilor practice și teoretice pe care Petit le dă sintetic și cu competență pentru arheologia greco-romană. De ele trebuie să țină seama oricine lucrează în acest domeniu, arătate mai pe larg și de G. Daux (1958). Nu putem totuși să nu reținem aceste constatări: arheologia «este cronologie imprecisă și mută», «nu poate face niciodată o expunere continuă» și «expune savanții cei mai autorizați la primejdia interpretării subiective a documentelor mute». De altfel și precizează că «lucrările de istorie scrise de arheologi sînt diverse și de valoare inegală» (pp. 126-127).

Arheologiei îi urmează *epigrafia*, care studiază textele procurate de «pietrele care vorbesc». Interpretarea inscripțiilor «este o știință minuțioasă și înceată, totdeauna supusă revizuirii» (p. 140). Apoi *numismatica*, care se ocupă cu studiul tezaurelor monetare, are o bibliografie foarte bogată, dar pentru care nu există manuale de inițiere (p. 152). La acestea se adaugă o știință nouă, *papirologia*, studiul textelor scrise pe papir. În timpul din urmă, aceasta a căpătat o importanță deosebită. Astăzi există un manual excelent: A. Bataille, *Les Papyrus*, Paris (1955) (*Traité d'Études byzantines*, II).

Ținînd seama de perioada pe care o tratează, nu intră în cadrul acestui ghid și alte științe auxiliare ale istoriei, iar pe unele le tratează sumar, ca științe de completare. Între acestea amintesc *geografia istorică*, despre care Petit spune că «studiul oricărei chestiuni ar trebui să fie precedat de o introducere consacrată geografiei istorice: cîmpii și munți, drumuri și direcții de mari căi comerciale, acestea sînt elementele studiilor care fac să fie înțeleasă mai bine istoria» (p. 175). *Cronologia*, «știință ingrată care dă naștere la lucrări care mai mult se consultă decât se citesc, dar care dau istoriei o bază solidă» (p. 177). De asemenea, *dreptul și științele omului* (antropologia, etnografia, lingvistica și demografia, despre care însă Petit spune fără dreptate că aduc contribuții prea puțin sigure). În schimb introduce un capitol nou, vrednic de remarcat, *prosopografia*, care nu este o știință auxiliară, ci o contribuție esențială la factologia istorică. Aceasta trebuie aplicată pentru toate epocile.

V. Ultimul capitol privește *munca personală*. Sînt cuprinse aici îndrumări practice atît în ceea ce privește pregătirea examenelor, cît și alcătuirea lucrărilor de diferite grade. Inițierea în cercetări este partea cea mai interesantă. Însă, cum spune însuși autorul, aici un rol important îl are îndrumătorul lucrării, adică profesorul, care nu trebuie numai să îndrumeze, ci și să controleze cum decurge cercetarea studentului, respectiv cercetătorului științific.

O privire specială trebuie să facem și asupra începuturilor creștinismului. Paul Petit, deși este un istoric al antichității greco-romane, ocupîndu-se în special de sofistul Libanius din Antiohia și epoca sa, ajunge totuși la această concluzie în ce privește istoriografia privitoare la creștinism: «Istoria veche a creștinismului este delicată de studiat în mod senios, căci lucrările cel mai adesea sînt făcute de istorici «angajați» într-un

buie să recunoască elementul Revelației în predica Vechiului Testament și să caute să-l pună în valoare, în mod critic, și în coeziune cu Noul Testament, adică să-l prezinte nu numai după metoda fenomenologică.

Împlinirea proorociilor kerygmatică este prezentată și expusă sistematic, în partea a doua a lucrării: «Mărturiile teologice ale Vechiului Testament» (p. 104). Un capitol proeminent tratează despre caracterul cunoașterii lui Dumnezeu în Vechiul Testament, ca legătură între Dumnezeu și om. Urmează apoi cuvintele Scripturii despre Dumnezeu, despre om, apoi legătura dintre om și Dumnezeu. Ultima temă vorbește despre cult, despre Isaia LIII și despre evlavie. Ultimele două capitole tratează despre legătura dintre om și om (etica), și despre «Dumnezeu, om și lume, în prezent și în viitor».

Anumite fraze ale cărții autorul le-a tipărit cu caractere de tipar deosebit, și-i foarte bine, căci în felul acesta ele se întipăresc mai bine în minte.

Cinci indexe diferite, și anume cel bibliografic, cel asupra materiilor tratate, al locurilor din Biblie, al cuvintelor ebraice și al autorilor, ne ajută să utilizăm cu maximum de randament această bogată carte.

Este natural ca într-un atare expozeu, scris așa de personal și cu atîta zel, să rămîină nu numai anumite amănunte, dar și chestiuni de bază, unde cititorul să gîndească altfel. Asupra unei idei însă nu poate exista nici o divergență, și anume poziția sa energică pentru istoricitatea lui Moise.

Se mai pune totuși întrebarea: poate fi înțeles Vechiul Testament, în mod real și în raport cu faptele istorice, numai pe calea unei simple teologii kerygmatică? Căci în Vechiul Testament, în mod concret, este vorba de un plan al mîntuirii, care din expunerea autorului, nu reiese clar. (A. Bardke, O.L.Z., nr. 9/10-959). (Pr. Af. N.).

Daloz L., *Le Travail selon saint Jean Chrysostome*, Paris, Lethielleux, 1959, X+194 pp. (Coll. «Théologie pastorale et spiritualité», 4).

Autorul constată că nu există pînă în prezent nici o lucrare asupra teologiei muncii în tradiția patristică. Cartea recenzată aici formează prima parte a unei teze intitulată: «Le Travail chez les Pères antiochiens», susținută la Universitatea pontificală gregoriană din Roma. Prin muncă înțelege munca fizică (le travail corporel) exercitată asupra materiei. Sensul noțiunii de muncă este lărgit, căpătînd semnificația de activitate. Îmbogățită cu un indice al textelor scripturistice și albul al termenilor grecești, această lucrare se prezintă bine întemeiată din punct de vedere științific. Din cercetarea temei propuse, în opera Sfîntului Ioan Hrisostom se desprind două idei principale care merită să fie reținute:

1. baza scripturistică a teologiei muncii la Părinții antiohieni se găsește în Geneză I, 26; și 2, prin păcatul originar munca a devenit penibilă și grea. Autorul speră că prin apariția și a altor lucrări similare se va putea ajunge la o sinteză asupra muncii în tradiția patristică («Bulletin critique du livre français», Paris, 1960, t. XV, nr. 7, p. 601). (Gh. A.).

Paul Petit, *Guide de l'étudiant en histoire ancienne*. Préface de André Aymard, Paris, «Presses univ. de France», 1959, 208 pp.

Este o lucrare îndrumătoare foarte practică pentru studenții din învățămîntul superior, care pînă acum lipsea chiar și în Franța. Deși se referă numai la isoria veche, a își păstrează totuși importanța deosebită și pentru alte perioade ale istoriei, metoda de lucru fiind aceeași, deosebindu-se numai substanța. Căutăm să extragem din ea cîteva elemente valabile și pentru noi.

Lucrarea e împărțită în cinci capitole:

I. *Istoria veche*, problemele care s-au pus și îndrumări în cunoașterea lor.

II. *Obținerea cunoștințelor fundamentale*, prin manuale universale, lucrări speciale de consultare.

Opisi țarskogo arhiva XVI veka i Arhiva Posol'skogo prikaza 1614 goda.

Pod redakției S. O. Șmidta. Moscova, Izdat. Vostocinoi Literaturi 1960. 196 pp. (Akad. Nauk S.S.S.R., Institut Vostokovedenica. Glavnoe Arhivnoe Upravlenie S.S.S.R.).

Un arhivist american afirmase în 1957 că în Rusia nu au existat arhive istorice înainte de organizarea lor sub Petru I. Cartea de față vine să dezmință această afirmație neîntemeiată. Anume, se publică aici în întregime două vechi inventare, unul din sec. XVI, privitor la arhiva țărilor, și altul alcătuit în 1614, cuprinzând arhiva ambasadelor (adică Ministerul de Externe). În introducere se arată vicisitudinile prin care au trecut manuscrisele respective, cum și materialul arhivistic, foarte bogat, pe care îl descriu sumar, însă corect.

Inventarul arhivei țărilor urmează modul în care erau conservate documentele, adică pe lăzi. Au fost inventariate 231 de lăzi, dar ultimele două foi ale manuscrisului vin după o lacună și nu mai au numărul de ordine al lăzilor. Se poate presupune că a mai fost ceva după lada nr. 231. Autorul acestui inventar se vede că nu știa latinește, căci la o cutie cu acte novgorodene spune numai «în ea sînt cărți latinești» (p. 30). Inventarul arhivei ambasadelor arată deja un progres. Există mai departe lada și cutia ca mijloc de păstrare, dar actele sînt prezentate prin analiza fiecăruia, în cele mai multe cazuri. Se dau descrieri de starea unor documente și sigilii. În general problemele care rezultă din lectura amînduror inventare sînt diverse și importante.

Nu o dată se fac referințe și la țara noastră, din care spicuim :

— Corespondența lui Ștefan, voievodul Moldovei, cu Ivan Vasilievici, marele cneaz a toată Rusia, și a lui Petru, voievodul Moldovei, cu Vasile Ivanovici, marele cneaz a toată Rusia (p. 18) ; — scrisori privitoare la soli moldoveni (p. 20) ; — corespondența lui Mihail Moldoveanul cu Ștefan, voievodul Moldovei și unii moldoveni (p. 23). Desigur, e vorba de pan Mihail, pe care Ștefan cel Mare nu l-a putut converti să se întoarcă în Moldova ; — scrisori și acte vechi de la Bogdan Moldoveanul și Ștefan Voievod către marii cneji Ivan și Vasile (p. 24) ; — scrisori aduse de Timofei Brajnikov de la Petru, voievodul Moldovei (p. 28) ; — scrisori privitoare la pețirea unei cneghine moldovene (p. 30). Este vorba de Elena, fiica lui Ștefan cel Mare, cum se face identificarea în indice ; — o scrisoare testamentară a lui Iliș, voievodul Moldovei, către țarul Ivan (p. 31) ; — scrisori de liberă trecere prin Moldova (p. 35) ; — despre disgrația marii cneghine moldovene (pp. 35-36). O notă în inventar, la 13 august 1566 (7074), arată că scrisese voievodul însuși ; — în sfîrșit, se vorbește de trecerea în Moldova a lui Bogdan Munteanul (p. 42).

În cel de al doilea inventar, desi mai dezvoltat, apar totuși mai puține informații : scrisoarea cu sigiliu din 1549 (7057) a unui voievod muntean Petru către fiul său (p. 67) ; — de la același către marele cneaz Ivan Vasilievici (p. 72) ; — scrisori moldovene din anii 1482-1572 pentru schimb de ambasadori și curieri de la și către Moscova (p. 112) ; — documente (suluri) lituane, moldovene și muntene (p. 125) ; — mărturii moldovene și muntene în chestiuni mărunte despre Bogdan Lăpușneanu, cum și de la Mihail, voievodul Munteniei (p. 128).

Multe documente privesc și pe Ștefan Bathory ca rege al Poloniei. De asemenea se face mențiune de acte ale *seimului* (șoim) polon și *rada* lituaniană, instituții care pot interesa istoria Moldovei.

Metoda cu care se publică aceste prețioase texte arhivistice este iarăși de luat în considerare. Textul se reproduce în ortografie și punctuație actuală. Adnotările din manuscris se dau în note, ca și comentariile editorilor, la paginile respective. Marginal se dau foile manuscrisului recto și verso. Scurta prefață de la început arată istoricul manuscriselor, colaborările la lucrare și metoda de lucru. La sfîrșit sînt trei feluri de indici amănunți : materie și terminologie (pp. 143-159), nume de persoane (pp. 160-189) și numiri geografice (pp. 190-194). În interior sînt adăugate cîte două planșe pentru fiecare inventar, pentru a ne face o idee exactă de modul cum se prezintă originalele.

Pentru a arăta minuțiozitatea cu care sînt lucrați indicii, element esențial în orice lucrare științifică documentară, e destul să spunem că la 120 pagini de text, cu corp

sens sau altul. Se pare că este mai bine să începem cu cărțile creștinilor, catolici sau protestanți, căci în acest domeniu o prejudecată favorabilă expune la mai puține reformări» (p. 45). În bibliografia selectă pe care o indică, nu lipsesc însă nici unele, nici altele. Extragem aici câteva din cele mai noi: I. R. Palanque și E. Delarnelle, *Histoire du catholicisme en France, I. Des origines à la chrétienté médiévale*, Paris, 1957; M. Goguel, *Jésus et les origines du Christianisme*, Paris, 1947-1948 (2 vol.): «Important pentru istoricitatea lui Hristos»; C. Schneider, *Geistesgeschichte des antiken Christentums*, München, 1954 (2 vol.): «foarte bogat, dar complicat și discutabil»; M. Simon, *Hercule et le christianisme*, Paris, 1955; J. Stevenson, *A New Eusebius. Documents illustrative of the history of the Church to A. D. 337*, Londra, 1957; Ph. Carrington, *The Early Christian Church. I. The First Christian Century; II. The Second Christian Century*, Cambridge, 1957 (2 vol.); Th. Klauser, *Reallexikon für Antike und Christentum. Sachwörterbuch zur Auseinandersetzung des Christentums mit der antiken Welt*, Leipzig-Stuttgart, 1941 (continuă): «operă fundamentală» ș.a. Prețioasă listă a «instrumentelor de lucru» (pagina 111).

Cartea se încheie cu două indexuri: I. Autori antici, nume geografice, nume de popoare și de materii. II. Autori moderni (numai pentru lucrări și articole), care înlesnesc mult consultarea după ce a fost citită. (A. Sacerdoțeanu).

L. Lipin, A. Belov, *Cărțile de lut*, sub îngrijirea științifică și cu o prefață de acad. V. V. Struve, traducere din rusește, București, Editura Științifică, 1960, 386 pp.

Cartea zugrăvește într-o formă populară, atrăgătoare, fără să diminueze cu nimic ținuta științifică, uimitoarele descoperiri arheologice din secolul trecut, făcute în ținuturile străvechi ale sumerienilor și asirienilor. Dezgroparea vestitei cetăți de odinioară Ninive, capitala Asiriei, pomenită și în Biblie, a dus la descoperirea celebrei biblioteci a regelui Așșurbanipal, — cea mai veche din lume —, alcătuită din tablețe acoperite cu scriere cuneiformă.

Peripețiile arheologilor amatori sau de specialitate, de a descoperi cetatea Ninivei cu palatele ei legendare și misterioase, efortul extraordinar al savanților de a descifra scrierea cuneiformă, suscită cititorului un interes deosebit și palpitant. Două nume se impun: Henry Layard, cel care a dat de urmele vechii Ninive, și George Smith, cel care a pătruns tainele scrierii cuneiforme ale «cărților de lut», cuprinse în biblioteca regelui Așșurbanipal. Alături de orientaliștii și asiologii apuseni, se impun cu autoritate cercetătorii ruși: Mihail Vasilievici Nikolski, părintele asiologiei ruse, V. F. Dittell, I. Berezin, B. A. Turaev și B. B. Piotrovski.

Cartea cuprinde următoarele capitole: Cap. I, Părintele asiologiei ruse; Cap. II, În căutarea cetății Ninive; Cap. III, Cum au învățat savanții să citească scrierea cuneiformă; Cap. IV, Pentru gloria științei naționale (despre asiologia rusească); Cap. V, Un gravor devine savant cu renume mondial (George Smith); Cap. VI, Cum se executau «cărțile de lut»; Cap. VII, Stăpînul bibliotecii din Ninive și epoca lui; Cap. VIII, *Mituri și legende din vechiul ținut dintre două fluvii* (sublinierea noastră); Cap. IX, Științele naturii și științele exacte; Cap. X, Medicina și farmacologia, și Cap. XI, Legile proprietarilor de sclavi.

Informațiile bogate despre civilizația, cultura și religia străvechilor neamuri ale sumerienilor și asirienilor, prezentate după datele arheologice și textele cuneiforme descifrate din biblioteca regelui Așșurbanipal, stîrnesc deopotrivă interesul asiologilor, orientaliștilor și al celor ce se ocupă cu istoria religiilor.

Tipărită în condiții grafice ireproșabile, bogat ilustrată și pe înțelesul tuturor, cartea e utilă atât cercetătorilor, cit și amatorilor de cultură străveche orientală. (Gh. A.).

Damian P. Bogdan, *O călătorie științifică în U.R.S.S.*, în «Analele romîno-Sovietice», Seria Istorie, București, 1, 1960, pp. 132-136.

Făcînd o călătorie de studiu și luare de contact cu savanții sovietici, specialiști în arheologie, slavistică, istorie, în toamna anului trecut, Damian P. Bogdan subliniază interesul înîlînit pentru cultura veche romînească. Academicienii M. N. Tihomirov, V. V. Vinogradov, au manifestat o deosebită înțelegere pentru fenomenul culturii vechi romînești și ruse. Biblioteca Institutului de limba rusă, R. V. Bahturina, se ocupă de un repertoriu al instituțiilor din R.P.R., unde se găsesc manuscrise slave și îndeosebi rusești vechi. D. P. Bogdan a făcut o comunicare despre «Grafitele din localitatea romînă Basarabi». A vizitat muzeul de istoria artei din orașul Zagorsk, lîngă Moscova, unde se află vestita minăstire rusă din secolul XIV, Troița-Sergheeva. În muzeu înîlînești obiecte unice de artă rusă veche, manuscrise și tipărituri vechi, cît și două antimise romînești, dintre care unul din 1859. Academicianul Tihomirov atrage atenția asupra unui aer, donat la 1514 de Anastasia Ovinova, soția unui nobil novgorodean, piesă despre care alît ghidul cît și alții afirmă că este de lucrătură moldovenească.

În Biblioteca Academiei din Leningrad, secția manuscrise, a cercetat edițiile Bucoavnei lui Teofan Procopovici, după care s-au întocmit edițiile romînești din Rîmnicul Vîlcea, cu datele: 1726, 1727 și 1734. Tot aici a cercetat originalul și fotocopia actului lui Ștefan cel Mare, din 8 oct. 1462 (publicat de Ioan Bogdan în «Documentele lui Ștefan cel Mare», I, pp. 64-65, nr. XXXIX), precum și fotocopia scrisorii externe a lui Bogdan III, din 1512.

La Moscova, specialistul romîn în slavistică participă la diferite conferințe. La Institutul de slavistică ține comunicarea «Despre cea mai veche cronică romînească — Letopisețul de la Tulcea», iar în alta prezintă «Inscripții slave vechi necunoscute».

V. N. Danilenko de la Institutul de Arheologie al Academiei de Științe din R.S.S. Ucrainiene, care vorbește bine romînește, a adunat un bogat material din sudul U.R.S.S., de la Novgorod și din Bulgaria, care cuprinde semne grafice și figuri, din care unele sînt identice cu cele de la Basarabi.

Vizitînd Muzeul de Stat al artei ucrainiene din Kiev, Damian P. Bogdan remarcă un aer moldovenesc din anul 1545, cunoscut ca fiind de la Petru Rareș, și care a fost adus în secolul XVIII la Kiev de un soldat. El se afla în biserica cu hramul Nașterea Domnului, din cartierul Podol. Inscripția are următorul conținut: «† Prin voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea sîntului Duh, Ion logofăt și cu soția sa Mariica și copii lor au dat și au făcut acest dumnezeesc aer bisericii unde este hramul celui întru sfinți părintelui nostru arhierarh și făcător de minuni Nicolae, în zilele binecinstitorului domn Ion Petru voevod, în anul 7053 (= 1545)».

Tot aici se află și o icoană romînească din secolul XVIII cu chipurile Apostolilor Petru și Pavel.

La Chișinău a văzut fotocopia unei scrisori în copie contemporană originalului rus, — a Elenei, fiica lui Ștefan cel Mare —, personaj pe care textele rusești vechi o numesc Елена Волошанка sorisoare adresată de la Moscova tatălui ei și din care se desprinde faptul că au existat și scrisori anterioare adresate de Elena Moldoveanca lui Ștefan cel Mare (vezi Damian P. Bogdan, *Textele slavo-romîne, în lumina cercetărilor rusești*, I, extras din *Relații romîno-ruse în trecut*, București, 1957, p. 22).

La Arhivele Statului au fost văzute cîteva din documentele false atribuite lui Ștefan cel Mare, precum și un hrisov al lui Miron Barnovski, cu portretul în culori (sus, în colțul drept), al domnitorului emitent. (*Const. Bărbulescu*).

Harva Uno, *Les Représentations religieuses des peuples altaïques*, Trad. de l'allemand par Jean-Louis Perret, Paris, Gallimard, 1959, 23×14, 439 pp., 16 pl. h.t. (Coll. «L'espèce humaine», 15).

Publicată mai întîi în limba fineză în anul 1933, cartea cu titlul de mai sus a ajuns în actuala traducere franceză prin intermediul ediției germane din 1938. Din cuprinsul ei aflăm date prețioase despre religia popoarelor altaice de limbile turcă, mongolă

10, avînd și spațiu întins pentru note care nu intră în indici, sînt 52 de pagini cu indici cu corp 8, pe două coloane. Dăm un singur exemplu. Intr-un singur loc, în înșirarea unei corespondențe, se spune «și către ducele Milanului» (*i k Medialanskomu kneaziu*, p. 24). Această mențiune simplă este analizată în patru poziții, însă cu o trimitere:

gramoŭi Medialanskogo kneazea — v. gramoŭi Milanskogo kneazea;

gramota Milanskogo (Medialanskogo) kneazea I — 255.

Medialanskogo kneazea gramoŭi — v. gramoŭi Milanskogo kneazea.

Milanskogo Kneazea gramoŭi — v. gramoŭi Milanskogo kneazea.

(Trimiterea se face după pagina din manuscris indicată marginal în pagina tipărită).

În indici se fac și identificările la care fac aluzie rezumatele. Așa, de exemplu, în indice apare «Elena Stefanovna Voloŭŭenka, velikaea kneaghinea jena Ivana Ivanovicea Molodogo», la locul indicat fiind numai «knighi drughie litovskie o cvatovstve kneaghine voloŭŭskie». În indicele pe materii se dau toate formele analizate. De pildă *gramoŭi* are 167 poziții (7 coloane), *zapiŭi* (2 coloane), *knighi* (2 coloane), *spiski* (3 coloane), *stolpi* (2 coloane) etc.

La *monastiri* face trimitere la indicele de numiri geografice, dar le înșiră pe toate în ordinea alfabetică, indiferent dacă au un nume geografic sau un hram.

Aceasta face ca la orice poziție ar căuta cercetătorul (numiri actuale sau vechi, nume comun sau topic) să poată afla orice ar căuta, și există în carte o cit de mică informație. Numirile care se întîlnesc în fiecare pagină, ca: kneaz, Rusia, țar, nu figurează în indice, deși puteau fi menționate cu obșnuitul *passim*.

Menționăm că amîndouă opisele sau inventarele corespund noțiunii actuale de *inventar general de arhivă*.

Redactorul responsabil al cărții este academicianul M. I. Tihomirov (*A. Sacerdoțeanu*).

F. K. Ginzel, *Handbuch der mathematischen und technischer Chronologie. Das Zeitrechnungswesen der Völker*, vol. I-III, Leipzig. «Deutsche Buch», — Export- und Import-Gesellschaft, 1958, XII+584; VII+597; VII+445 pp.

Este cunoscută celebra lucrare a lui Ginzel, apărută la Leipzig în 1906-1914, în care tratează cronologia matematică și tehnică la toate popoarele. În vol. I, după o succulentă introducere, expune socotirea timpului la babilonieni, egipteni, mahomedani, perși, indieni, japonezi și popoarele din sud-estul Asiei și America Centrală; în vol. II, la evrei, la popoarele din Asia, Australia, Africa și America, la romani și la greci; în vol. III, în Macedonia, Asia Mică, Siria, vechii germani de nord, celti, în evul mediu, la bizantini, ruși, armeni, copti și abisinieni, sfîrșind cu cronologia în timpurile noi. Numai cu un veac înainte mai publicase Jdeler un tratat cu titlu asemănător (2 vol., 1825-1826), pe care Ginzel l-a adăugat și adus la curent cu cercetările astronomice și tehnice. Cartea este de mare importanță pentru istorici. Dar în jumătatea de veac ce s-a scurs de la apariția cărții pînă acum, nimeni nu a mai avut curajul să o revizuiască. Ediția tipărită acum este anastatică! Și așa rămîne de folos, căci de multă vreme nu se mai găsea în comerț.

H. G. Beck, *Reichsidee und nationale Politik im Spätbyzantinischen Staat*. «Byzantinische Zeitschrift», 53, Heft. 1 (1960), pp. 86-94.

Autorul arată, cu dreptate, că în sec. XV nu poate fi vorba de idee imperială și de politică națională în sensul modern al cuvintelor, ceea ce ar fi un anacronism, ci trebuie înțelese în sens umanist. (*A. S.*)

Joseph Pichard, *Images de l'Invisible. Vingt siècles d'art chrétien*. Paris-Tournai, Casterman, 1958, 227 pp. avec illustrations et 6 planches en couleurs.

Repertoriul simboalelor creștine în artă e extrem de bogat. Există un sacru istoric, tradițional, simboale tradiționale, care au supraviețuit din timpuri biblice. Simboalele plastice își afirmă întreaga lor bogăție în pictura florentinilor, a flamanzilor, a marilor venețieni. Ele însuflețesc operele lui Tițian, Rubens, Velasquez, ca și pictura bizantină. Simbolismul creștin evocă dogma Treimii printr-un triunghi, și prin porumbel. Hristos în prefigurile Vechiului Testament, ca și în toate momentele evanghelice, rămâne marele simbol creștin. El e esențialmente simbol și realitate totodată, adevărarea însăși a Nevăzutului. Hristos cel viu e simbolul omului-Dumnezeu.

Les premières images chrétiennes (pp. 27-37). Prin picturile catacombelor, Biserica se rupe de tradiția iudaică, ce nu practica arta figurativă, ba chiar o interzicea. Privind chipurile zugrăvite, din catacombe, încerci un sentiment de libertate, de dragoste a vieții. Păstorul cel bun, peștele, semne criptografice, indică un amestec de realism și simbolism. Primele chipuri din Sf. Maria-Magiore păstrează un profil clasic. În Ravenna, în mormântul ultimei mări romane, Galla Placidia, arta creștină se afirmă în strălucirea unui decor, cu mari simboale.

Images byzantines (pp. 39-52). Bizanțul nu respinge moștenirea greacă, ci o acceptă. Creștinismul a fost o religie deschisă artelor și s-ar putea spune că arta constituie unul din elementele ei esențiale. Cultul creștin utilizează toate artele, muzica, arhitectura, artele plastice, decorative. Chipurile bizantine ating sacralul. Stilul ferm al compozițiilor, echilibrul riguros, exclud orice complexitate personală. Atitudinea personajelor, modul de a construi și picta chipurile, de a prezenta veșmintele, — totul evocă transcendența. Autoritatea chipurilor bizantine se impune de la sine și nu e nevoie să fii catehizat pentru a simți aceasta. Poate că istoria ne va spune că, *canonul bizantin* păstrează arta mai bine de orice degradare. Compozițiile bizantine ne propun un fericit amestec de taină și claritate. Apare o ordine, care depășește omenescul, fără a-l arunca. Chipul lui Hristos transcende natura umană. Principalul său chip e *Pantocratorul*, acela care se impune întregii Biserici, și e esențial teologic. Nu există o căutare de expresie în el, ci totul e determinat de Canon, de idealul de construcție. Chipul e expresia unei gândiri, am spune chiar a unei metafizici. Se exprimă în el un aspect principal, în acord cu liturgia. Stilul bizantin se afirmă solemn în secolul al VI-lea, în Sfânta Sofia. Împăratul Justinian a voit să celebreze măreția creștinismului, de acum suverană, și aceea a propriului tron. În iconografia de omagiu, de laudă, adusă lui Hristos, învingător al morții, nu numai puterile îngerești sînt asociate, ci și Curtea imperială. În timpul iconoclasmului, artiștii bizantini pornesc spre Occident, unde sînt bine primiți. În acest timp, Carol cel Mare, cu ajutorul Papei, voia să restaureze imperiul Occidentului, preconizînd întoarcerea la cultura greco-latină. Renașterea carolingiană a lăsat puține urme în decorarea bisericilor (mozaicurile capelei palatine de la Aix-la-Chapelle și din Germigny-des-Prés) și mai multe în arta miniaturală (manuscrisele din Reims, Trèves).

După iconoclastism urmează vîrsta de aur a artei bizantine, cînd se precizează marele program iconografic. Registrele cvasiliturgice ale picturii bizantine sînt evidente. Artă sa e sacră, sumptuoasă, unitară, destinată unei colectivități, unită prin aceeași credință, dincolo de frontiere și peste secole. Pretutindeni triumfă simbolul.

În bisericile pe care regii normanzi le-au construit în Sicilia, la Palermo, la Cefalù, pictura e supusă Canonului bizantin. Marile picturi din bisericile din Italia de Sud, din Serbia, Nerezi (sec. XII), Sopotcani și Mileseva (sec. XIII), mozaicurile din Mistra (Grecia), din Kahrié-Djami, la Constantinopol, marchează încă un moment de echilibru și hieratism.

Images romanes (pp. 61-80). Stilul roman marchează renașterea sculpturii, iar arhitectura romană are un caracter static. Formele romane vor evolua spre forme mai dinamice, acelea ale stilului gotic.

Images gothiques ou la chrétienté humaniste (pp. 81-103). Summei teologice îi răs-punde catedrala, operă totodată a preoților, poporului credincios și a artiștilor. Nu mai puțin decît bisericile bizantină, romană, catedrala gotică e o construcție, operă a spiritului

unguă. Autorul, cercetător consacrat în studiul comparat al religiilor lumii, citează o vastă bibliografie de specialitate în care remarcăm o serie de monografii ruse, ungurești și finlandeze. În afară de imaginea lumii, crearea omului, sfârșitul lumii, zeul lui și alți zei, stelele și fenomenele meteorologice, pământul și sufletul, pe care le descrie autorul, cititorul ia cunoștință de practicile rituale, de sărbătorile și riturile lor, precum și despre riturile de vânătoare și de sacrificiu. Un capitol întreg este consacrat șantanelui și șamanismului. Specialiștii în istoria religiilor și iubitorii acestei discipline, nu au decât să se bucure de traducerea acestei cărți într-o limbă de circulație largă («Bulletin critique du livre français», Paris, t. XV, 1960, p. 634). (Gh. A.).

ster centenary publication. Edited by B. Schindler, London, 1958, Percy Lund, Humphries & Co., VIII+40 pp.

La 22 noiembrie 1956, Royal Society of Arts, Royal Asiatic Society, Folk-lore Society și alte societăți culturale britanice au comemorat pe marele filolog român M. Gaster, prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea sa. La această comemorare a participat și țara noastră, reprezentată de acad. Al. Graur. După cum se știe, M. Gaster, din rațiuni politice, a fost constrins de regimurile burgheze din trecut să-și părăsească țara și să caute refugiu în Anglia.

Cu prilejul acestei comemorări, Royal Asiatic Society a publicat și un volum omagial, îngrijit de B. Schindler, care aduce o seamă de date și contribuții menite să scoată mai mult în relief personalitatea marelui filolog român.

Astfel, E. Robertson amintește de activitatea lui Gaster în domeniul studiilor biblice, în special de studiile privitoare la Pentateuhul Samaritean (*The Ancient Scroll of Samaritans*), schițând chiar o istorie succintă a acestui studiu, care încă mai prezintă pe savanții zilelor noastre.

Acad. Al. Graur, în articolul său, reliefează contribuția lui Gaster la lingvistica ebraică (*M. Gaster and Rumanian Linguistic*).

Studiile iudaice ale lui M. Gaster sînt prezentate de Salomon Gaon (*The Late Rabbi Gaon, Dr. Moses Gaster*), iar cele de folclor român, de S. R. Burstein, președintele Societății de folclor.

Volumul se încheie cu articolul lui B. Schindler, care, în calitate de fost secretar asistent al lui Gaster, îi face un reușit portret (*Some Personal Recollections of Dr. Moses Gaster*), scoțind în relief umanismul său. (Pr. At. N.).

Adrian Fochi și N. Al. Mironescu, *Contribuții la cunoașterea vieții și operei lui S. Fl. Marian*, în «Revista de Folclor» (București), an. V, 1960, nr. 1-2, pp. 132-137.

Interesul pentru viața și opera preotului folclorist Simion Florea Marian nu s-a diminuat o dată cu prilejul comemorării din 1957, când s-au împlinit 50 de ani de la nașterea sa. Marele folclorist înaintaș atrage tot mai mult atenția cercetătorilor asupra activității sale folcloristice. Autorii articolului pe care-l menționăm aici afirmă, pe bună dreptate, că «orice contribuție la cunoașterea vieții și operei sale, chiar și cea mai modestă, face parte din acțiunea generală de reconsiderare a moștenirii valoroase a treburilor» (p. 133). În acest sens sînt prezentate trei scrisori inedite, adresate de Simion Florea Marian către B. P. Hasdeu, datate din 17/31 dec. 1877, 16 august 1879 și 26 februarie 1880.

În aceste scrisori, Simion Florea Marian roagă pe B. P. Hasdeu să-i trimită copia revistei «Columa lui Traian», și alte cărți, în vederea completării informației științifice necesare redactării operelor sale: o mitologie daco-română și o botanică populară, luate pînă astăzi în manuscris. Totodată destăinuie marelui erudit proiectele sale de cercetare folcloristică și condițiile grele economice în care este nevoit să lucreze. Scrisorile, comentate cu competență de Adrian Fochi și N. Al. Mironescu, mai dau în vileag receptivitatea folcloristică a lui S. Fl. Marian și metoda sa de culegere, prin observație directă, a folclorului ritual. (Gh. A.).

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. CO-
LABORATORII SINT RUGAȚI SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIE
DUPĂ MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI

MANUSCRISELE, CARȚILE, COMUNICĂRILE OFICIALE ALE EPARHIILOR,
REVISTELE PERIODICE, ABONAMENTELE ȘI ORICE FEL DE
CORESPONDENȚĂ PRIVITOARE LA REVISTA SE TRIMIT PE ADRESA:
EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXA,
STR. ANTIM, Nr. 29, RAIONUL N. BALCESCU, BUCUREȘTI,
CU MENȚIUNEA: «PENTRU STUDII TEOLOGICE, — RE-
VISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ».

și inimii creștine. Marile catedrale ale Franței, aceea din Chartres, din Clérmont, Metz, Strasbourg, exemplifică goticul.

Le réalisme populaire du XIV-e et XV-e siècles (pp. 105-126). Catedralele din Evreux și Saint-Quen din Rouen marchează un stil deosebit. În această perioadă, Giotto, discipol al lui Cimabué, maestru al tradiției bizantine, ca și Fra Angelico, exprimă uniunea sufletului creștin cu Hristos. Opera lui Fra Angelico e echivalentul în pictură al cărții «Imitatio Christi».

L'Art de la Renaissance et l'humanisme chrétien (pp. 127-145). E cunoscut cuvântul lui Michel-Angelo: «Pictura bună e evlavioasă prin ea însăși». Da Vinci a impus în «Cina» o tradiție iconografică, însă n-a creat o figură a Mântuitorului, sau a Maicii Domnului. Botticelli a fost discipolul lui Savonarola, Rafael — un pictor de Madone. Sculpturile lui Michel-Angelo, prin profunzimea simbolismului lor, prin perfecțiunea lor plastică, se ridică în planul sacralui.

Albert Dürer e una din figurile cele mai tipice ale Renașterii. El nu a abandonat repertoriul simbolic de monștri și vrăjitorie, prezent în evul mediu.

Les peintres mystiques (pp. 147-173). Prin Sinodul de la Trident se impun restricții spiritului Renașterii, operele de artă fiind supuse cenzurii Bisericii. El Greco (Domenico Theotocopoulos) întrupează religia spaniolă. El Greco nu a renegat tradiția sa bizantină, care-i impusese primatul faptului religios. La o depărtare de patruzeci de ani, Rubens și Greco pun arta în serviciul credinței. Însă acolo unde Rubens concludă la o glorificare a cărnii, Greco arată că trupurile sînt furtună și flacără, ele dezlănțuie o forță interioară. Verticalitatea lor ne avizează că această plecare e ascensiune. Deja ele parcă nu mai sînt în lume. Greco e pictorul realităților de dincolo, el a unit strîns cerul cu pămîntul. Există în afară de icoanele bizantine și poate fresce ale lui Angelico, picturi înaintea cărora să te fi rugat cu aceeași căldură? Greco a proiectat în opera sa realitatea vieții interioare. Inchis în cămăruța sa (din Toledo, el exprimă gîndirea și simțirea tuturor. Murillo a tratat arta religioasă în baroc. Rubens înfățișează totul deodată, trece ușor de la păcat la evlavie.

Rembrandt ridică uneori profanul pînă la sacru. E de remarcat că Rembrandt, din toată iconografia creștină n-a tratat decît ceea ce se referă la Hristos. El ne oferă propria-i meditație (tabloul «Întoarcerea fiului risipitor»).

Les symboles perdent leur force (pp. 174-184). Stilul baroc, imediat după Reformă, n-a fost primit decît în țări exclusiv catolice. Eugène Delacroix, prin tabloul «Iacob luptîndu-se cu îngerul», dă un sens epic luptei dintre Bine și Rău, care rămîne o temă fundamentală a sacralui. Artă populară, sfinți de lemn, sau din piatră, în secolele XVIII-XIX, constituie în întreaga Europă aportul cel mai autentic al artei religioase.

À la recherche de nouveaux symboles (pp. 185-225). Pictorul Rouault tinde să exprime în pictura sa reacțiile unui creștin înaintea faptelor omenеști și sociale. Biserica nu e numai o clădire cu o destinație tradițională, ci e simbolul lui Hristos însuși. Ca orice operă de artă sacră, ea e mai întîi un monument de laudă și adorație. (Const. Bărbulescu).

